

§21.161.2

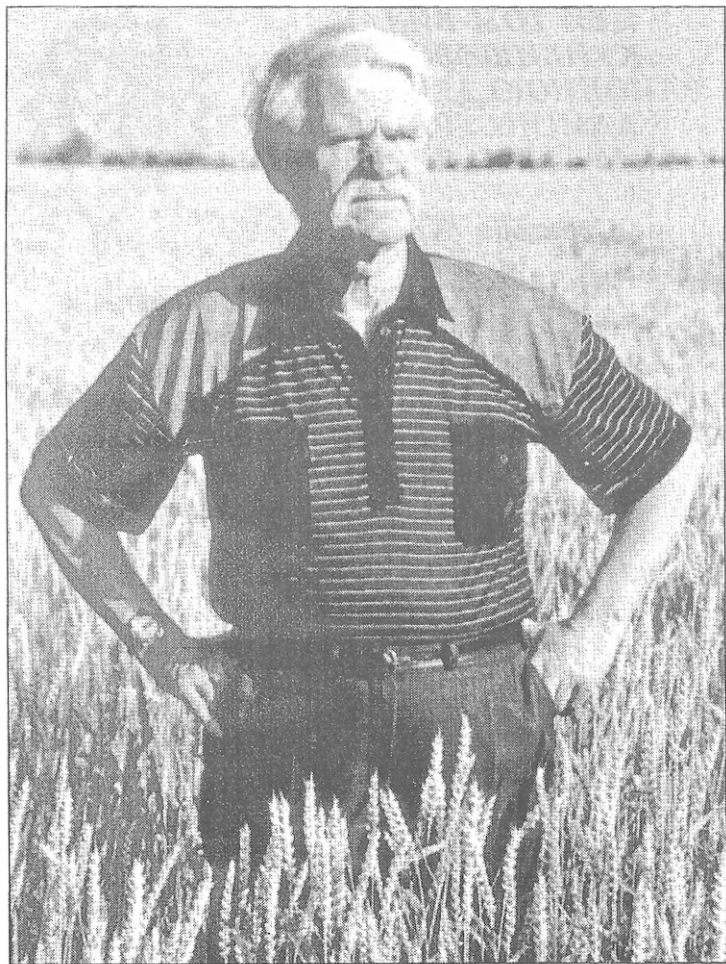
P31

ПЕТРО РЕБРО

ВИБРАНІ
ТВОРИ

2

Петро РЕБРО

ВИБРАНІ ТВОРИ

в 5-ти томах

Том другий

ЦИКЛИ
ПОЕМИ
ПІСНІ

м. Запоріжжя,
видавництво
«ХОРТИЦЯ»
2001

~~ББК 84(4-Укр)6—5~~

~~УДК 883-1~~

Р 31

До другого тому «Вибраних творів» Петра Ребра — відомого українського поета, лауреата літературних премій імені П. Тичини, імені П. Сагайдачного, імені Остапа Вишні, імені С. Олійника та ін., ввійшли його поетичні цикли («Із солдатського зошита», «Листи до земляків», «Меридіан мужності», «Латиські мотиви», «Хортицьке віче» та ін.), поеми («Зореград». «Добридень, Бердо!», «Я, Кость Великий...», «Заграва над Хортицею», «Зозулин цвіт» та ін.), а також пісні («Дума про Запорозьку Січ», «Дніпряночка», «Хвилина мовчання», «Гей, шуми, Великий Луже!», «Весела Січ» та ін.)

Петро
РЕБРО

ВИБРАНІ ТВОРИ В П'ЯТИ ТОМАХ

Том I — ЛІРИКА.

Том II — ЦИКЛИ. ПОЕМИ. ПІСНІ.

Том III — КОЗАЦЬКІ ЖАРТИ.

Том IV — ГУМОРИ САТИРА. ТВОРИ ДЛЯ ДІТЕЙ.

МОЯ АНТОЛОГІЯ (переклади та переспіви).

Том V — П'ЄСИ. УКРАЇНСЬКА МЕККА (публіцистика, критика, літературознавство).

Відповідальна за випуск А. В. СИМОНЕНКО

ISBN 966-95336-94

ISBN 966-7748-22-7(т. 2)

© П. П. РЕБРО, 2001

© Видавництво
«ХОРТИЦЯ», 2001

© ЗМДКД «ДМ», 2001

ДО ЧИТАЧІВ

Другий том «Вибраних творів» нашого знатного земляка Петра Ребра є до певної міри ювілейним виданням: рівно піввіку тому, в 1950 році, поет разом із групою старших колег звітував на вечорі у Спільці письменників України в Києві. На тому вечорі найвищу оцінку отримали вірші наймолодшого (із запоріжців — студента-першокурсника П. Ребра. Ось що писала в ті дні

«Літературна газета» (від 23 березня 1950 р.): «Хороше враження справили вірші Петра Ребра «Сіють, сіють», «Урожай», «Колгоспні артисти», «Тридцять п'ять», «Клен» — яскраві поетичні малюнки з життя села, яке поет добре знає й любить... Молодий поет вмів образно мислити, помічати нові риси дійсності, і це є важливою умовою його дальшого творчого зростання».

До столиці П. Ребро прибув із рукописною збіркою, що мала символічну назву «Урожай». Протягом вечора зошит побував у руках багатьох письменників і коли повернувся до автора, він поруч із заголовком збірки виявив дописку «Хороший» — своєрідну рецензію,

дану доробкові запорізького початківця чи не самим Павлом Тичиною, який головував на вечорі.

У першій збірці поета «Заспів», що побачила світ у 1955 році, найтепліші слова звернені до рідної Білоцерківки:

Річка вигнулась, наче підківка,
Проти сонця сріблом виграє...
Ой ти, юнь моя, Білоцерківко,
Сірооке дитинство моє!

Відтоді у П. Ребра вийшли десятки книжок (якщо бути точними — вісімдесят) — і в кожній із них чути відгомін нашого пшеничного лану, полиновий запах куйбишевського степу.

У П. Ребра, як він сам висловлюється в одному з віршів, «сільська до крапельки душа», і він услід за іншим нашим відомим земляком М. Нагнибідю має повне право сказати: «Моє серце в степах».

Не випадково О. Гончар, свого часу вітаючи П. Ребра з 50-річчям, писав: «Усіх весняностей славному ювілярові та степам, що його колисали. Будьмо!» Либонь, під враженням цих слів великого Українця професор В. А. Чабаненко своїй розвідці про життєвий і творчий шлях поета дав назву «Талант, виколисаний запорізькими степами». Що й казати, визначення точне і слушне. Ми ж зі свого боку можемо додати хіба що одне: цей талант виколисаний *куйбишевським* степом.

Саме тут, у нас, на березі невеличкої, але напрочуд мальовничої річечки Берди, народився Петро Ребро. Тут він побачив синє небо над головою, відчув ласку сонця, а під ногами — тепло рідної землі. Тут, у зеленошатій

Білоцерківці, минуло його не вельми щасливе (через життєві скрути, адже у трирічному віці залишився без батька), але все одно незабутнє, неповторне дитинство. Тут майбутній письменник закінчив десятирічку (до речі, з медаллю), а після того, навчаючись у педагогічному інституті, служачи в армії, працюючи й мешкаючи в Запоріжжі, систематично, щороку (і не раз) приїздив до рідного гніздов'я, аби надихнутися для творчості:

Ба, навіть у пташини є домівка,

І пристань є у кожної душі.

Для мене це — моя Білоцерківка

І Берда, що сховалась в комиші.

До цього тому «Вибраних творів» П. Ребра ввійшли його поетичні цикли, поеми й пісні. В багатьох із них живуть люди і реалії нашого краю (вже не кажемо про цикл «Урожай» чи поему в октавах «Добрідень, Бердо!»). Воїстину серце поета має тут постійну «прописку», його талант живиться цілющими соками нашого степу, його дзвінке слово, в свою чергу, наснажує куйбишевських хліборобів.

Ось чому куйбишевці охоче підтримали пропозицію запорізької «Злагоди» — на спонсорських засадах видати 5-томник поета, який віддав свою любов людям праці, зокрема — хлібодарам. Хай ця книга нашого знатного земляка дійде до всіх бібліотек області. Хай його твори виховують юне покоління патріотів рідної землі — патріотів України.

Владислав ЯРОШЕНКО,
голова Куйбишевської райдержадміністрації
Запорізької області.

Ребро Петр Павлович (род. 19.V.1932, с. Белоцерковка, ныне Куйбышевского района Запорожской обл.) — украинский писатель. Окончил Запорожский педагогический институт (1953). Первый сборник стихотворений — «Запев» (1955). Трудовые будни хлеборобов и запорожских сталеваров, дружбу народов, красоту степного края воспел в поэтических сборниках «Ветер с Днепра» (1957), «Лучи сердца» (1962), «Человечность» (1965), «Сталь» (1975), «Побратимство» (1979) и др. Выступает как юморист и сатирик («Перо под ребро», 1963; «Горячая прокатка», 1979), драматург, очеркист, автор книг для детей. Награжден орденом Трудового Красного Знамени, медалями.

«Украинская советская энциклопедия», том 9-й; Київ, 1983, стор. 207.

ЦИКЛИ

УРОЖАЙ
ІЗ СОЛДАТСЬКОГО ЗОШИТА
У СУСІДІВ ПО ПЛАНЕТИ
ДНІПРО З ТАРАСОМ РОЗМОВЛЯ (Сонети)
МІЙ СЛАВУТИЧ
ЛИСТИ ДО ЗЕМЛЯКІВ (Ліричні портрети)
ВУЛИЦЯ ТОКТОГУЛА
НА ЛАД БАЛАД
МЕРИДІАН МУЖНОСТІ
НА ЗЕМЛІ ДЖАНГАРА
КЛИЧ АГІДЕЛІ
ТЕПЛО ХАКАСІЇ
АБХАЗЬКА РАПСОДІЯ
ТБІЛІСОБА
ЛАТИСЬКІ МОТИВИ
ХОРТИЦЬКЕ ВІЧЕ
ОСТРІВ БАЙДИ

Обкладинка книги П. Ребра «Вибране»
(м. Київ, видавництво «Дніпро», 1982 р.).

УРОЖАЙ

МОЄ ПОЛЕ

Люблю я сонячну палітру
Моїх розцвічених полів.
Люблю грайливий подих вітру,
Шум жита — пісеньку без слів.

Люблю уранці обрій світлий
Над сизим килимом пшениць
І в вишині дзвінкий, привітний,
Безперобійний гомін птиць.

Люблю стрункі колони кленів,
Що ген крокують на полях,
І кукурудзи лан зелений,
І степовий у маках шлях.

Та більш люблю оту картину.
Коли неквапно на зорі
Полями нашими густими
Ідуть в задумі трударі.

Ідуть і стануть над масивом
Вони помріяти на мить.
І чують — радісні, щасливі, —
Як урожай зерном дзвенить.

ДОЩ

Тиша в полі. І враз — вітерець
Стрепенувсь і поплив понад нивою,
І вже небо з кінця у кінець
Зашуміло чуприною сивою.

Тихо сонце поринуло в тінь.
Колосок повів вусами юними.
Забриніла ясна далечінь,
Мов бандура, сріблястими струнами.

Вітерець шугонув стрімголов,
Перекинувся хвацько дорогою,
Як горіх, небо грім розколов —
З високості війнуло вологою.

І під музику грому в поля
Дощ струмками линув живодайними...
Легко, радо зітхнула земля
Золотими грудьми урожайними.

* * *

Після дощів травневих теплі,
Такі ясні пішли деньки,
І на пшениці тонкостеблій
З'явилися перші колоски.

Колосся вуса відпускає
Й, зернята живлячі малі,
У ґрунт корінням проникає,
Щоб взять цілющій сік землі.

Тому так радісний, натхненний,
Неначе змовившись давно,
Поздоровля весь світ зелений:
— Із днем народження, зерно!

КОЛОСКОВА КОЛИСКОВА

Жайворонки-піснетворці
угорі
Склали пісню до схід-сонця,
на зорі.
Пісня та дзвінкоголоса
попливла
На зернята, на колосся,
до села.

Колоски до пісні звикли —
 подивись —
Насторожились, притихли,
 піднялись,
Стали рівно, у рядочок,
 мовчазні...
Їм ця пісня, наче дощик
 навесні.
І над полем знов і знову
 (хай без слів!)
Лине пісня колискова
 для полів.

* * *

А ось ми й серед поля...
Дихнуло у лице
Пшеницею, роздоллям,
Терпкучим чебрецем.

Привіт тобі, безкрає!
А ти ж чого мовчиш?
Чом хвилями не граєш,
Привітно не шумиш?

Чи бідно засівали
Масні пласти твої?
Чи, може, ми збирали
Погані врожаї?

Чи мілко поорали
Тут наші лемеші?
Чи ж ми не працювали
Від серця, від душі?

Та легко догадатись,
Чому мовчить воно:
Як буде хвилюватись —
Розбризкає
зерно!

* * *

Час прийшов. І до схід-сонця
Почалася косовиця:
У валки лягають стебла
Чи то промені густі?
Ой, хліба ж! Ти подивися —
Мов на морі, на пшениці
Ходять хвилі, та не сині —
Золоті.

І пливуть, пливуть комбайни.
Хліб везуть на тік безтарки.
Поле хлюпає в них щедро
Запашним, тугим зерном.
Комбайнер здійняв кашкета,
Витер лоба...

— Жарко, жарко, —
Й заквітчав свого кашкета
Колоском!

* * *

На всіх шляхах — узори-шини:
Хлюпнувши пилом в небокрай,
Гудуть, біжать, спішать машини —
Везуть із току урожай.

Здається, й з космосу помітно
Пшениці злитки золоті.
Махають вітами привітно
Їм лісосмуг ряди густі.

Ген салютує Запоріжжя —
Луна спадає на стерні,
А сонце б пестило це збіжжя,
Так промінь тане на зерні!

* * *

Стоїть, аж у небо уперсь головою
Наш красень стрункий — наш новий елеватор.
Підходять машини одна за одною,
Наповнені хлібом багатим.

І раптом — зупинка. Не їдуть, не важать.
— Чого зупинились, шофери-хлоп'ята?
— Та вже елеватор наповнили, кажуть, —
Почав жартома хтось казати.

Шофер же поглянув на нас хвалькувато.
— Виходить, — погладив рукою вусище, —
Який не високий оцей елеватор,
А наш урожай — іще вищий!

КОЛГОСПНІ АРТИСТИ

«Партизани в степах України»
Ставлять наші колгоспні артисти.
Ланкова грає роль Катерини,
В ролі месників тут — трактористи.

Роль Галушки виконує щиро
Наш коваль знатний — дядько Микита.
І душа Часника брагадиром,
Кажуть, дуже майстерно розкрита.

Плавні... вибухи ...хати палають...
А над всім — мужня воля людини.
Перед нами боїв оживають
Героїчні і грізні картини.

Глядачі аплодують в натхненні,
І артистам до серця похвали:
Ще сім років тому не на сцені,
А в житті вони ролі ці грали.

* * *

На пахучі скиби крає
Трактор сиву цілину...
Наче хвиля, набігає
Борозна на борозну.

Хмарка біла, наче з вати.
По ріллі димок повзе.
Поривається співати
Радий трактор ХТЗ.

Плине гук його могутній
Понад морем ковили.
І, мов колії в майбутнє,
Рівно борозни лягли.

1949—1950

ІЗ СОЛДАТСЬКОГО ЗОШИТА

* * *

Не в пишнім, яснім кабінеті
Чекав я на музу свою, —
В казармі, в каптьорці,
в наметі,
А то і в колоні, в строю,

Я няньчив епітет яскравий,
Рядок до рядочка єднав,
І хай не доскочив я слави,
Та творчості радість пізнав,

Коли після маршу-походу
Солдати, потомлені вкрай,
Проходили сердечно: — Для взводу
Що-небудь, Петро, почитай...

* * *

Коли по учбовій тривозі
Ми швидко рушаємо в путь,
І танки по битій дорозі,
Поводячи жерлами, йдуть,

І, стисши в руках карабіни,
Ми пильно вдивляємось вдаль,
І в щедрім ранковім промінні
Багнетів поблискує сталь,

І, бризнувши ввись пилюгою,
Мов власну засвідчивши міць,
Йде техніка, перед якою
Загарбники падали ниць.

І друзі пліч-о-пліч з тобою
Вартують майбутнє твоє,
В ту мить президентів розбою,
Я знаю, пропасниця б'є.

САПУН-ГОРА

Сапун-гора, Сапун-гора...
Біліє лезо обеліска...
Здається, чути крик «Ура!»,
І люто б'ють гармати близько.

І вже в просторах степових,
Здається, кров'ю пахне гостро,
І від ударів бомбових
Увесь здригається півострів;

Здається, дим обняв весь світ,
Залізо гнеться, в'януть маки,
Мов глина, кришиться граніт, —
Лише солдат іде в атаку.

В огні пекельнім — не вмира,
Іде вперед насхибно, вперто...
Сапун-гора, Сапун-гора —
Ворота нашого безсмертя.

СОЛДАТСЬКИЙ ПРИВІТ

У синіх конвертах, в трикутниках білих
Крізь гори і доли за думкою вслід
Летить до батьків, до братів і до милих
Палкий наш солдатський привіт.

І з радістю лист мій одержить матуся —
Найпершу листівку я їй напишу —
Зрадіє, старенька, що старанно вчуся,
Що добре Вітчизні служу.

І в кожній сім'ї листоношу гостинно
Виходять стрічати до самих воріт
І лине із різних кінців Батьківщини
Сердечний солдатський привіт.

Нам щастя в намет, що розкинувсь на схилах,
І в військового городок, що причаївсь в ліску,
У синіх конвертах, оранжевих, білих
Несе Міністерство зв'язку.

Спасибі ж тому, хто нас не забуває,
Хто чесно в розлуці живе скільки літ,
Тому, хто нам пише, тому хто чекає
На щирий солдатський привіт!

* * *

Я їхав в армію служити.
Відходив поїзд від вокзалу.
Мені «прощай» ти не сказала,
Руки не стиснула в ту мить.

В ту мить далеко ти була.
Стривожена й нервова трошки,
В десятім класі біля дошки
Про тангенс, може, річ вела...

Я твердо вірив — час мине
(А через те й журився мало),
І ти, хоча й не проводжала,
Зате стрічатимеш мене.

Це краще, ніж коли, буває,
Дівчина хлопця проводить,
А через рік, чи два, чи п'ять
Його не вийде зустрічатъ.

СУРМАЧ

Завидна доля в сурмача.
Я певен, кращої немає:
Він полк на зорці піднімає,
Він сонце піснею стріча.

Почувши клич його, завжди
Спішу в строю зайняти місце,
Де справа — хлопці-запоріжці,
А зліва — друзі з Кабарди.

Я стану в стрій, примкну багнет,
Плече в плече. До ліктя лікоть.
А сурма гучно буде кликатъ,
Вести і звать мене: — Вперед!

Лише вперед!.. Хотів би й я,
Щоб так, як сурма, закликала,
Живила душу, надихала
Солдатська пісенька моя,

Щоб сяло слово, мов кумач,
І воїн брав з любов'ю книжку...
Щаслив, хто може, як Малишко,
Сказати: — Я між них — сурмач!

НА НАВЧАННІ

Терпкучий запах молочаю
Розливсь над кримською землею.
Вона тверда, хоч із відчаю
Ти кулаком гати об неї.

А треба взять до рук лопати
І, кайлами розбивши камінь,
Свою гармату окопати
Й замаскувать її гілками,

А потім, ставши до гармати,
Лиш «танки» виповзуть на обрій,
У панораму ціль впіймати,
Прицілитись і вдарить добре,

Щоб розтрощить «ворожі сили»,
Щоб дим здійнявся аж за хмару.
Так вдарить, як в війну тут били
Герої Третього удару.

* * *

В селі йдемо шпарким, бадьорим кроком.
У кожного на грудях автомат.
Співаєм пісню, а краєчком ока,
Признатись, поглядаєм на дівчат.

Ось із відром, розпліскуючи воду,
Пройшла дівчина, глянувши з-під вій.
Знайома чимсь її чудесна врода
І синя стрічка у косі густій...

І кожен глянув по-геройськи браво,
І розцвіло у кожного чоло,
І повернулись голови направо,
Хоча на те команди й не було...

ЗЕМЛЯКИ

Це добре, що ми залюбки
Усіх тих, що служать із нами,
З чиєїсь легкої руки
Сердечно звемо земляками.

Щасливий, хто знав на віку
Цю дружну солдатську родину,
Адже в нашім славним полку
Завжди земляка я зустріну.

Ім'ям поріднились таким
Гуцул, запоріжець, кримчанин.
Це добре, що в нас замляки —
Всі воїни-однопольчани!

* * *

Хвалились хлопці в мить перепочинку,
Своїх дівчат малюючи яскраво,
Що в одного — вродлива, мов картинка,
А в другого — ще краща, кучерява...

Ти вибачай, далека чорноброва,
Що я мовчав, коли вони старались:
Про тебе я не говорив ні слова,
Щоб часом і вони не закохались!

* * *

Ракети на галявині я бачу.
Це — наше слово, із металу куте.
Вони у небо дивляться, одначе
Націлені війні у серце люте.

Війна німує, хоч страшенно злиться,
Бо варто їй лиш повернути шию —
І ці ракети, наче блискавиці,
Її на місці до землі пришиють.

А їй же сняться вичавлені гони,
Мертвотний попіл атомного виру...
Стоять ракети наші, мов колони,
Що на собі тримають ношу миру.

* * *

Вві сні солдати — не солдати,
А просто — теслі, ковалі...

Вві сні до них приходять мати,
Вві сні цілують їх дівчата,
Вві сні приносить запах м'яти
Вітрець із рідної землі.

Вві сні солдат буде хату,
Ступа на росяну траву,
Чукика донечку кирпату,
Плакає сад, рясний, крислатий,
І вічно сниться те солдату,
Що стереже він наяву.

* * *

Не дивуйтеся нітрішки,
Що в берізок молодих
Ціле літо чисті ніжки,
Білі-білі, наче сніг.

Це тому, що в хороводі,
Коли ми спимо усі,
По траві берізки ходять —
Міють ноги у росі!

* * *

Любов не передбачена в уставі.
Про це нема там жодної статті.
А ти мені все шлеш листи ласкаві,
Про зустріч мрієш в кожному листі.

І я завжди — трошку мішень снарядом
Чи рию свій окоп на вогневій —

Твою присутність відчуваю рядом,
Твоє дихання, слово, погляд твій.

Ти помагаєш у бою, в роботі,
Ти у поході кличеш далі йти,
І, я б сказав, що в нашому роцоті
Дев'ятим номером із нами служиш ти.

Любов не передбачена в уставі...
Я ж за таку статтю в нім (не таю):
«На службі бути має повне право
Любов, яка із нами у строю».

* * *

Солдат на вогневому рубежі.
Припав до ложа, старанно прицілив —
І миттю кулі, гострі, мов ножі,
В мішені — прямо в яблучку — засіли.

Піднявсь. На ремінь кинув автомат.
З чола пілоткою росинки поту витер...
Такий моєї армії солдат —
Ні слів, ні куль не кидає на вітер.

* * *

Знаю: добре це — сонце нести на погонах
І, долаючи верстви і каторжну спеку,
У хвилини привалів, од поту солоних,
Надсилати листи у домівку далеку.

Знаю: добре з коліна стрілять по мішені,
Що ніколи-ніколи не буде живою,
Добре милої фото носити в кишені,
Щоб була вона всюди і завжди з тобою.

Добре йти навесні польовими шляхами
З побратимами вірними дружно у ногу.
Дуже добре, якщо тебе будять ночами
Лиш учбові тривоги.

ВИСОТКА 222,2

Висотка двісті двадцять два і два...
На карті це — всього лиш два кружальця. (
Та нам вона дорогу закрива
І кулі сипле — не висовуй пальця.

А нам наказ — узяти висоту.
І, окопавшись, жде сигналу рота.
Вперед! На гору кам'яну круту
Йде штурмом наша матінка-піхота.

Я мчав щосили вгору, я летів,
Коли ж упав, спіткнувшись, під рукою
Намацав гільзу — свідок давніх днів,
Далекий та живий учасник бою.

І уявив, як в дні війни солдат,
Можливо брат мій, штурмував висотку.

Тут він лежав зі зв'язкою гранат,
Дав довгу чергу, натягнув пілотку

І вгору!..
Міни б'ють іще лютіш,
І кулі ще несамовитіш свищать.
Здалося — сопка у сім раз крутіш,
Здалося — сопка в разів десять вища...

Та він пройшов! І я встаю, іду,
Повзу, здаюсь, обливаюсь потом.
Повинен, мушу взяти висоту,
Щоб інші теж скорилися висоти!

* * *

Гарматні залпи відзвучали.
Я сів, оглухши на момент.
— Петро, — кричать однополчани, —
Щити розтрощені ущент!

Як видно, в ціль лягли снаряди.
Ну, що тут можна ще додати?
Я б нашим ворогам не радив
На місці тих щитів стоять!

* * *

— Хлопці! Пошта! — Листоношу
Оточив весь батальйон.
Той поважно: — Прошу! Прошу!
Вам привіт, а вам — поклон!

Багатьом листи вручили
І, як видно по всьому,
Від далекої дівчини
Лист прийшов не одному.

Ось солдат чита — не дише
І від ніжних, теплих слів
(Що то мила йому пише?)
Аж ледь-ледь почервонів.

Другий фото розглядає:
Не дівчина — красаота!
Третій же стоїть, зітхає:
Знов нема йому листа.

Ех, коли б дівчата знали,
Як листів чекають в нас,
То, напевне б, нам писали
Кожен день та ще й не раз!

ОДА ПІЛОТЦІ

Ти пілотку носив? Ну їй-право ж, це здорово!
Хто придумав її — певне, був голова.
Відпочити приляжеш — годиться під голову.
Піде дощ — так і вуха вона закрива.

Треба — склав і в кишеню її, наче хустку.
Як помнеш — об коліно розгладиш за мить.

А приїдеш додому, в колгосп, у відпустку —
Хлопці в чергу стають, щоб її поносити.

Ще ж до всього легенька й сидить вона хвацько.
Пожовтіє від сонця — ще краща стає...
Не соромся ж ти оди, пілотко солдатська, —
Ти достойна її за служіння своє.

* * *

Дарма, що ти весь промок,
Від втоми злипаються очі,
Вже чуєш від кухні димок
І запах, що в носі лоскоче.

А там і відбій. А там —
Спочинеш і відіспишся.
Дивись, і наснитись та,
Якій ти щоначі снишся.

ЛІСОСМУГА

Стали в ряд дубки і клени.
В них щось рідне пізнаю:
Наче в нас, вбрання зелене,
Наче ми, вони в строю,

Наче ми — відпочивали
(Може, був малий привал),
А тепер в колони стали,
Взявши певний інтервал.

Тільки в нас мине заняття,
А у них же справжній бій —
Наступати, виганяти
З поля вітер-суховій.

Я дивлюсь на цю «піхоту»,
На резерв зелений наш
І скомандувать охота:
— Нумо прямо кроком марш!

* * *

Наказ — окопатись. Пішли в хід лопати —
Земля полетіла із шерехом, дзвоном...
Душа моя, земле плодюча, багата,
Ти нас збережеш, ми тебе охороним.

Грудьми захистим від пожарищ, а потім
Зберем урожай небувалої сили.
Ми риєм окоп, обливаючись потом,
Щоб бомби ворожі цю землю не рили.

* * *

Мовчимо. Час летить дуже швидко.
Ув очах твоїх синіх — печаль.
Скоро, взявши солдатські пожитки
Й попрощавшись, я вирушу вдаль.

Ще не знаю, коли я прилину,
Тільки вірю тобі до кінця...

Помовчім. Хай в останню хвилину
Між собою говорять серця.

* * *

Найкращий, далебі, жених —
Солдат.
Цінує дружбу, любить сміх
Солдат.
Зовсім не відає про страх
Солдат.
У нього все горить в руках, —
Солдат!
Навчився старших поважать
Солдат.
Уміє шити, варити, прати
Солдат.
Не терпить зайвих він розмов,
Солдат.
Не зрадить він свою любов,
Солдат.
Про честь не забува й на мить
Солдат.
Дівчата, раджу вам любить
Солдат!

* * *

Знов дали пілотки нам.
І на мить якусь коротку
Я згадав, як старшина
Вперше дав мені пілотку.

Я надів її — та ні,
Щось сидить вона незвично.
І про неї перші дні
Одзивався я скептично.

Ну, а потім, коли рік
Походив у тій пілотці,
То, признатись, так я звик,
Наче... в ній родився, хлопці.

Ми в ній — вдень то чи вночі —
Сміло йшли у путь далеку
І не мерзли на дощі,
Не страждали в сильну спеку.

Досить зручна і легка,
Ще й привітно сяє зірка —
Нам пілотночка така —
Що матросу безкозирка.

Ще ж дорожча тим стократ,
Що, воюючи на славу,
Пів-Європи йшов наш брат
У такій же зеленавій.

* * *

Я солдатську адресу змінив —
Не знаходять листи адресата.
Ні ласкавих від матері слів,
Ні коротких листівок від брата.

І твої десь застрягли листи
В голубих невеличких конвертах,
Повні слів, які знаєш лиш ти,
І признань, і докорів одвертих,

Я даремно раніш від усіх
Зустрічаю щодня листоношу:
Він, листів не знайшовши твоїх,
Вголос лає тебе, прехорошу:

— Розлюбила! — Мені ж не до жарту —
Цілий місяць в чеканні горю...
Ех, скрутить би солдатську цигарку!..
Жаль, що я не курю.

СОСНА

Зелена-зелена, струнка, чепурна,
Росте і пишається, мабуть,
І чим — я не знаю — до себе вона
І кличе, і манить, і вабить.

Здається, підходь і на руки бери,
Та де там! Торкнись лиш руками —
Здрігнеться, поважно погляне згори
І — гордо уколе голками.

Надвечір ми в табір приходим з «боїв» —
Вона нам привітно киває.
«Танюшею» ми називаєм її,
З баклажок її поливаєм.

Зелена-зелена, струнка, чепурна,
Вона нас усіх полонила.

Напевне, не тільки мені та сосна
Нагадує часто про милу.

* * *

Наче гуси — намети в ліску
На галявині прибраній, чистій...
Грають сурми зазивно, врочисто —
Починається день в городку.

Сім годин. Всі завмерли в строю,
Повносили, бадьорі, здорові,
Ми і цей день прожити готові
В навчанні, у труді, у «бою».

А ведмідь вигляда з глушини,
Вбік розсунувши віття кошлате...

Хочеш стати в шеренгу, кудлатий?
Тоді дозвіл візьми в старшини!

* * *

Сто контрольних на столі лежить:
Перевірять треба всі до ранку...
А коли ж ти ляжеш відпочить,
Трудівнице, вчителько, смуглянко?

Тож якщо побачимось вві сні,
Ти мерщій веди мене до хати:
Дуже захотілося мені...
Зошити твої перевіряти.

ПЕРЕКУР

Над рядами — «Ластівка-каساتка».
Курява — аж очі забива.
Мокрі спини. Обважніли скатки.
Став мішок вагою пудів з два.

Скільки кілометрів одмахали!
Вдаль доріжка в'ється, наче шнур...
І тут раптом пронеслося шквалом
По колоні слово: — Перекур!

Перекур! І руки потяглися
До тугих кисетів тютюну.
І димки угору повилися,
І розмови, жарти — так, що ну!

Не курю я. Олівець з кишені
Я дістану, тонко застружу.
На звороті битої мішені
Я про друзів вірші напишу.

Напишу по-щирості, як можу,
Про їх думи, широту натур,
Про їх службу, дружбу їх хорощу
Та, між іншим, і про перекур.

ЧОБОТИ КИРЗОВІ

Друже стрижений, стривай
(Вибачай на слові),
Без потреби ти не лай
Чоботи кирзові,

Що вони важкі, мовляв,
І на вид не теє...
В них солдат наш крокував
З Волги і до Шпрее.

В них топтав — ішла луна —
Він берлінську площу.
А скінчилася війна —
Про них мовив ось що:

— Щодо виду — вибачай —
Не для того взуті,
Що ж важкі — то далі, знай,
Крок їх буде чути.

* * *

Вже травною стежка заросла,
По якій мене ти провела.

Йду із чомоданом у руках
І себе втішаю у думках:

Не біда, що стежка заросла,
Бо це значить — вірна ти була.

Й вечорами цих шовкових трав
Більш ніхто, крім мене, не топтав.

* * *

ЗІС глухо гальмами ляснув,
В поросі став золотому.
Знає шофер без пояснень:
Додому!

В кузов жбурляю пожитки.
Мить — і я сам уже в ньому.
Стукну в кабіну — і швидко
Додому!

Люто мотор завиває,
Геть розганяючи втому.
Серце стукоче-співає:
Додому!

Вітер приніс од Грузеньки
Запахи хліба й соломи.
Жайвір спустився низенько:
Додому?

Вишні — мов зграйка дівчаток,
Яблуні в цвіті густому
Радо вітають з-під хати:
Додому!

Кузов я ще не залишив,
А вже в селі всім відомо:
Воїн вернувся Ребришин
Додому!

1953—1956

У СУСІДІВ ПО ПЛАНЕТІ

* * *

Коли я зійшов на Акрополь,
що храми підносить у небо,
І мармур колон білотілих
дихнув у обличчя теплом,
Згадав я не древніх стратегів, —
в ту мить я подумав про тебе,
Про подвиг твій, раб-будівельник
з засмаглим прекрасним чолом.

Сліди твоїх ніг тут не знайдеш —
їх інші згубили, затерли,

Вітри занесли їх землею
чи змили весняні струмки,
А храми все радують людство,
а зодчі живуть — не померли:
Їх руки ввели у безсмертя,
їх праця ввела у віки.

Дарма ж запевняють нас гіди,
що це, мов, царі будували —
Царі тільки вміли карати,
карати добро, а не зло.
Піднось же, Акрополь, до неба
свої золотисті портали, —
Ти пам'ятник вмінню народу,
яке у красу перейшло.

Афіни

ТУРЕЦЬКОМУ БЕЗРОБІТНОМУ

Стамбул у відчаї погрожує небу —
Сокири-півмісяці в вись підніма.
Є, турку, півмісяця власного в тебе,
А сонця, я бачу, нема.

Сидиш під каштаном, до всього байдужий, —
Не молишся більше, не смокчеш кальян.
Що скажеш хазяїну? Адже він дужий.
Що скажеш алаху? Він теж, мабуть, пан.

Робота була... Не робота, а щастя
(Ще й нині сверблять мозолі на руках).

Тепер же в кишені нема ні піастра
І жодної іскри надії — в думках.

Яка тут надія! Сидять просто неба
Ще сотні таких безробітних. Пітьма...
Є, турку, півмісяця власного в тебе,
А сонця, я бачу, нема.

* * *

Мечетей — море. Сонце. Спека.
Ворота грізні Топкапи.
А я думками десь далеко,
Де Дніпр широкий, де степи...

Повився шлях за обрій. Ранок.
Вода в озерах, мов розсіл.
А яничари гонять бранок
Із наддніпрянських тихих сіл.

І пада кров на пух ковильний,
І ллються сльози, як вода.
Прокльони, стогін, крик невільниць —
Здається, навіть степ рида.

І ворони над степом в'ються,
Пилюка хмарою встає,
І сльози бранок ллються, ллються,
Хоча земля вже їх не п'є...

Мені здається, що роками
Тут, за дверима Топкапи,
Тих бранок сльози чебрецями —
Де не піди, де не ступи —

Не раз і сходили, і в'яли,
Під сонця поглядом чужим,
І козаків тут катували —
Ламали, може, ребра їм.

Але козак плював у лиця,
І чув султан від козака:
— Гай-гай, який ти в чорта лицар?
Не вб'єш живого їжака!

А козака не вб'єш тим паче!..
Як скаженів султан тоді!
...На стіни гляну — і я бачу:
Від крові стіни ті руді.

Стирчать сокири дугуваті,
Криві, щербаті палаші...
Нам гід показує палати,
Гарем жорсткого паші.

Дивлюсь і, діти правди ніде,
Я бачу кров, де не піду...
Не спокушай же марно, гіде, —
Я на коліна не впаду!

Стамбул

ОЛЕАНДРИ

Олеандри, говорять, — красиві дерева.
Олеандри — це дивний, небачений сорт.
Я цього не відчув. Тільки бачив, як порт
Просипавсь від осячого реву.

Тільки бачив, як діти, обідрані, бідні,
В Цариграді на ринку збирали крихти,
А батьки їх не сміли в мечеті йти:
Що аллаху дадуть безробітні?

Бачив сірі, похнюплені, темні хатини,
Що в вікно, не в димар, випускають свій дим;
Бачив, як нетурецькою мовою всім
Колять очі реклами й вітрини.

Бачив сонце, яке за прибулими стежить,
Ніби око шпика, невблаганне і зле...
Олеандри ж, можливо, і гарні, але...
Моє серце тополям належить!

Стамбул

* * *

Не секрет — тут красиві види...
Тільки чом же у ніч безсонну
Тяжко стогнуть каріатиди
Біля храму Ерехтійону?

В синім небі зірки — мов рибки,
Море здалеку — мов картина...
Тільки чом же в сліпого скрипка
Гірко плаче, немов дитина?

В сьайві тонуть бучні палати...
Рай і край! Хоч сідай за оду!
Чом же має трудар Еллади
На вечерю лиш лиш хліб та воду?

О зрадливі, прекрасні види!
Хочу знать, чом у ніч безсонну
Тяжко стогнуть каріатиди
Біля храму Ерехтіону.

Може, знову сестру згадали,
Що у Лондоні скніє, бідна?
Може, їм вже дивитись стало
На чужинців-вояк огидно?

Може, їм підпирать все важче
Брилу мармуру прехолодну?
А можливо, згори їм краще
Видно злидні, біду народну?

Афіни

* * *

Над річкою Бердою хияються верби.
Травнева пороша стежки замела.
Співа соловейко, співа... Ось тепер би
Мені до свого завітати села!

Привіт, земляки, сівачі і доярки!
Я скучив за вами, я з вами, я ваш!
Хай райдуги встануть над нами, як арки,
Хай хмарка, як вершник, сідає на кряж.

Хай сонце сія — аж засліплює очі,
Цілує в обличчя моїх земляків

І в руки робочі, що темної ночі
Несуть мені в пригорщах розсипи слів.
Прислухаюсь — пісня тріпочеться в тиші,
Здається, з покосів війнуло тепло...
У пишно-убогім величнім Парижі
Я згадую рідне маленьке село...

Париж

СЕНІ

На Дніпро, як по правді сказати,
Ти не схожа ні трішечки, Сена.
Твої води повільно біжать,
Твоя хвиля занадто зелена.
Не шумлять над тобою дуби,
Не гудуть трактори біля тебе.
Не чувала ти гул молотьби
І не звідала пахощів степу.
Тільки стисли споруди з боків,
Вириватись — не вистачить сили.
А ще гірше — десятки мостів,
Мов лещата, тебе охопили,
Ланцюгами тебе обвили,
Кам'яні, бетонові, залізні...
З далечині тобі привезли
Ми на пам'ять схвильовану пісню
І вітання палке від Дніпра,
Що шумує могутньо і дужо...
Він бажа тобі волі й добра,
Хоч на нього й не схожа ти дуже.

Париж

НА МОГИЛІ ПОЛЯ ЕЛЮАРА

Промінь впаде на могили і в'яне.
Квіти ряхтять у росі, наче жар.
Тужно шепочуть листаті каштани:
Поль Елюар, Поль Елюар...

Скільки любові у серці носив він,
Світлих чуттів, нерозгаданих чар!..
Ніжно воркують дівчата красиві:
Поль Елюар, Поль Елюар...

Щедро людей зігривав він піснями,
Сіяв у душі слова, мов янтар.
Ластівка пише по небу над нами
«Поль Елюар, Поль Елюар»...

Серце віддав він вам, трави і люди,
Птиці і сонце, що лється з-за хмар...
Будете ви, то і він вічно буде —
Поль Елюар, Поль Елюар...

Париж

* * *

Промінням усмішок облитий,
По древніх землях я ішов,
І всі мені на знак привіту
Кричали дружно: — Хорошо!

І всюди слово те звучало,
Як символ миру і життя,
Бо слово те одне вмещало
Усі найкращі почуття:

І радість зустрічі, і щастя
У дружбі жити сотні літ.
Воно звучало то як «здрастуй»,
То як «свобода», «мир», «привіт».

І ми гадали вечорами,
Бо невідомо нам було:
Якими дивними шляхами
Це слово в Африку прийшло?

Чи тепловії без зупинки
Його примчали, мов посли,
Чи, може, лебеді-хмаринки
Його з-за моря принесли?

Землі цій буду вдячний вічно
За те, що, де б я не пішов, —
Я чув напрочуд симпатичне,
Крилате слово «хорошо».

Александрія

* * *

У центрі Антверпена пам'ятник є.
Признатись, не знаю і сам я,
Чому так хвилює він серце моє,
Як цвях, мені врізавсь у пам'ять.

Мов зараз я бачу: на нім юнаки.
(Хтось добре із бронзи їх вилив).
Один замахнувся вже кистю руки —
Ось-ось її кине щосили.

А другий у муках нестерпних стражда,
Позбувшись руки. І здається,
Що з рани його не студена вода,
А кров пламеніюча лється.

Біжить вона цівкою, падає вниз,
Дзюрчить — мов легенду шепоче...
Був замок на березі Шельди колись
Похмурий, чорніший від ночі.

І жив у тім замку старий багатій.
Мав суден добрячих чимало.
Радів несказанно обставині тій,
Що десять синів виростало.

Коли ж помирав, заповів багатій:
— Хай всьому господарем буде
Той син, який перший по смерті моїй
Рукою торкнеться до суден.

Сказав — і помер він. А дев'ять синів,
Які на цю хвилю чекали,
Штовхаючись, лаючись, до кораблів,
Немов навіжені, помчали.

Один лиш, десятий, затримавсь на мить
І з жахом подумав: «Спізнився!»
Не буде він флотом тепер володїть.
Не буде! І тут же схопився,

Сокирою руку собі відрубав
І, впавши у кров, ледве чутно

Ту руку жбурнути слuzі наказав
На палубу ближчого судна.

Брати повернулись, сердиті і злі.
Ховать не схотіли старого.
Узяв однорукий собі кораблі,
А їм не дісталось нічого...

Давно ті брати повмирили в злобі,
Не знайдеш і тріски від суден...
Навіщо ж, жадобо наживи, тобі
Поставили пам'ятник люди?

Антверпен

* * *

В будинку, що втопає в вітті,
Там, де шумлять берези глухо,
Жив у минулому столітті
Купець російський Синєбрюхов.

Завжди мав добру копійчину.
Умів тягти з народу жили,
І тільки прізвище купчини
Предметом дотепів служило.

Терпів-терпів він глузування
Та й врешті вирішив: — Доволі! —
І надіслав листа-прохання
У Петербург, царю Миколі:

«О, світлий царю, добрий царю,
Не можу я так далі жити.
Будь милосердним, государю,
Дозволь це прізвище змінити!»

Та цар був, певне, бюрократом —
Купець ждав відповідь роками.
Уже зібрався помирати,
Аж тут прийшов пакет з гербами.

Купець схопивсь, листа читає
І тут же пада, мов підтятий...
«Ми, цар Микола, дозволяю
Один лиш колір поміняти».

Хельсінкі

* * *

Ми зустрічали, правда, зрідка,
В далеких і чужих краях
Струнки берізки, мов сирітки,
Що босі вибігли на шлях.

Берізки листям лепетали,
До нас тягли гілки свої
І — що тут критись — нас вітали
Щиріш, ніж їхні хазяї.

1958 — 1960

ДНІПРО З ТАРАСОМ РОЗМОВЛЯ

(СОНЕТИ)

1

Вночі, коли навкруг заснуть поля
І зорі тихо вийдуть на орбіти,
Із Кобзарем Славути розмовля —
Їм є про що удвох поговорити.

Дніпро несе Тарасові здаля —
З усіх-усюд — поклони і привіти.
Йому до ніг оновлена земля
Кладе свої найлагідніші квіти.

В тих квітах — запах степу України,
І шум раїни, й трепет солов'їний,
І рокіт грому, й гул весняних вод...

Вони хвалу складають Придніпров'ю,
Вони палають вічною любов'ю,
Якою платить генію народ.

II

Козацький край? Але ж не може бути!
Хто думав, що отак тебе окрадуть?
Навіщо ж «патріоти» славу кадять?
Адже тут люди й бога вже кленуть!

На Хортиці картоплю німець садить,
А мови української й не чуть...
Сумні селяни в ступах щось товчуть...
Хто їх утішить в горі і розрадить?

У бур'янах дрімає Вознесенка.
Блукають люди чорні, мов земля...
Червоне сонце котиться низенько,

Рядном кривавим берег устеля...
І кулаки стискаються в Шевченка,
І Дніпр у гніві хвилями жбурля!

III

Високий лоб, задумливе чоло.
В очах — вогонь, не гаснучий ніколи...
Не раз від цього погляду Миколу,
Неначе у пропасниці, трясло.

Цар шаленів. Хапав перо зі столу:
«Заборонити, що б там не було!»
Однак і це йому не допомогло,
Бо серце Кобзаря не охолело.

Воно ставало дужчим у стократ,
Воно до помсти кликало з панами.
Забутий той пігмей, кривавий кат,

Що думав поквитатись із піснями.
Сто літ сплигло! Та й нині в кожній з хат
Пісні звучать, вони завжди — із нами!

IV

На камені потрісканім, прадавнім
Там, де нещадно сонце припіка,
Де жовта Ор пісками протіка,
Сидів поет з блокнотом захаявним.

Його хотіла річечка мілка
Заколисати шумом неугавним,
А він в думках витав над лугом славним,
Де Дніпр кипить — розбурхана ріка.

— Уклін тобі, Славутичу, з пустелі!
Вируй у гніві, дужо бийся в скелі,
Щоб на шляху пороги розмести.

Тебе за це нащадки привітають
Та, може, часом і мене згадають,
Бо я громив пороги, як і ти!

V

Будь славен час, коли до круч скелястих
Прийшла бригада перша трудова!..
Як часто тут Шевченкові слова
Відлунювали в ритмах мускулястих!

Вже Дніпр об камінь хвиль не розбива, —
Сказав народ: — Віки на волі здрастуй! —
Він не реве, не стогне — він про щастя
В турбінах дніпрогесівських співа. ·

Струмує в далеч під гіллястим небом,
В тіні дубів, у лоні тихих трав,
Навік пропахши зорями і степом,
Відбивши племінь заводських заграва...

Тарасе любий, це ж Дніпро від тебе
Любов до України перейняв!

VI

В інтерв'ю перед стартом космонавт Попович заявив, що коли б йому було дозволено взяти в рейс кілька книжок, він обов'язково взяв би і Тарасів «Кобзар».

Це мрія? Ні, це буде, може, й завтра:
Збиваючи сузір'їв буйноцвіт,
В нові світи полинуть космонавти,
На борт сердець узявши цілий світ.

Хай буде важко — буде вал дев'ятий
На їхній налітати корабель, —
Вони в серцях нестимуть запах м'яти,
І поблиск рос, і солов'їну трель.

І буде в них щасливим рейс, нівроку,
Бо не зречуться матері вони
І чутимуть крізь товщу далини,
Як, втративши свій віковичний спокій,
Реве та стогне батько-Дніпр широкий
І просить: — Повертайтеся ж, сини!..

VII

Кипіли в нім моря любові й туги,
Сплітались долі Гонт і варнаків.
На тілі в нього заpekлися смуги
Від батогів, що били кріпаків.

Не цар його судив, презирства повен, —
Він над царем свій правий суд вершив.
В нім жив Дніпро — наш голубий Бетховен, —
Як сам поет в піснях Славути жив.

Він був титаном в радості і в муці,
Він був богатирем з богатирів,
В його рядках жив племінь революцій,
Дух прометеїв, геній кобзарів.
Його вустами говорило людство,
Як він устами людства говорив.

1961

МІЙ СЛАВУТИЧ

Немає другого Дніпра...
Т. Г. ШЕВЧЕНКО.

* * *

Щодня по щедрість, по добро
Ми ідемо до тебе.
Ти — вісь республіки, Дніпро,
Ти — України небо.

Мов чудо-стрічка голуба,
Повив ти Україну —
Її душа, її судьба
І пісня солов'їна.

Їй довподоби, багатир,
Характер твій сталевий,
І глибина, і шум, і шир,
І запах чебрецевий.

Вітчизна квітне, ніби сад,
В твоєму стогомінні:
Скоріш ти потечеш назад,
Ніж зрадиш Україні!

* * * .

Я певен, що пісні Славути,
Його кантати, вальси, марші
На всій планеті нашій чути
І навіть далі — аж на Марсі.

Від тої музики скоріше
Ростуть дуби і вруна сходять.
Від тої музики рясніше
Сади у Придніпров'ї родять.

Від неї легше хвилі гнати
І Міссісіпі, й Нілу, й Гангу.
Під неї легше підіймати
Землі ранковій сонця штангу!

* * *

В яку ж його поставить рубрику?
Назвать епітетом яким?
Він перетнув усю республіку
Стрімким проспектом голубим.

Над цим проспектом дзвонять жайвори,
Стоять дуби, як сторожі.
По цім проспекті ходять лайнери,
«Ракети» мчать — немов стрижі.

На цей проспект виходять вулиці —
Сож, Псьол, Десна, Березіна.
На ньому не халупки туляться, —
Міста, в яких живе весна.

На нім найкращою окрасою
Земних сузір'їв сяє цвіт.
На ньому пам'ятник Тарасові,
Якому кланяється світ!

* * *

Вже по хвилях Дніпра не човни і не човники —
Мчать баскі кораблі, кожен віком пропах.
Їм зі скелі дуби, мов козацькі полковники,
Ніжно зорять услід з-під зелених папах.

Скільки бачити їм, цим дубищам, судилося!
Скільки чути пісень і ридань довелось!
Нашим предкам у снах, тільки в снах,
мабуть, снилося
Це годиння сузір, це завіття колось.

Втім, і сни їх не раз розлітали, сполохані,
Й мрії падали ниць від ударів земних...
Дніпрогеси встають, в нашу землю закохані,
І юніє земля, бо закохана в них.

А Попович вгорі, незнайомий зі страхами,
З побратимами сходить на зорні мости.
Їм зі скелі дуби, знай, махають папахами
І шепочуть услід: — Хай вам, внуки, щастить!

* * *

Дніпро не спить ані хвилини —
І не старіє. А чому?
Бо замість серця ми турбіни
Давно поставили йому.

А він трудиться не проти —
Так ті турбіни розкрутив,
Що від натхненної роботи
Пішла енергія в дроти.

І от сузір'я — рій за роем —
Летять із рукава Дніпра.
Єй-ей, давно звання Героя
Йому присвоїти пора!

* * *

У дні війни, як щит країни,
На себе, Дніпре, без кінця
Приймав ти кулі, бомби, міни,
А на тобі — нема й рубця.
Які рубці! Ти став ще дужчим,
Помолодів іще, либонь.
Чи знаєш ліки надцілющі?
— Так, знаю.
— Що?
— Людську любов.

* * *

І тут Дніпро! Куди не гляну —
Його мускулатура гра,
Адже заводів-титану
І дня не жити без Дніпра.

Чавун струмить... Від блиску-шалу
Світліша в нашому краю.
У дужім клекоті металу
Дніпрову мову пізнаю!

Мартен пашить... Ріка вогненна
Ось-ось ударить у ковші.
Так то ж у грудях у мартена
Тепло дніпрові душі!

Цехів прокатних грандіозність,
Гарячих злитків течія...
В усьому — сила й граціозність
Твоя, Славутичу, твоя!

Куди не глянеш — скрізь і всюди
Твоя робота, племінь, жар...
Тож не дарма говорять люди,
Що ти — наш перший сталевар!

* * *

Нам до душі Дніпра свобода,
Урочий плин і віща врода,
Вітчизно моя,
Дідизно моя,
люби його, як і я!

Він вірний цій землі-красуні,
До нього йдуть за віном юні.
Ой мавко моя,
русявко моя,
люби його, як і я!

Спрадавна з ним дружити — щастя.
Від нього сили нам додасться.
Оксанко моя,
дніпрянко моя,
люби його, як і я!

* * *

Нехай же всі про те почують,
Що розповів Дніпро мені!
Тепер я знаю, де ночують
Громи ревучі весняні.

Їм до смаку дніпрове лоно.
Там, де гуляють вдень соми,
Де сяють бакени червоно,
Сплять богатирським сном громи!

У головах — вали слухняні,
В ногах — перини берегів.
Над ними — запахи духмяні,
Що вітер носить із лугів.

Отут громів міцніють м'язи.
Отут їм сняться диво-сни.
А ви не бачили ні разу,
Як прокидаються вони?

Спочатку чути тільки шерех,
А потім гул, а потім грім —
І вже дрижить від хвилі берег,
І скаче блискавка на нім!

Тих блискавиць у літню пору
Шуга немало над Дніпром.
Звідсіль вони стартують вгору!
Дніпро їм — кращий космодром!

А відшумлять озонні зливи —
І торжествує все живе.
Й Дніпро, оновлений, щасливий,
Крізь арку райдуги пливе.

1964

* * *

Лежить у лоні синіх плес
Моя земля індустріальна.
І щогли встали до небес,
І ллється пісня непечальна.
І сяє, сяє Дніпрогес —
Дніпра поема геніальна!

Чи на веслі разки роси,
Чи лине чайка над грядою,
Чи бетонів корпуси
Підносить гребля над водою, —
У всьому відблиски краси
Славути долі молоді.

А ген, над берегом, мости
Звели свої ажурні дуги.
Меридіанами дроти
Всю помережили округу.
Славуто рідний, це ж бо ти
Їм дав нечувану напругу.

А далі — острів на Дніпрі
Підняв дуби у три обхвати.
Щодня на Хортиці старій
Співанки юності чувати.
Є в кого нашої дівторі
Учитись волю шанувати!

* * *

Зі сходу ворог суне, а чи з заходу —
Ти завше на посту, як вартовий.
Про тебе друг говорить ніжно: — Лагідний!
Про тебе недруг цідить люто: — Злий!

Лишився ти незайманим, нескореним
Народові моему завдяки.
Ти, наче дуб, своїм могутнім коренем
З землею врісся міцно, на віки.

Тож хай твоя дорога буде рівною,
Щасливою твоя хай буде путь.
Хай Україну завше всі Дніпрівною
На честь твою, Славутичу, зовуть!

1962—1963

ЛИСТИ ДО ЗЕМЛЯКІВ

(ЛІРИЧНІ ПОРТРЕТИ)

* * *

Бригадирові колгоспу «Ленінським шляхом» Оріхівського району Г. П. Ададуровій.

...Ось ви в фуфайці з краплями мазуту
На мотоциклі, мов на вороньку,
Мчите по тричі знаному маршруту,
Радіючи і квітці й колоску.

Спочатку — яр, а потім — горб, і просто
Виводить шлях у золоті хліба.
Міцніє, наливається «безоста» —
Аж булькає. Не чуєте хіба?

Ще мить — і обрій засміявсь промінно.
Мотори розбудили сонну шир.
Повсюди встигнуть — конче, неодмінно —
Ви мусите: а як же — бригадир!

Когось ви присоромите: «Як діти!»
Комусь пораду слушну ви дасте.
І гримати доводиться, й хвалити,
Й допомагати. Бригадир на те!

Я чув сто раз: «Хороші в мене люди!»
І нині ви, як завжди, за своє:
— Можливо, хтось і заслужив огуди,
Але ж в душі щось гарне в нього є?..

Увечері бере в обійми втома.
— Спочинь! — вам каже сивий тракторист.
Ви знову поспішаєте, бо вдома
На вас чекає доньки ніжний лист.

За північ. У дворі корова хрумка.
І місяць над колодязем поблід.
А вам ніяк не дасть заснути думка,
Що запчастини десь добути слід.

Зірки ряхтять на голубім вітрилі,
Кудись разом із хатою летять...
І сняться вам жнива веселокрилі,
Які ось-ось в степу залопотять!

* * *

*Бригадирові колгоспу «Мир»
Токмацького району Я. Блудову.*

Іване Яковичу, здрастуйте!
З нагоди свята б'ю чолом.
І досі згадую ще часто я
Розмову нашу над Дніпром.

Були бентежні Ви, замріяні.
Вам краяв душу час, коли
В степи, що мінами засіяні,
Ви вперше трактора вели.

Було і радісно, і боязко —
Немов в атаку серце йшло.
І я подумав: скільки ж борозен
За Вами в полі пролягло?

Казали: хлопець із характером.
А Вам подобалось і край,
Щоб у жнива за Вашим трактором
Ішов найкращий урожай.

Отак щодня, щороку — вистоять.
Щодня, щороку — бій за хліб.
Хто скаже: скільки тонн злотистої
Вродив Ваш лан за тридцять літ?

Вам кожен колос усміхається,
Проріс зерном Ваш кожен крок.
Як просто й складно починається
Той шлях людини до зірок!

А потім — досі Вам не віриться —
Вам аплодують журавлі,
Й зірки на небі задрять зіроньці,
Що народилась на землі.

СІМЕЙНИЙ ЕКІПАЖ

*Подружжю знатних комбайнерів
Ганні та Олександрові Савчен-
кам (Мелітопольський район).*

Звучи і свіжо й дужо
Ліричний репортаж
Про Савченків подружжя —
Сімейний екіпаж.

Їм жайворон в ударі
Співає з висоти:
Таким неважно в парі
І поле перейти!

Стає стебло навшпиньки,
Щоб глянути в їх бік:
«Керує» вдома жінка,
Тут старший — чоловік.

А головне, що «Нива»
Слухняна їм обом.
Натхненна і щаслива,
Мурлика про любов.

Лан Савченків вітає.
А чудо-арегат
Зерном їх обсипає,
Неначе молодят.

Так день і ніч — пліч-о-пліч.
Жартує Ганна: — Знай,
Кохання — не картопля,
Кохання — урожай!

І рацію тут має
Василівна стократ:
У них же виростає
Аж п'ять «комбайнерят»!

Ми зичимо, звичайно,
Їм щастя на віку,
Й вітаєм одностайно
«Сімейственність» таку!

* * *

*Заслуженій вчительці України
Мотроні Семенівні Соболю.*

Як голуб, ранок сів на підвіконні,
Дзьобає пізні зорі, мов зерно.
А ви іще у зошитів полоні,
У вас іще проміниться вікно.

Не спали? Відпочиньте ви хоч трохи,
Бо скоро вже затьохкають дзвінки.

Комусь вони відмірюють уроки,
А вам вони відлічують роки.

Та ви все молодієте, нівроку,
І, вересню підставивши чоло,
В дорогу вирушаєте щороку,
Щоб вихованцям легше йти було.

Ви ведете дітей в легенду й казку,
Вчите плекати слово золоте.
А дітлахи сотають вашу ласку,
Що подвигом зненацька проросте.

І оживають грізні запорожці,
До учнів переходить їх вогонь:
Що крейдою ви пишете на дощці,
На серці в них карбується, либонь.

І зводяться мудрюючі теореми,
Немов щаблі надійні в мабуття.
І цифри п'ятибальної системи
Вчать, як долать стобальний шторм життя.

КОСОГОРОВЕ ПОЛЕ

*Бригадиріві колгоспу «Росія» Бер-
дянського району В. А. Косогору.*

Ранок тихо бринів, ніби бджілка на луці.
Чом же раптом вам тінь напливла на чоло?
Ви згадали дні юності, журні і куці,
Ви згадали й спитали: «Невже це було?»

Комендант скаженів, поліцаї сичали:
— Не поїдеш до рейху, то голову — з пліч!
Шість разів у вагон, у «телятник», жбурляли,
Й шість разів утікали з дороги ви в ніч.

Потім день Перемоги, як гуркіт прибою.
Перший трактор, що чудом в неволі не вмер.
Запчастини до нього несли з поля бою —
Із розчавлених «тигрів», з побитих «пантер».

І пішли, потекли зорепади пшениці —
Праця, мила душі, хоч, звичайно, й важка.
Промінь-зайчик зненацька упав на зіниці:
Зрозумів я, що це ви згадали Сашка.

Засвітився-засяяв вівсюг на обніжку,
Наче чубчик малого у сонця теплі.
— Ні, він ниви не зрадить, — казали ви ніжно, —
Є така в нього жилка — любов до землі.

Ви в уяві свого обіймали солдата.
— Скоро прийде, — казали, і ясно було:
Є кому свою спадщину вам передати,
Щоб повік Косогорове поле цвіло!

* * *

*Землячці, знатному скиртоправу
М. І. Негрій.*

Як Бог, вірніш — богиня, на Олімпі,
Ви стоїте на скирті угорі,
І вам до ніг лягають спечні липні
Та серпні, розімлілі на зорі.

Від трунку млосно робиться на серці,
Та вас хіба зупиниш у труді?
— Спочинем, може? — вам, пенсіонерці,
Підсобниці гукають молоді.

На вилах променіє сонця скалка
Й росте гора задушливо-п'янка...
Знов люди скажуть: — Скирта — наче лялька! —
І додадуть: — Меланії рука!

Метке і вірне око в скиртоправа
Й чутливі руки, наче у митця.
Фах скульптора натхненного, їй-право,
Нагадує мені робота ця.

Ви ж стоїте, урочисті, високі,
І вашим вухам, певне, добре чуть,
Як літечка цілющі, буйні соки
В бідони теплим молоком течуть.

* * *

*Сталеварові заводу «Запоріж-
сталь» Г. К. Пометуну.*

Сталь кипить, все навкруг розузорує.
Хоч жарка, але мирна вона.
Розкажіть же, будь ласка, Григорію,
Як знайшла у цеху вас війна.

Піч палала на тисячі градусів,
Стугоніла, неначе вулкан.
Вам же чулись мелодії радісні,
Ніби то не мартен, а орган.

Може, ви на хвилиночку подумки
Завітали у рідні краї,
Де в цю пору витьохкують потемки
У густім вишняку солов'ї?

Може, зал вам святешний привідився,
Той, де люстри, як печі горять,
І висока, поважна президія —
Сталеварів уславлених ряд?

Ви стояли, нічого не чуючи,
Коли зірка на груди лягла,
Хоч кругом гомоніли, жартуючи:
— Ніби там вона зроду й була!..

А можливо, щось інше ви думали...
Тільки раптом розверзлася піч
І хлюпнула розжареним струменем,
І сипнула осколки навстріч...

Вмить підручні над вами схилилися
(Кожен з них і в огонь би пішов):
—Що з тобою? — і з жахом дивилися,
Як з-під каски сочилася кров.

— Гришо! — цехом промчало розпачливе
І — забилось під дахом, як птах.
Ви не чули, як друзі обачливо
Підняли вас на дужих руках.

І не чули ви, як, спотикаючись,
Бігли люди із інших бригад

Та казав інженер, заїкаючись:
— В піч із бруктом потрапив снаряд!..

У лікарні, протерши пенсне своє,
Похитав головою хірург:
— Доведеться списати на пенсію.
Жаль, бо класний це був металург.

І мартенівці сиві, й прокатники,
Й горнові — всі як є вогнярі —
Зажурились: Григорія втратили.
Тут безсилі, мовляв, лікарі.

А сказали про це Дорошенкові —
Не повірив: — Я знаю Грицька.
Підрихтується ось хорошенко він
І, клянуся, сюди прискака!

Так і є. Повернулися скоро ви
До своїх побратимів ізнов,
Бо для вас надцілющі, Григорію,
Їхня щирість, і дружба, й любов.

Ви осколки, що лікарем вийняті,
В піч жбурнули, в огненне нутро.
І от знову цех сяє, як вимитий,
Клекотить і гримить, як Дніпро.

Знову слава звелася, як райдуга.
Знову криця тече до ковша
Добра, мирна, весела і лагідна —
Наче ваша козацька душа!

НАЙЗЕМНІША З ПОЕТЕС

Народній поетесі Ф. А. Карпенко.

Вечір з зорями на комірі по селу бреде замріяно,
А Хороше віч не склеплює: певно, где нових чудес...
Де Ви, як Ви поживаєте, як ся маєте, Андріївно,
Хліборобка найспівучіша, найземніша з поетес?

Хатні клопоти затримали чи, можливо, ще римуєте?
Час би вже і відпочити Вам: зазирає в вікна ніч.
Шістдесят рочечків, кажете? Знаю, трішечки сумуєте,
Хоч на те і кругла дата ця, щоб котилась швидше прич.

Ще Вас надять рідні простори і стежки духмяно-росяні,
І щодня у полі жайворон Вас у гості вигляда,
Бо те серце дружить з вічністю й непідвладне навіть осені,
У яким живе поезія завше мудра й молода.

В ній криниць тримка морозяність,
і свята цнотливість яблуні,
І теплінь руки мозольної, і душі людської цвіт...
Вашим словом зачаровані, Вашим співом чистим зваблені,
Ми Вас просимо, Андріївно, молодисто молодіть.

Вітер віку, хоч і дужий він, добрі мрії не остуджує,
Тільки жаль — роки покосами за плечима полягли...
Знаю, спершу соловейки Вас прийняли до себе в студію,
А вже потім Вас письменники в свою Спілку прийняли.

Хай довіку ж Ваша нивонька буде радістю засіяна,
Хай натхнення Вас нев'януче у полон бере щодень!
...Ранок з зорями на комірі по селу бреде замріяно,
А Хороше віч не склеплює: где від Вас нових пісень.

* * *

*Трудівницям вишивального цеху
Запорізького швейного об'єд-
нання.*

Де сяє цех од сонця і усмішок,
А очі тільки карі й голубі,
Квітує полотно, немов обніжок,
І в березні, і в грудні, далєбі.
Земля гойдає проліски грайливо
Чи сіються пелюстки із дерев?
Ще не таке побачить можна диво
У царстві вишивальниць-королев!
Ось у поля, за обрій, в'ється стежка,
Ось ластівка серпанок розтина...
З-під рук дівочих в'юнється мережка,
А в ній пульсує мрія весняна.
Зелений луг... Засніжена алея...
Тремка тополя... Крапельки роси...
Стрімка уява лине над землею
У пошуках нетлінної краси.
Мелодії, розгонисті і юні,
На полотні яріють, наче трут.
Щоб мліли перед дзеркалом красуні,
Ви день і ніч мудруєте отут.
Натхненню й пісні тут таке роздолля,
А праця люба, як весела гра.
Нехай же шлях вам вишиває доля
Трояндами любові і добра!

МИХАЙЛІВСЬКІ ПАЛЯНИЦІ

Знатним пекаркам Михайлівського району О. Ф. Сеченовій та Р. Ф. Масловець.

Пірце чи перо золотої Жар-птиці
Ваш хліб лоскотало на щедрім вогні?
Михайлівські смагли, пухкі паляниці —
То ніби врожаю нового пісні. .

В них росяність ранку, і днина погожа,
Веселка стоцвітна й небес вітражі.
І кожна хлібина на сонечко схожа,
І в кожній — проміння людської душі.

Жнива відшуміли, погасли зірниці
Й прикрасила стіл ця духмяна гора:
Михайлівські смагли, пухкі паляниці —
То виквіт дерзання, то злитки добра.

Кортить скуштувати — відрізати крайчик:
В цім хлібі — дух літа і запахи трав,
Озоном поїв його дощ-накрапайчик
І вітер-ласкавець його колисав.

Але, земляки, дорогі трудівниці,
Найбільше в них — вашого серця тепла.
Михайлівські смагли, пухкі паляниці —
То вашій насназі найвища хвала!

* * *

*Письменниці, почесній грома-
дяниці Запоріжжя О. П. Джигурді.*

Доброго вечора, Ольго Петрівно!
Біло — аж холодно — сяє папір.
Падає світло на столик ваш рівно,
Знову ви кличете друзів на збір.

Поруч — вишневіє стрічка «Почесна»,
Фото (погони у вас на плечах)...
Мить — і в уяві все раптом воскресне,
Все, що відбилось колись ув очах.

Болем спотворене личко юнацьке,
Рани пекучі, аж чорні бинти...
І — як удар кулемета зненацька:
— Мусиш

усе це

в душі зберегти!

Не утаїти, ніщо не забути
І розповісти усім без прикрас.
Ми не з граніту, всього тільки люди.
Жаль, якщо люди забудуть про нас.

Знали ми страх, але страх іздолали,
Знали ми розпач — збороли його.
Ми не загинули, тільки упали
І перейшли у довічний вогонь.

Буде пекти він так лагідно й гнівно,
Душі настроювати на добро...
Чуєте, чуєте, Ольго Петрівно?
Від хвилювання вібрує перо...

Рветься фугас. Розцахнулися стіни.
Горбиться палуба. Сходи в крові...
Та обступили вже вас побратими —
Чорні, опалені, сиві — живі!

Ще й підбадьорюють, навіть жартують:
— Тільки не дрейфити — ми ж моряки!
...Завтра записки оці надрукують.
Серце освітять комусь сторінки.

Силою сповниться юність наївна,
Як од вітрів мускулястіє бір.
Доброго ранку вам, Ольго Петрівно!
Біло — аж гаряче — сяє папір.

* * *

*Землякові, потомственному ча-
банові А. І. Шайді.*

Зелений моріжок ягнята хрумали
Та все ішли — день, літо, двадцять літ...
Ви скільки дум за час цей передумали!
Ви скільки раз проклали сонцю слід!

Все про загальний думали достаток ви
Та про синів — щоб вирости, орли!..

В житті маїло, часом листопадило,
Лив дощ, хуртеча вила. Ви ж — ішли!

Бувало, буря забивала подих вам —
Ось-ось овець, здається, понесе...
Хіба ви знали, що зрідні це подвигам?
Мовляв, така робота — та й усе.

А скільки верст ногами ви наміряли —
Напевно, як до Місяця чи й більш.
І за весь вік про що ви лиш не мріяли,
Та тільки не про орден, далебі.

Нехай же хата пахне чорнобривцями,
Хай в гості йдуть і йдуть товариші:
Відчули в пісні «Вівці мої, вівці» ми
Безмежну ніжність вашої душі!

* * *

*Ізолювальниці бердянського за-
воду «Азовкабель» Г. П. Дой-
новій.*

Ця вість у світ полинула дротами
(Не ви ізолювали провід той?).
Питав синок: — Невже це справді, мамо? —
І вам самій не вірилось: Герой!

Плив над Бердянськом місяць крутогого,
Мов олень між високої трави.

«А я уже на півшляху від нього», —
Про себе підраховували ви¹.

Де тільки сили бралися, їй-право?
Адже я знаю — нелегкий ваш труд.
А ви казали: «Тут мені цікаво.
Я справжню радість відчуваю тут».

Чи є світліша радість — не ручуся:
Вона людей підносить до вершин.
«Все крутиться, отож, і я кручуся» —
Сміялись ви під музику машин.

І ось на мить вщухає цеху гомін,
День відплива, неначе у туман.
І вже здається — це не дріт, а промінь
Намотуєте ви на барабан.

І мовите: «Мій краю любий, рідний,
Я ладна переконувати всіх:
Чим швидше мчить оцей промінчик мідний,
Тим більше сяйва ув очах твоїх!»

За вікнами — разки озонних крапель,
Весна круті вітрила напина,
А тут тече, бринить, співає кабель,
Мов Лукомор'я голосна струна.

¹ За 15 літ роботи на заводі Г. П. Дойнова заізолювала 200 тисяч кілометрів кабелю, що складає половину відстані від Землі до Місяця.

КРАСА

*Директору радгоспу «Придо-
нецький» Куйбишевського райо-
ну А. І. Гончаренку.*

Ще не раз, либонь, мені наснитися
Осінений піснями красень-день.
Нас частувала степова криниця,
В якій вода цілюща, мов женьшень.

Над головою — жайворонка голос,
Що нас надумав здивувать всерйоз...
Казали ви, що присмалило колос,
Що сад радгоспний прихопив мороз,

Що молодь часом важко розуміти,
Хоч люди подобрішали в стократ...
А на плечі — не зразу я помітив —
У вас висів... так, фотоапарат.

Здається, сонце бризнуло з криниці,
Інакше все осяявши мені.
«Люблю на згадку зняти лан пшениці
Або ясну усмішку дітлашні».

Поглянули ви якось винувато —
Мовляв, ти хоч про це не напиши.
Мені ж той апарат сказав багато,
А саме — про поезію душі.

Я уявив, як, жвавий, невсипущий,
В поля йдете, збиваючи росу,
І, хоч турбот в директора тьма-тьмуща,
В усьому ви шукаєте красу.

Красу землі, доглянутої ревно,
Красу труда, що світить і в п'їтьмі.
Одного ви не знаєте, напевно, —
Того, які красиві ви самі.

* * *

*Поетові, почесному громадянни-
нові міста Запоріжжя Миколі
Нагнибїди.*

Привіт, Миколо Львовичу, привіт
Од нашої Попівки-степовички,
Де Ви уперше глянули на світ
І вперше напилися із кринички,
Од запашних Токмаччини ланів,
Оріхівських думливо-строгих вулиць,
Де крізь казки дитячих тихих снів
Залізної доби вам кроки чулись.

Уклін, Миколо Львовичу, уклін
Від краю, що Вам дав благословення,
Від синіх дніпрогесівських турбін,
Які влили у груди Вам натхнення,
Від тих цехів, де криця б'є в ковші,
Де і свою поклали Ви цеглину,

Щоб слово, загартоване в душі,
Дзвеніло сталлю у тяжку годину.

Привіт, Миколо Львовичу, привіт
Од «Січі», що садами розквітає,
Де Білая онук іде між віт
І Вашу книжку яблуням читає,
Де Таврію смарагдово-руду
Увінчують розгойдані заграви,
Де прадід. Ваш — козак, що гнув біду —
Шаблюкою писав поему слави.

Уклін, Миколо Львовичу, уклін
Од вічно молодого Дніпрограду,
Де Ваша пісня брала свій розгін,
Де повсякчас Ви знайдете розраду,
Де Вам на щастя стрілось на віку
Багато одnodумців, одновірців,
Де Вам підносять хліб на рушнику
Що вишитий рядками з Ваших віршів.

1965—1975

ВУЛИЦЯ ТОКТОГУЛА

* * *

Сонце тут із гірських верхів'їв
білий сніг, як морозиво, злизує.
Сонцю завше, напевно, солодко,
як мені в цю щасливу мить.
Тож добридень, ассалам алейкум,
смаглочогла красуне Киргизіє!
Чи ти чуєш? За нами вітер
тополино тобі шумить.

Може, вітер, а може, ротори
запорізької гідростанції,
Чи мусянжовий тлум пшениченьки,
що прибоїться по землі,

А чи, може, услід за нами
зі співанками йдуть і танцями
Земляки мої, подніпряни —
космонавти і ковалі?

А можливо, то вічне полум'я
над могилами бурха братськими
(В них, обнявшись, лежать вкраїнці
і джигіти із ваших місць)
Чи над горами над Тянь-Шанськими
і над горами над Карпатськими
Звівсь до неба й співає арфою
щирозлотний братерства міст?

Знаю, ще не одна мелодія
у бентежному серці визріє
І в розлуці з тобою не раз іще
забринить воно, защемить...
Тож добридень, ассалам алейкум,
смаглочола красуне Киргизіє!
Чи ти чуєш? За нами вітер
тополино тобі шумить.

КОМУЗ

Старий киргиз до рук узяв комуз —
І жили зненацька три струни,
Що здатні сум навіяти комусь,
А можуть звеселить когось вони.

Хтось вигукне у захваті: «Краса!»
Хтось тільки посміхнеться: «Примітив».
В мені ж все вічне раптом воскреса,
Коли я наслухаю їх мотив.

Я сам того, нівроку, не збагну,
Як тимчасове все в мені вмира —
Зачую лиш мелодію одну,
В якій зі щастям стрілася жура.

О три струни! Йй-право, до цих пір,
Їм завдяки, живуть в душі моїй
Дух пасовиськ, і цнота білих гір,
І моря іссик-кульського прибій.

Земля орлів і блискооких муз,
Земля тополь, задивлених в zenіт...
Звучи, комуз, не замовкай, комуз,
І день, і рік, і десять тисяч літ.

Твій спів, неначе крила, підійма
І розливає сяйво нескупе...
Киргизіє, та це ж бо ти сама
Кладеш отак на музику себе!

* * *

Місток, береги і табличка.
Читаєш — і острах пройма,
Бо ясно ж написано «річка»,
А річки якраз і нема.

Немає? Оце чортovinня!
Долину хоч всю обійди —
На дні тільки глина й каміння,
Але — ані жмені води.

Терзаєшся мовчки думками:
Що скоїлась тут за біда?
Чи висохла річка, чи в камінь
Уся обернулась вода?

Утішили друзі: ці ріки
Шумлять навесні й восени,
А влітку ідуть на арики,
Бо зрошують поле вони.

Хоч крапельку — кожній рослині,
Щоб колосом потім шумить.
Отак би і кожній людині
Обов'язок свій розуміть!

НА НАРИНІ

Начальнику будови Токтогульської ГЕС З. А. Сірому.

Як меч, на скелі впав стрімкий Нарин
І прохромив бeскеття аж до низу.
Обнявшись, зачаровано над ним
Ми стоїмо — країнци і киргизи.

Гомонимо про се ми і про те.
Над нами стели берегів нагнулись.
І враз... «Ви не на Правім живете?» —
Запитує у мене токтогулець.

Так, токтогулець, та ще який!
Начальник будівництва сивобровий!
— Виходить, є тут наші земляки?
— Так, запоріжці, — мовить син дніпровий.

Мрійливим став і ніжним його тон.
— Так, запоріжці, — повторив аж тричі, —
Є в греблі Дніпрогесу й мій бетон:
Я там ази проходив будівничі.

Пливла вгорі хмарина, мов пором,
Під КраЗами вгинались перевали,
А ми так захопились, що Дніпром
Нарин киргизький часом називали.

Не замовкав будови щедрий гул,
Димок котився над брунатним плесом,
І це незвичне слово «Токтогул»
Чудово римувалось з «Дніпрогесом»!

РОЗМОВА З ІССИК-КУЛЕМ

На долонях гірського краю
Диво дивнеє — синь-роса.
— Іссик-Кулечку, — я питаю, —
Звідки в тебе оця краса?

Сонце щедро гаптує воду,
Мов на веслах, в далінь пливе.
— Взяв я вроду того народу,
Що на схилах оцих живе.

Я в прозорінь дивлюся: — Нене!
Звідки в тебе ця глибина?
— Це народна любов до мене,
Що одвіку не має дна.

Хвилю пінисто-бірюзову
На каміння вітри женуть.
— Іссик-Кулю, — питаю знову, —
Звідки ж в тебе оця можуть?

— Я дарунок щодня приймаю
Від навколишніх гір-висот.
Я джерел і джерелець маю
Рівно тисячу і п'ятсот.

Ось чом завше я — повна чаша.
Не в тужбі і не в голосьбі.
Україно, Вітчизно наша,
Я бажаю цього й тобі.

* * *

Миронівка, Гаврилівка, Полтавка...
Братове, це Киргизія чи ні?
Там вигулькнула дівчина, як мавка.
Тут квіти зашарілись на вікні.

З-за рогу чути пісню. Що? «Марічка»!
Пишається книгарня «Кобзарем».
А там, де плавно вигнулася річка, —
Чи вірите? — криниця з журавлем!

Спасибі, земле сонячна киргизька, —
Півдня я літаком сюди летів,
І все одно Україна вельми близько —
Калиною сміється з рушників.

* * *

Поети тут не дуже спритні в слові —
Здебільшого мотають все на вус.
Але торкнись душі пірцем любові —
І забринить вона, немов комуз.

Не думайте, що докір це, акини, —
Де є чуття, там зайві словеса.
Ген вдалині мовчать круті вершини —
Яка в їх думі велич і краса!

Ущелини — немов на серці міти,
А гори — як століть важкі вали.
О так, цю землю краще зрозуміти
Її поети нам допомогли.

* * *

Дзьоб, голова, огруддя, шмат крила...
Либонь, в цім думка непроста була:
Із дерева киргизького міцного
Чингіз подарував мені орла.

Мовляв, тобі літається нехай.
Мовляв, лиш одного не забувай:
Орел усе життя у небо прагне,
Але не залишає рідний край.

* * *

Зорі пустопаш в небі (місяць-чабан заспав!).
Добре згори їм видно: тепла земля заснула
Й стрілись манишка біла і вишиваний рукав —
З вулицею Тараса вулиця Токтогула.

— Квітне долина Чуйська? — Новини які в Дніпра?
— Скільки зібрали бавовни? — Який урожай пшениці?
— Амосов усе чаклує? — Як там Бібісара?¹ —
Отак гомонять до ранку дві вулиці, мов сестриці.

Шаста довкола зграйка леготів-задерик:
Певне, і їм цікава мова їх щиросерда.
І шамотять платани і жебонить арик,
Ніби птахи в галуззі чи в очереті Берда.

Остеронь — мов дівчата — гір білогрудих гурт.
З подиву всі закликали, не заплітають коси:
Да ще, вважай, учора вився димок із юрт,
Мов голуби, сідають хмари на небочоси.

Вчиться на кобзі грати у кобзаря комузці.
Арча і тополя мріють, де степом пропахла траса.
...Очі заплющу й чую, як розмовляє вночі
Вулиця Токтогула з вулицею Тараса.

¹ Бібісара Бейшеналієва — відома киргизька балерина.

Де гори височать кременночолі,
Немов киргизи, в білих ковпаках,
Хупаві україночки-тополі
Колишуть синє небо на руках.

За сотні миль мені їх наспів чути.
В нім кобзи мрійність і сопілки млість.
Ви звідки тута, донечки Славути?
Котра із вас про все це оповість?

Листини забриніли, мов мембрани,
І ожили зелені ручаї:
— В минулому сторіччі подніпрями
Нас привезли з собою в ці краї.

Чи знати їм, що горе, голод, злидні
Йдуть назирці за ними по слідах?
Були ми ще манюні і тендітні,
Та добре пам'ятаємо той шлях.

Вози повзли й кушпелили в пустелі,
Воли ревли й хрипіли без води.
Над нами, ледь живими, невеселі
Схилялися прудивуси-діди.

— Тримайтесь, дітки! — нам казали часто,
І сльози в них блищали на очах.
Напевно, наше листячко сріблясте
Їм пахло рідним степом по ночах.

Як марили, як снили бідологи
Про срібні плеса, вільглі береги!
Самі нерідко гинули від спраги,
Але для нас краплину берегли.

І врятувались ми од спеки-згуби,
І пригорнула нас земля Талас.
Вона тверда, але рости тут любо,
Бо ця земля — не чужина для нас.

Вітри тут ніжні, ріки — прудкоплинні,
І зорі благовісні угорі,
І люди тут співучі та гостинні,
Як там, де наш пракорінь, — на Дніпрі.

БАЛАДА ПРО МАК

*Киргизькому письменникові
Жунаю Мавлянову,
тяжко пораненому в боях
за визволення Запоріжжя.*

Над Запоріжжям смерч кружляв хрестатий,
Під Запоріжжям розверзалась твердь,
А він упав, осколками підтятий,
І перший раз в житті згадав про смерть.

Здавалося — ніхто й ніщо віднині
Йому вже не поверне дужих сил,
Що витекли із тіла по краплині
На сивий чебер і шорсткий ковил.

Та раптом він почув, як зовсім близько
Пожовклі, геть опалені в диму,
Топольські достоту по-киргизьки
Щось лагідно нашіптують йому.

Побачив попід кручами стрімкими
Славутича вельможного-гордий плин —
І враз немов загравав перед очима
Його прудкий, незборканий Нарин.

Помітив він із берега крутого
Кармінно-тьмаві хортицькі шпилі —
І пригадав коханий Ала-Тоо
Зі шрамами ущелин на чолі.

А вдалині, за річкою, де хата,
Привиділось: од вибухів бліда,
Стоїть його ене́ — старенька мати,
З походу сина-воя вигляда.

І все оте — і річка, й скелі, й схили,
І грицики, й тополі, і село —
Таким було йому до болю милим,
Таким до щему дорогим було,

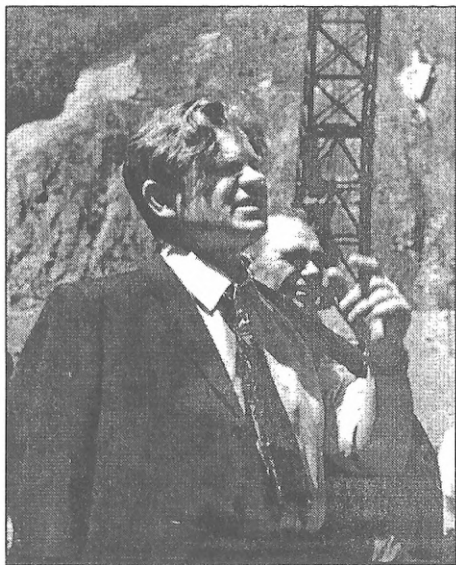
Що звівся він на неслухняні лікті,
Щоб день побачить ще хоч раз лишень,
І пив повітря, мов цілющі ліки
Чи мов кумис — прабатьківський женьшень.

І він відчув, що заживає рана,
Що тіло набирається снаги,
І він збагнув, що помирати рано,
Поки цю землю топчуть вороги.

І він схопився, й кинувся в атаку
(Така жагуча ненависть була),
Й лишилися жаркі пелюстки маку
На стежці, що на Захід пролягла.

Лишилися, щоб потім, після бою,
І завтра, і позавтра — сотні літ —
Оповідать про того, хто собою
Нас заслоняв од бомб. І цілий світ.

1969—1973

НА ЛАД БАЛАД

БРОНЬОВИК

Той у пам'яті день не тьмяніє, не блідне.
Він у серці — як пісня, до котрої звук.
Про визволення вість у село моє рідне
На світанку зелений приніс броньовик.

Ще свистіли осколки та били гармати,
Коли він прилетів як свободи гонець.
Зупинився на мить біля нашої хати,
Й відчинились дверцята, і вийшов боєць.

День, здавалось, розцвів величаво і мудро,
Наче тисяча сонць засіяла в селі.
Усміхнувся боєць, мовив: «Доброє утро!»
І слова ті почули старі і малі.

Ми раділи, стрибали довкруг без упину
І не знали, солдаткові дякувать як.
А котрась із бабусь: «Чий же будеш ти, сину?» —
Й він баском одказав: «Я, мамаша, русак!»

Знов помчав броньовик. Тільки пил, тільки порох,
Тільки райдуга в серці: неволі — кінець!
Скільки літ промайнуло! Сконав лютий ворог,
Але він... чи живий той русявий боєць?

Як судилось-булось його долі солдатській?
Чи добіг до Берліна його броньовик?
А чи, може... хлопчина лежить десь у братській
І над ним — тільки маків скривавлений крик?

Ні, живий він! І досі не втратив я віру.
Й, ветерана зустрівши над плином Неви,
На Уралі, на Волзі чи десь у Сибіру,
Я питаю: «Не ви були часом? Не ви?»

Відшукати бійця я не втратив надії:
Ще попереду стільки шляхів і стежин!
А поки що складаю подяку Росії,
Адже тим визволителем був її син.

БАЛАДА ПРО ХЛОПЦЯ З ВОЛГОГРАДА

*Волгоградцю П. Г. Бунєєву —
учаснику боїв за визволення
Запоріжжя.*

— Лети, лети, — кажу баладі, —
Вітанням Волзі від Дніпра.
Живе наш друг у Волгограді,
Здоров'я зич йому й добра.

Вже літ чимало чоловіку
(Вони за ним — немов кортеж).
Ми ж перед ним в боргу довіку,
І діти, й внуки наші теж.

...Диміло в вирвах роздоріжжя,
В пільмі Славутич клетотів,
Коли на танку в Запоріжжя
Боєць крізь вибухи летів.

Його калинонька і сонях
Вітати вибігли на шлях.
Та враз — удар! І дзвін у скронях.
І крові присмак на губах.

Поник юнак, мов житній колос,
А поруч — друзі фронтові...
Та звідкись чуть жіночий голос:
— Синочки, де ви тут? Живі?

Перенесла всіх до хатини
І лікувала, як могла,

А надійшли свої частини —
В шпиталь бійців передала.

Але це тільки півбалади.
Скона війна, минуть літа
Й один із хлопців — волгоградець —
До Запоріжжя звіта.

Згадавши битву-гromовицю,
І штурм нічний, і шал атак,
Свою він знайде рятівницю
Й, хвилюючись, їй скаже так:

«...Ріднесенька... Яка це радість —
Вас бачить знову!.. Як вві сні!
Моя матуся в Сталінграді
В ті дні загинула страшні.

А ваш синок був теж танкістом,
Не відав страху у бою.
Я знаю: вже під рідним містом
Він склав голівоньку свою.

Ми з ним — як браття, бо — солдати,
І схожа випала нам путь.
Дозвольте ж мамою вас звати.
Дозвольте вашим сином бути!»

Згадаю — й досі серце тенька —
Як друг тремтів, немов кленок,
Як обняла його старенька
Й прошепотіла: — Мій синок...

В душі озвались бурі-грози,
Знов защемів тих днів поріз,
І всі, хто бачив їхні сльози,
Теж не соромилися сліз.

Він ніжно коси гладив сиві,
Вона всміхалась в забутті:
І мати, й син були щасливі,
Можливо, вперше у житті.

А за вікном з весною в зладі
Цвіла Тарасова гора...

— Лети, лети, — кажу баладі, —
Вітанням Волзі від Дніпра!

НА ПІСКАРЬОВСЬКОМУ КЛАДОВИЩІ

Пам'яті земляка, Героя Радянського Союзу І. Д. Підтикана, який загинув, захищаючи місто над Невною.

Ми стаємо ніжнішими в стократ
І в стільки ж раз мужнішими, нівроку,
Коли тебе побачим, Ленінград
Отого сорок пам'ятного року.

Як знамено, проніс ти крізь бої
Народу незбориму грізну душу.
О Ермітаж, усі скарби твої —
Ніщо перед цими скарбами духу.

Блокадна дума нам чуття гранить,
Немов тюльпан, полум'яніє в згадці.
Що на землі міцніше за граніт?
Лише вони, герої-ленінградці.

Зйду на сопки пам'яті круті,
Де з відчаю закам'яніли музи, —
Хто жив на світі, той, хоч раз в житті,
Могилам цим віддати шану мусить.

Прислухаймось, про що і до цих пір
Говорять нам похмуроброві дзоти:
Звелись над світом вище за Памір
Политі кров'ю Пулковські висоти.

Над кратером скорботи я стою.
Мовчи, кричи, каміння Піскарівки:
Оті, що тут упали у бою,
Ніколи вже не вернуться з мандрівки.

Тож квітни пелюстково, оболонь,
І розливайся, сяєво північне,
Як вічний, як немеркнучий огонь
Над тими, що пішли від нас у вічність.

МАМАЇВ КУРГАН

У жалобі ледь чутно ступає весна.
Щось їй каже граніт, наболіле і сутне.
А на стелах рядами горять імена —
Позивні у минуле, а може, в майбутнє.

Від імен тих сіяння на тисячу гін,
Тільки журяться стьожки муару не всує ж.
Пам'ять гупає в груди, мов блискавка в дзвін.
Прочитай імена — до останнього, чуєш?

Мов указка, по буквах промінчик повзе,
Їх цілує вустами зоря золотими...
Тут на «ов», і на «ко», і на «ян», і на «дзе»,
А проте вони браття, вірніш — побратими.

Знає степ їх напам'ять, мов ноти — сурмар.
Волга їх окликає щоранку, як мати.
Їх вивчає хлоп'як, мов священний буквар.
Негр шепоче, бо хоче цю землю пізнати.

В завтра крилять ясні, дорогі імена,
Мов обпалені боєм трикутні конверти...
Ще нащадкам прислужаться ці письмена,
Як наука життя і людського безсмертя.

ВОРОНЕЖ

Чи це не тут пісень дзвінких джерела?
Яких поетів чую імена!
Кольцов... Нікітін... У міста і села
Лірична звідси котиться весна.

Розчулений, сльозу я витираю:
Коли б митців так шанували скрізь!

Кольцов... Нікітін... Чорноземий краю,
Так ось яка надійна в тебе вісь!

Ці імена звучать тепер, як виклик:
Тисячоліттям не затьмарить їх.
Кольцов... Нікітін... Їх давно вже звикли
Вважати за сучасників своїх.

Живуть поети! Їх не раз, не двічі
Я в центрі міста бачив, на виду —
Своїм нащадкам дивляться у вічі,
Вслухаються в їх мову і ходу.

Нікітін розкладає вулиць гами,
Кольцов підставив ранкові плече...
А поміж ними, як між полюсами,
Незримо струм поезії тече.

* * *

Води веселка з Дону набира.
На плесо впала хмарка — і не тоне...
Від братана, від сивого Дніпра,
Уклін тобі, рахманноокій Доне!

Вода прозора, чиста, мов сльоза,
Мовчить — човни розгойдує, а поряд,
Як на Дніпрі, куга (чи рогоза)
Із комишем тихесенько гуторять.

Мов прошва — стежка. І верба стара,
Де обеліск, немов стріла ракети.

Дніпро і Дон... Неначе два відра
На різьбленім коромислі планети.

«Дніпро» і «Дон» — звучить, мов камертон,
І жайворонком лине в високості.
А хвиля котить вниз без перепон,
Мов квапиться до Вешенської в гості.

Веселка з Дону промені пряде...
Мені ж від того радісно на диво, .
Що в хвилю цю, можливо, через день
Вдивлятиметься Шолохов мрійливо.

НА ЧОРНІЙ РІЧЦІ

Хмуриться ранок, мов каже: «Я — вечір»
Все потьмяніло, немов негатив.
Чорна ріка і вершина Чернеча —
Схоже звучання, єдиний мотив.

Ніч, як мара, налягає на тебе,
Кожну клітину щеміння пройма.
Чорні і річка, і сонце, і небо,
Як не спростовує сива зима.

Чорні повітря, дорога, узбіччя,
Чорне гіляччя повзе по землі...
Біле на чорному тільки обличчя
Музи поета — його Наталі.

ЗУСТРІЧ З ПОЕТОМ

Знатному зварювальнику Красноярської ГЕС Володимирові Маяковському

Забули ми, що вітряно і сковзько,
Почувши на одній із перезмін:
— Знайомтесь — Володимир Маяковський.
— Як?! Маяковський?
— Та авжеж що він!

Жартують, звісно, хлопці-шалапути, (
Хоча ми вже набачились чудес.
А втім... звичайно... де ж поету бути,
Якщо не тут, на Красноярській ГЕС?

Знайомимось. Долоня — мов лопата.
З кишені визирає жмут газет.
Високий лоб. Усмішка хитрувата.
Це підборіддя.. Вилитий поет!

Мов олівці, в торбинці — електроди,
Светр малиновий аж горить на нім...
— Скажіть, а Маяковський вам не родич?
— По-моєму, він родич нам усім.

Ще мить якась — і освітились далі:
Ми вже в роботі бачимо його:
Поєму він карбує на металі
Пером, яке викрешує вогонь.

УКРАЇНА НЕ ПІДВЕДЕ!

Там, де небо по горах ходить,
Не питаючи, навпрошки,
Де ведмідь, наче привид, бродить
І знічев'я гризе шишки,
Де лиш сокіл у високості
Та вітри кругойдучі де, —
Прочитав я на скелі гострій:
«Україна не підведе!»

Земляки мої монтували
Тут плечисті опори ЛЕП¹,
Чи то шлях крізь тайги завали
Пробивали в хакаський степ,
А чи нині ідуть дніпряни
Сонце викувати руде,
Тож і свідчать усім Саяни:
Україна не підведе!

То дарма, що вони безвусі, —
Мужність виспіє у труді.
Тут з Росії і Білорусі
Теж романтики молоді,
Задеркуваті, веселі,
Але слово у них тверде,
Тож і вивели ген на скелі:
«Україна не підведе!»

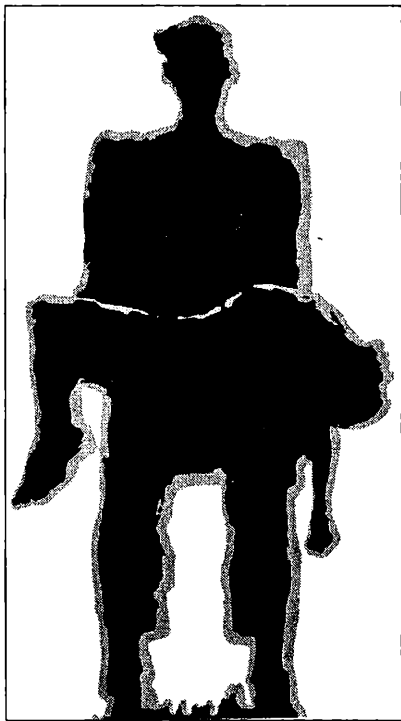
¹ ЛЕП — високольтна лінія електропередач

Буде холодно, буде й жарко,
Поки тут, серед диких гір,
Греблі біло-рожева арка
Засіяє на весь Сибір.
Буде так, як на Дніпрогесі, —
Єнісей їм до ніг впаде.
Тож палає у піднебессі:
«Україна не підведе!»

Я б хотів, щоб у всьому світі
Зустрічалися земляки,
Де наносять зіркам візити,
Де викохують колоски,
Де приборкують горе люди,
Скрізь, де труднощі — як ніде,
І щоб знали усі і всюди:
Україна не підведе!

1972—1975

МЕРИДІАН МУЖНОСТІ

* * *

Є просто вірші,
Є ще вірші білі.
Мої ж, повірте,
Вірші посивілі.

За них собою
Я платив повинність:
Я їх не з бою —
З подорожі виніс.

Приніс додому
Пам'ять небайдужу,
Аби й по тому
Гартувати душу.

Приходять в спомин
Інвалід-берізка,
Зчорнілий комин —
Замістьobelіска,

Броня зім'ята,
Крокви обгорілі,
Зоря крислата
На крутій могилі

І попелище,
Де цвіла галузка...
Тобі болить ще,
Земле білоруська!

Хоча побідно
День у завтра кличе,
Ще сльози видно
В тебе на обличчі.

Мовчать гармати,
Але ти в тривозі,
Бо досі мати
Клякне на дорозі.

Хоча вже шанці
Заросли травною,
Туман уранці —
Димом над тобою.

І хоч пшениця
У вогні не тліє,
Ворожа криця
Ще в тобі ржавіє.

Рубці воєнні
Аж печуть на тілі...
Ось чом у мене
Вірші посивілі.

БІЛОРУСЬ

Не знаю й сам — наснилося мені
Чи вичитав колись я у Купали:
Зірки її п'янки, немов пісні,
Шляхи її співучі, мов цимбали.

Бори її саме земне ядро
Корінням узяли в долоні теплі.
Садів її пелюсточки Дніпро
Щотравня нам приносить аж до греблі.

В щедротний день чи в горобину ніч
Одне імення «Білорусь» промовте —
Й озера синьо б'ють мені до віч
І горнеться до ніг пшениччя жовте.

Шоломами встають увись копри,
Таранять обрій МАЗи дужом'язі,
І в слові щиросердому «сябри»
Проміняться всі звуки, як в алмазі.

А то бува — мов хто гукне мене —
Земля братів негадано покличе,
Вогнями партизанськими війне,
Дихне пожежі димом ув обличчя.

Тоді в думках лечу туди я знов,
Мигтить меридіанів павутиння,
І мукою стає мені любов,
Мов калатання дзвонів над Хатинню.

СНІГ У ХАТИНІ

Сніг у Хатині — білий-білий,
Неначе вишень первоцвіт.
Чи забалося йому світ
Засипать обгорілий?

Приглушені у дзвонів тони —
На них, як вата, сніг лежить.
Але не мовкнуть ні на мить
У нашім серці дзвони.

Хатинь, але хатин — немає.
Лиш рій сніжинок угорі.
Та на щербатім димарі
Старезний крук дрімає.

Все тане за пасмом туману,
Але в душі не щухне біль,
Неначе це не сніг, а сіль —
На незагойну рану.

МАТИ

*Анастасії Хомівні Купріяновій,
яка стала прообразом Матері
для монумента в містечку Жодіне.*

Було голуб'яток у неї п'ятеро
(Знайшлися в любистку і чебреці),
І всі ж дорогі-дорогі для матері,
Достоту як пальчики на руці.

Любили орати, і жати, й сіяти,
У гай по росі на світанні брести,
А ще — надвечір'ям в садку помріяти
Чи разом пісеньку завести.

Всі звали її ніжно-ніжно матусею,
На «ви» величали, тож не дивина —
Либонь, не було на усю Білорусію
Такої щасливої, як вона.

Струнки були, спритні, ще й вроди незнаної.
Росли як з води, мов спішили вони...
А як пролунали громи Вітчизняної —
Пліч-о-пліч устали супроти війни.

І ось затяглись всі воронки й окопчики,
І сад оглушили ізнов солов'ї,
Та досі її не вертаються хлопчики,
Та досі в атаці синочки її.

Ці стиснуті губи, ці брівоньки, вилиці...
Ще й вихор у Петрика на голові...
Здається, із бронзи холодної вилиті,
А рідні для матері, тричі живі.

Скорботна, мов громом обпалена горличка,
Щоб день над планетою вічно синів,
Стоїть вона, закам'янівши від горечка, —
В безсмертя своїх проводить синів.

ХОРТИЦЯ

Хай шлях за обрій пружно котиться,
Але спинюсь охоче я,
Бо просто в очі мені Хортиця
Привітно вікнами сія.

Не та, що тирси хвилить піною,
Що в думі й пісні не вмира,
Що сто віків лежить хлібиною
На синій скатерті Дніпра.

Нема Дніпра в цієї Хортиці,
Зате до ніг їй плеще льон.
Вона мені до серця горнеться
Й бере відразу у полон.

Найперше — до могили братської
Я йду, де квіти — як вогні.
— Атож, породи ми козацької, —
Хтось каже з хортичан мені.

— Тут є й дніпряни, — мовить з гордістю. --
Боролись грізної пори...
Так ось чому колгосп у Хортиці
Назвали «Дружбою» сябри!

Пелюстки мови української
Вплелися тут в Купалин спів.
Чи ж дивина, що по-синівськи я
Цю світлу вьоску полюбив?

І, хоч мені додому хочеться,
Не кваплюсь їхать звідсіля:
Зі мною білоруська Хортиця,
Як рідна, тихо розмовля.

СЛІПІЙ ДОЩ

Ніби крем'яхи скляні —
На село, на бір, на квіти.
— Дожджик, дожджик, сипані! —
На шляху гарцюють діти.

Як мені ваш танець люб,
Хлопчєнята-розбишаки!
Цей без майки — голий пуп,
Ті босоніж — як бурлаки.

— Дожджик, дожджик, сипані! —
Заклинають вони вперто.
І згадалося мені
Те село, що біля Берди.

Як шрапнель, із висоти
В порох краплі б'ють беззвучно.
— Дощик, дощик, припусти! —
Галасуєм дружно, гучно.

Порябів, темніє шлях,
Та вистрибують хлоп'ята,
А замурзані всі — жах,
А прудкі — як чортєнята.

В чубі — сотні намистин,
І в траві під осокором...
— Дощик, дощик, припусти! —
Заклинаємо ми хором.

Вже струмки ген полились.
Дітлахи ж кричать і скачуть.
Ой, чи думав я колись
Це в краю сябрів побачить?

Чорнохмара, навісна
Прокотилась тут навала.
Ні, не дощ сліпий — війна
Йшла наосліп, лютувала.

Нині — сонце звідусіль.
Дощик лє, але не грима.
А між двох далеких сіл —
Сяє райдуга незрима.

* * *

Я згадую про тебе, Білорусь,
Та бачу не міста у гамі-шумі,
А тих сивеньких, згорблених бабусь,
Які стоять край в'юсок у задумі.

Вони мовчать, немов забракло слів,
Лише за обрій зорять терпеливо:
Чекають із війни своїх синів —
Усе ще сподіваються на диво.

Пасуть козу, щось порають в полях,
Копають на городі бараболю,

Ні-ні — та й глянуть з-під руки на шлях,
Мов досі виглядають власну долю.

А та чомусь не йде. І день, і рік,
І тридцять літ зозулі не кувати.
Отак їм і судилося весь вік
Під зіркою Чекання вікувати.

Чекання і чекання та ще сни
(Чим далі, то куціші сни старечі).
Вві сні їх кличуть «мамами» сини —
Веселі, дужом'язі, крутоплечі.

А наяву — за обрій в'ється шлях,
Зоря на обеліску, наче рана,
І матері заклакли — в їх очах
Твій біль найбільший, Білорусь кохана.

КРИЦЯ ДРУЖБИ

*21 вересня 1936 р. бригада сталевара А. Авхимовича виплавила першу запорізьку сталь.
(Історія заводу «Запоріжсталь»).*

Гріх цей факт покласти на полицю.
Я радію, мов зорю відкрив:
Ту, найпершу, запорізьку крицю
Авхимович, білорус, варив.

Кремезняк із велетенським списом,
Наче дід із пасіки, в брилі,

До мартена щось приніс Анисим
Від своєї доброї землі.

Грізна піч, а він казав — «мартенчик».
Про вогонь, що готів до хмар,
Говорив він лагідно «агеньчик»,
А про себе гордо — «сталявар».

І хоча він був селянським сином,
З агрегатом також був на «ти»:
Називав, жартуючи, «Мартином»,
Зовсім не боявся спекоти.

А коли та сталь пашіла жаром
І крізь льотку линула в ковші,
Він співав тихенько «Бульбу варим»
І радів, мов хлопчик, від душі.

Відтоді піввіку вже минуло,
Та й сьогодні ще п'янить мене,
Як «сустреча», «птушка» чи «матуля»
В мові сталеварів промайне.

Сходять нд Славутичем зірниці,
Й квітне переконання моє:
В знаменитій запорізькій криці
Щось достоту білоруське є.

* * *

Всміхалися будинки з-за парканів.
І враз — неначе постріл із вікна:
«Тут вішали фашисти партизанів» —
Кричить табличка скромна дощана.

Померкло небо, брижиться озерце,
Не піє півень, не дзумить бджола,
Як ніби враз на все — на світ, на серце —
Марою чорна хмара налягла.

Дерева аж зіщулились від горя:
У їхній кроні ще війна луна.
Квітує лиш берізка білоко́ра,
Бо юна, про те пеклице не зна.

Коли тебе бандит лінчує люто
І поруч анікого, як на зло,
Неважко зненавидіти все людство,
Котре тобі на поміч не прийшло.

Вони ж отут останній крок робили,
І крик у них в очах на мить не гас:
— Прощайте, люди! Як ми вас любили!
На шибеницю йшли ми ради вас!

МІНСЬКІ НОЧІ

*На рахунку мінських партизанів
і підпільників — півтори ти-
сячі сміливих диверсій.*

З розповіді екскурсовода

— То свистять вітри?..Чи гуде авто?
Чи скриплять старі, ветхі груші?
Хто в пітьмі майнув?.. Підповзає хто?..
Хто по наші йде грішні душі?

Злякано фашист вухами стриже,
Вовком позира на мінчан катюга:
В партизанах їх половина вже,
А в підпіллі їх — половина друга.

Якби міг бандит, відмінив би ніч:
Пережить її — мука чиста.
Як рокоचे бір! Ніби киди клич:
— Гей, виходь-но, люд, бить фашиста!

Ще таких йому не траплялось міст —
Налягає страх, аж тремтять коліна:
Лиш почує він оте слово «Мінськ» —
І йому звижається всюди міна.

Зайда, мов пацюк, завмира в кублі,
Тіпає його лихоманка:
Не сховатись тут навіть у землі,
Бо й сама земля — партизанка!

НА ЮВІЛЕЇ АРКАДЗЯ КУЛЯШОВА

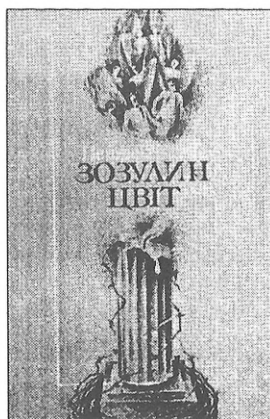
І сльоза, й поцілунок — все було тут до речі.
Раптом в залі схопилися всі як один:
Одягли чорну бурку ювіляру на плечі
Два уславлені горці — Расул і Кайсин.

Ніби вітром війнуло терпким, полиновим.
— Не поет, а орел! — каже в захваті хтось.
Що — орел! Тих висот, що сягає він словом,
Аніякій ще птиці здолать не вдалось.

Загойдався театр, мов салон дирижабля,
Коли бурку, мов крила, розправив поет.
Чую: «Шаблю б джигіту!» Нащо йому шабля,
Якщо є у поета перо, мов багнет?

Освітилось обличчя від щастя щемкого —
Аж юпітерів промінь, здавалось, пригас.
Хтось гука: «Ще б коня!» Тільки є кінь у нього —
То летючий, то красний поетів Пегас.

В залу входили друзі, в окопах поснули.
Їх співець віншував своїм словом рясним.
Хтось журився: «Шкода, що немає матулі».
...Білорусь, наче мати, стояла над ним.

**Обкладинки книг П. Ребра «Побратимство» (1979 р.)
і «Зозулин цвіт» (1989 р.)**

Все містечко принишло в облозі садів.
Тільки спів солов'я з гущини
Та мурликає радіо... Жодних слідів
Найстрашнішої в світі війни.

Ні воронок довкола, ні чорних руїн,
Ні осколків тупого виття...
Буйство синього неба на тисячі гін.
Так від чого ж оце сум'яття?

Якщо правда, що все виліковує час,
То чому ж у хвилини оці,
Наливаючись болем, на серці у нас
Кровоточать прадавні рубці?

І хоч все мовби звичне — і хата, і шлях, —
Кружеляють думки без кінця:
На калачиках попів чи льотчиків прах?
Просто горб чи могила бійця?

Хтось тут біг крізь гарячу свинцеву пургу,
Хтось упав на куці кураю...
Перед ними всіма у довічнім боргу,
Я на пам'яті вахту стаю.

МИКОЛІ АВРАМЧИКУ

Твоє за сотні верст я чую соло.
В нім клич весни і осені «курли».
Стривай, а пам'ятаєш ти, Миколо,
Як ми колись на Хортиці були?

Гули дуби столітні, мов цимбали.
Тополі виробляли антраша...
Врочисто земляки мої приймали
Тебе до запорізького коша.

Мої країни лицарю Парнасу
Зарахували все в реєстр добра —
Вугілля, що добув ти з надр Донбасу,
Пісні, що в Мінську видав на-гора.

Було до речі сказано, Миколо,
Що ти, нівроку, вдачею козак —
В фашистським пеклі всі пройшов ти кола,
А духом молодий, немов юнак.

Тебе спіткає успіх чи неуспіх,
Сіяють небеса чи лле згори —
У тебе на обличчі завше усміх,
А на устах — проміністе «сябри».

Ти в лютій, у свинцевій завірюсі
Відстояв слово батьківських беріз,
А головне — імення Білорусі,
Мов стяг, незаплямованим проніс.

Тому і голос твій звучить некволо,
Й готовий ти в мандрівку будь-коли.
І все ж, чи пам'ятаєш ти, Миколо,
Як ми колись на Хортиці були?

СЛУЦЬКИЙ МОТИВ

Прозора далеч, незасмучена.
Розмірений блакиті плин...
Заклечана житами, Случчина
Сіль добуває із глибин.

Хоч зустріч та була короткою,
Запам'яталося одно:
Сіль нам здавалася солодкою,
А хліб — п'янким, немов вино.

Лани стовбурчилися вусами,
Блищав кришталіками шлях...
В віках я бачу Білорусію —
Із хлібом-сіллю у руках!

1972—1976

НА ЗЕМЛІ ДЖАНГАРА

* * *

Калмицький степ — немов роман.
Умій лише читати.
А ні — тобі його чабан
Розіб'є на цитати.

Ось перший розділ — ковила,
Що і весною сива.
Ось другий — клекіт джерела
І колоскова нива.

Тут все читається — полин
І в мареві — отари.
І журавлів щемливий клин,
І пилюга — під хмари.

Ген щогла — мов окличний знак,
Стовпи уздовж дороги,
А ген, на пагорбі, сайгак,
Що обрїй взяв на роги.

Нуртує нафтовий фонтан —
Іще одна сторінка.
Так розгортається роман
Захоплено і стрімко.

Немов рядки — стежок стрічки
Для часу каравану.
Хотони¹ ж — ніби зірочки
Між главами роману!

ЧЕРЕШНЯ

На Декаду, радісно-святешні,
Привезди ми саджанець черешні.

В Елісті, під серць лункі тамтами,
Посадили ми його з братами.

В парку дивувалися дерева:
— Що це за красунечка рожева?

Шепотіли сосонки: — Рум'яна!
Гомоніли клени: — Стрункостанна!

¹ Хотон (калм.) — село.

А дубок, розгіллений, крислатий,
Все питав-допитувавсь: — Як звати?

Зашарілась гостя нетутешня:
— Я із Мелітополя. Черешня.

Там, під запашним таврійським сонцем,
Ростемо під кожним ми віконцем.

А засяють ягоди іскристі —
Стоїмо, як юнки у намисті...

Тут усі дерева в дружбі-згоді
Попливли в веселім хороводі.

Чую я їх пісеньку донині:
— З новосіллям, донько України!

* * *

Тут мене вражало все з незвички,
Та найбільше, мабуть, здивували
Три оті доярочки-калмички,
Що на сцену вийшли й заспівали.

Нам на мить здалося, що ми дома,
Що шумлять черешні коло хати,
Бо була то пісенька знайома
Й рідна-рідна: «Била мене мати...»

Голоси стелились барвінково,
Падали на душу пелюстками.
Люди ж усміхались загадково,
І усі здавались... земляками.

* * *

*Учасникові визволення України,
чабанові радгоспу «Єрґенінський»
Г. Г. Менкенову.*

А іще в краю Джангара
Я зустрів богатиря,
А точніше — рунодара,
Що назвав себе: — Гаря.

Не забулося і досі,
Як він тиснув руки нам,
Як сказав «Ласкаво просим!»
По-українському гостям.

Німувало заозер'я,
Зорі падали в копу,
Ніби то була вечеря
Десь в таврійському степу.

Вкарбувалося у спогад:
Як прощатись мить прийшла —
Сів Гаря на вороного
Й полетів, немов стріла.

Далеч мовби освітілась,
Забілів полин, як дим.
Ніч, здавалось, розступилась
Перед вершником таким.

Хрущ ударив рикошетом.
І відчув чабан на мить:

Як тоді, у сорок третім,
Серце молодо сурмить.

І вже місяць — мов ракета,
І вже зорі — мов шрапнель.
І вже кров із-під кашкета
Крапа-крапа на шинель.

Перемога далеченько,
Та гуде, мов дзвін, земля,
І з гори Тарас Шевченко
В бій його благословля.

...Линув тупіт далі й далі,
Тільки — порох з-під копит,
Та сріблилися медалі
Проти місяця, мов щит.

ЧИЧЕРДИК

Прикусив я вмить язик:
Ось який він, чичердик!
Танець юних, танець літніх,
Танець жвавих і тендітних,
Танець хлопців і дівчат.
Як не вмієш, то навчать!

Зал, вчарований, замовк:
Мерехтить бешметів шовк,
Руки в леті, наче птиці,
А в очах — то блискавиці,

То смішинка, то сльоза,
То любов — немов гроза!

Ось який він, чичердик!
В нім душа твоя, калмик.
Струни грають срібно-срібно,
Б'ють підбори дрібно-дрібно.
Нароста натхнення шал.
Вибуха, як бомба, зал!

ПУШКІН

*Народній поетесі Калмикії Брсі
Сангаджієвій.*

В запону хльоска вільглий молочай.
Шакали виють. Не вщухає мжичка.
Із сіллю й жиром пропонує чай
Замріяному Пушкіну калмичка:

— Кок-чай, нойон!¹ —

Од чорної коси
Пливе в кибитці відсвіт синюватий.
Від степової дикої краси
Поет не в силах погляд відірвати.

А в думці в нього: «О степів дитя,
Що знаєш ти? Що бачила, наївна?
Мов свічка, відцвіте твое життя
І згасне дивоврода, богорівна.

¹ Кок-чай, нойон (калм.) — зелений чай, князю.

Тебе чигають темрява й нужда,
Тебе полонять злидні, наче сіті.
Тобі й на думку, мабуть, не спада,
Що є поезія на білім світі».

Не знав поет, що інший час гряде,
Що виголосить присуд свій громово,
І правнучка її перекладе
На мову степу Пушкінове слово.

Він стане рідним у краю оцім,
Почує ритми і стрімкі й веселі,
І не в кибитці — в палаці яснім
Обійметься з Франком і Руставелі.

* * *

Настроюсь на ліричний лад
І враз — чому, я сам не знаю —
Згадаю я «Кибиткоград» —
Отой, на березі Чограю.

Терлич шумить чи хвиля б'є?
І вже я пам'ять кличу в свідка:
Хіба готель десь кращий є,
Ніж повстяна ота кибитка?

Без весел, а перепливла
Століть потоки і поточки,
І ось у ночі з-під крила
Зорить, немов курча з-під квочки...

Од степу пахне полином,
Од хвиль — бентежно і волого.
Забуто келих із вином —
І місяць сипле срібло в нього.

І линуть іскри через дах,
І хліб нам світиться нечерство,
А на вустах, а на вустах
Рясніє слово про братерство.

* * *

Заніколилось. І лежить твій лист,
В якому ти підкреслив слово «брате».
Й себе самого хочеться спитати:
Невже ж то ми не зналися колись?
Не тиснули один одному рук?
Не бачились? Не гомоніли зроду?
І не ділили чорний хліб та воду,
Коли висів над головами крук?
Мені не снилась ваша сторона —
Тюльпанокрай, де хлюпає Гудило?
Не знав стежок я, по яких ходило
Твоє дитинство в шапці чабана?
Вістей я не чекав із Елісти?
Не чарувався Джангаровим словом?
Не віддавали духом полиновим
Твої, в сідлі написані, листи?
Який то був для мене бідний світ!
Які минуці радощі й прозріння!
А нині в мене глибшає коріння
І вища наді мною небозвід.

* * *

Д. Кугультинову.

Де піски, а не масний чорно́зем,
Де привілля спекам і морозам,
Де один полин на цілий степ,
Раптом бачимо — тюльпан росте!

Десь ромашки, нагідки, піони,
Руж-троянд незгасні лампіони,
Маків неозорий океан,
Ну а тут — один лиш він, тюльпан.

Розумію, квітонько тендітна,
Чом тобі земля ця мила й рідна,
Де не роблять затінку бори,
Де свистять розбійники-вітри.

То не диво — клумбу звеселяти,
В розкоші оазису буяти.
Диво — тут, де тільки ріння скрип,
Цвіт підносить, наче смолоскип!

* * *

Літачком летіли низько-низько ми
Та й зробили чималенький гак,
Щоб побачить, як в степу калмицькому
Мчить сайгак.

Ось він де! Стрибками грандіозними —
Над текучим маревом степів.
Тільки між рогами граціозними —
Вітру спів.

Вітру? Може, миті буйногрової?
Може, свист епохи навздогін?
З давнини далекої, аж сивої,
Скаче він.

Там, де нині соняшник в литаври б'є,
Де моря пшениці розлились,
Чи не він, смаглявочола Тавріє,
Мчав колись?..

Ми, неначе діти, дивувалися,
Радість приховать ніхто не міг:
— Він нам шлях, щоб добре мандрувалося,
Перебіг!

І пілот дивився все азартніше,
І все швидше линув наш літак,
А із дня вчорашнього у завтрашній
Мчав сайгак.

1972—1976.

КЛИЧ АГІДЕЛІ

* * *

Із заздрістю не чорною, а щирою
Я думаю: — Які в тебе сини!
Вони у тебе лагідні, Башкиріє,
І чуйні, і турботливі вони.

Край, де ходили орди злиднів потопом,
Вони зробили щасним, через те
Вітчизни карту завше пестять поглядом,
Немов обличчя матері святе.

Знайомі, дорогі до щему обриси —
Ці зморшки гір, ці борозни долин.
І квітнуть у душі любові образи —
І вже стає поетом кожен син.

Один оповідає радо світові,
Вслухаючись у солов'їний свист,
Що на планети дрів дужовітому
Ти — запахущий смарагдовий лист.

А другий бачить землю в сонця полиску —
Вона, гостей вітаючи, сія —
І твердить, що простягнена для потиску
Долоня — ось Башкирія моя!

А третій висува резонні доводи:
Глянь, мовби вени, ріки під мости,
Глянь, мовби капіляри, нафтопроводи —
Башкиріє, на серце схожа ти!

Та знаю я: лиш крилами зловісними
Нам обрій заслонила тінь війни —
Ставали враз хоробрими і грізними
Твої напрочуд лагідні сини.

Дивлюся в очі, мужністю напоєні,
В них запал бою досі не прочах —
Твої джигіти, стрілами озброєні,
Наводили на Бонапарта жах.

А пам'ять, як намисто, знов нанизує
Вже інший вік, і місяць, і число:
Де шлях проліг Башкирської дивізії,
Там моторошно ворогу було.

З якою йшла відвагою і вірою
Вона у бій — сама народна мста!..
На карту я дивлюсь твою, Башкиріє, —
Вона мені нагадує щита...

* * *

В краю, де наслухали Агідель ми,
Казали нам дорослі і малі,
Що мед башкирський знаменитий вельми —
Достоту найсолодший на землі.

А ми усім несли привіт уклінний,
Бо з голови й на хвилечку не йшло:
У дні грози тут пісня України
Знайшла собі притулок і тепло.

Що, друзі, мед! Ми вас шануєм широ,
Тож можемо сказати наперед:
І чорний хліб із ваших рук, башкири,
Для нас, дніпрян, солодший, аніж мед.

САБАНТУЙ

*А кому из вас известно,
Что такое сабантуй?
О. Твардовський.*

Хоча і стомлений ти дуже,
Та гарно, що там не мудруй,
Почути раптом: — Нумо, друже,
Тепер гайнем на сабантуй.

Ох сабантуй! Звучить, мов пісня,
Ще й інтригує — не секрет.
Хоч сабантуй буває різний,
Як говорив колись поет.

І ось виходимо ми скоро
У степ, на сонячний майдан,
Де з краю в край вирує море,
А може, навіть океан.

— Привіт! ·

— Чолом!

— Салам алейкум! — (

Немов тут нині центр землі —
Шапки, кашкети, тюбетейки,
І капелюхи, і брилі.

В очах від кольорів рябіє —
Аж розгубився інтурист.
Сміх, лемент, оплески, обійми
І гук, і крик, і навіть свист.

Там пил до неба — розпал скачок,
А тут — змагання з боротьби.
Там старші слухають співачок,
Тут діти — казочку аби¹.

Там новоявлені джигіти
На мотоциклах мчать чимдуж.

¹ Аба — бабуся (башк.).

Тут киз¹ розсипались, мов квіти, —
Яку ж із них ловить? Яку ж?

Там цирк (а хлопці ж — як атланти!),
Тут танець — аж земля двигтить...
Либонь, усі свої таланти
Народ показує в цю мить.

Отак від роду і до роду
У щасті, земле, розкошуй.

Коли сія душа народу,
Ото, виходить, сабантуй!

ЗЕМЛЯЧКА

О. К. Алабужевій

Театр гучав — пісні лились розлого
І оплески гриміли... Лиш вона
Не чула і не бачила нічого —
Сиділа, незворушна і смутна.

Це не було минущим чимсь, хвилиним,
Усі це зрозуміли, далєбі.
І кожен почував себе в тім винним,
Що жінка ця на святі — у журбі.

¹ Киз — дівчина (башк.).

Я підійшов. Але про що питати?
Ще біль її не стлумивсь, не прочах.
— А я, між іншим, як би це сказати...
Землячка ваша, — й сльози на очах.

— Чудесно! — заспокоюю я, радий. —
Можливо, передать комусь привіт?
— Землячка я, бо... чоловік Аркадій
Лежить у вашім місті... стільки літ!

— Але ж, — благаю, — плакати не треба.
— Він капітаном був. Артилерист.
Все бідкався, що знівечена гребля.
Загинув... Ось його останній лист:

«Взяли ми Запоріжжя з ходу штурмом.
Немов мишва, тікала гітлерня!»
Те місто прилітає, ніби турман,
Та б'ється в вікна мало не щодня.

Здається, там, поміж домів-кварталів,
Давним-давно живе душа моя.
Вирізую усе з газет-журналів,
Де слово «Запоріжжя» бачу я.

Вже виріс мій синок, але так само —
Як тільки що по радіо почув —
Кричить: — Про наше Запоріжжя, мамо! —
І я, себе не тямлячи, лечу.

Чи ви врожай зібрали непоганий,
Чи плине сталь, чи виступа співак —

Мені здається: то мене коханий
Вітає з-за Славутича отак.

Ввижається, що завтра чи позавтра
В Башкирію повернеться він знов.
Ця віра тліє-жевріє, як ватра,
Хоч знаю, що назавжди він пішов.

Могилу братську осіня калина,—
Зітхнула жінка. — І чуття мої...
В ту мить хотілось впасти на коліна
Перед любов'ю вічною її!

ДЬОМА

Я вже давненько, друзі, дома,
В краю дніпровським, та ні-ні
І сяйноока річка Дьома
Мені привидиться вві сні.

І я гадаю мимоволі:
Де ще така прозора тіль?
Такі тополі срібностволі?
Така цнотлива голубіль?

Туман — як подих од багаття.
Шугання птиць і риби гра.
Лопоче шелюг. А латаття
Сія, аж очі відбира.

Не мовчазна і не речиста,
І не глибока й не мілка,
Вона до того юна й чиста,
Неначе усміх малюка.

Під гомін птаства у гілляччі
Вона несе красу свою.
В її спокійній, добрій вдачі
Я щось башкирське впізнаю.

Над синьоплином завмираю,
І радість через вінця ллє:
Нехай нема на світі раю,
Зате на світі Дьома є!

КУМИС

Подейкують, на Білу завітав
Із Лондона бундючний багатій.
За коней купу золота віддав,
Щоб мати богатирський цей напій.

І що ж? Він потім, кажуть, лікті гриз
(Сердегу і в могилу це звело):
Хоча він мав омріяний кумис,
Цілющості у нім — як не було.

Виходить, що не коні — головне,
Башкиріє, а травонька твоя,
Твоя блакить, повітря запашне
Й водиця із гірського ручая.

БІЛЯ ПАМ'ЯТНИКА МАЖИТУ ГАФУРІ

Біля пам'ятника — гомін:
У Мажита — іменини.
Привітатъ прийшли його ми
Від Дніпра, від України.

На граніт лягли гвоздики —
І здалася площа плаєм.
«І мене в сім'ї великій»
Ми поетові співаєм.

В такт — Уфи ледь чутні струни
Й Агідель в стремена дзенька.
Салават коня приструнив —
Також слухає Шевченка.

Вщух вітрисько. Вклякли МАЗи,
Мліє далеч ковилова...
Чуєш, як міцніють м'язи
Від Тарасового слова?

День розкрилений, розкутий —
Оживає навіть камінь...
«Не забудьте пом'янути» —
Гафурі співає з нами.

ЖАРТІВЛИВЕ ПОСЛАННЯ

Асхату Мірзагітову.

Друже любий, друже щирий,
Дорогий Асхат-ага,
Запиши мене в башкири
Під іменням «Кабирга».¹

А прийшло це не зненацька,
Лиш коли я зрозумів:
Вдача істинно козацька
В Салаватових синів.

Вірно служите Вітчизні,
Спритні, дужі, мов боги,
А як треба — вельми грізні
(Знають наші вороги).

І пісні у вас прекрасні,
І веселі ви завжди,
І джигіти першокласні,
Й танцюристи — хоч куди.

Тож прошу тебе найперше —
Під сукно не класти лист.
Правда, кепський з мене вершник
І ще гірший танцюрист.

¹ Кабирга (башк.) — ребро.

І по-вашому не вмю,
Та зате люблю кумис
І, мов парубок, я млію,
Як побачу ваших киз.

І, зворушений до краю
Вашим словом і пером,
Я сесенів¹ прославляю
Й аксакалам б'ю чолом.

Тільки ось у чому скруха:
Я живу за сто земель,
А закоханий по вуха
У красуню Агідель!

НЕВИГАДАНА БАЛАДА

*Башкирському трактористові
Олексію Пилиповичу Бірюкову.*

Весна надсилала візи:
Мовляв, сумувати кинь!
А він же любив залізо
Слухняне, як добрий кинь,

Щоб степ підіймав вітрила,
Щоб рухався горизонт,
Щоб беркут широкі крила
Над ним розгортав, як зонт,

¹ Сесен (башк.) — народний співець.

Щоб щемно манили далі,
Щоб вітер свистів: «Алга!»¹
У трактора три педалі,
А в нього — одна нога.

Нікому про те не знати
І не збагнути те,
Як він повз послулі хати
Ішов до свого ДТ,

Як він обливався потом,
Силкуючись завести,
Як плакав, сміявся потім,
Проїхавши півверсти,

Як дужчим ставав щодалі,
Крізь зуби цідив: — Ага! —
У трактора три педалі,
А в нього — одна нога.

Сувоються часу гони,
І він вже до всього звик.
Та ось приїжджа з району
На оранку представник.

Він бачить, як сповз по траках
У борозну тракторист,
І — в крик: — Він, по всіх ознаках,
Під мухою, цей «артист»!

¹ Алга! (башк.) — Вперед!

Та, вникши як слід в деталі,
Пробачить його блага...
У трактора три педалі,
А в нього — одна нога.

Тепер ніби вже й неважко.
Ряд борозен — мов стріла.
Але ж його дерев'яшка
Незграбна, як і була.

І праця, як герць, щозміни,
Опісля якого, бува,
Лиш виглянеш із кабіни —
Йде обертом голова.

Ввижається регіт сталі,
В очах — фронтова юга...
У трактора три педалі,
А в нього — одна нога.

ДОБРИЙ БОГАТИР

Генерал-майору Тагіру Кусимову.

Якщо хоч раз зустрінешся з Кусимовим —
Збагнеш, який він, добрий богатир.
Чоластий він, з вусищами красивими.
Лампасів жар. Папаха — набакир...

Орлині очі повсякчас примружені —
Сміється чи зорить удалечінь?

Вони навек пекучим сонцем звужені:
Боець ніколи не ховався в тінь.

В степу курна дорога небруквана,
Квиління вітру, посвист бугили,
Крилатий кінь та шабля, круто кована,
Супутниками воїна були.

Урал побачиш — шапка до небес його —
Подумаєш: «Достоту генерал!»
На генерала ж дивишся кремезного —
І мимоволі згадуєш Урал.

ЛИСТ НА ЛИСТКУ РАЇНИ

Мустаю Каріму.

Я на іменини
Напишу листа
На листку раїни,
Котра пам'ята...

Впав боець край поля,
Де димів джгути...
В розпачі тополя:
Як допомогти?

Не покликать: — Люди! —
Не гукнуть: — Біда! —
На пробиті груди
Порох осіда.

Смерть кривицю точить,
Каркає, мов крук...
І летить листочок
Хлопцеві до рук.

Ніжний він, духмяний,
В нім — життя вогонь...
Приклада до рани
Лейтенант його.

Темінь одступила.
Жебонить трава.
Знов нуртує сила,
Віра ожива.

Знову бачать очі —
Обрій, синь, чебрець...
— Дякую! — шепоче
Дереву боєць.

Він не чує болю —
Чує тлум Дніпра.
І стоїть тополя,
Ніби медсестра.

* * *

З журавлями, що вертали з вирію
Через сині розхлюпи Дніпра,
Надсилав вітання я Башкирії,
Зичив їй і щастя, і добра.

Слухаючи наспіви кураєві,
Що ефір приносив із Уфи,

Я душею був у цьому краєві —
На крилятах мрійної строфи.

З обеліском стрівшись в полі, вірив я,
Що під ним в полоні вічних снів
Сплять сини далекої Башкирії,
Діти Салаватових синів.

І не знав я, що пори привітної
Під хорал уральських солов'їв
Я до неї, ніжної і рідної,
Принесу свій немудраций спів.

Спів про дні оті, коли над Києвом
Тінь лягла фашистського орла, —
Ти для всіх нас, посестро Башкиріє,
Другою Україною була!

Ти, що дивом-килимом прослалася
Поміж гір і запахущих трав,
Ще колись Шевченкові ввижалася,
І тебе ж Тичина покохав.

Ти трудом прославилась і лірою,
Забуяла, наче квіт в маю.
Я тебе, Карімову Башкирію,
Наче сад поезії, люблю.

А розлуки прийде мить непрохана —
Як переживу я це число?
Моє серце, вдячне і закохане,
До твого корінням приросло!

1973—1977

ТЕПЛО ХАКАСІЇ

ЧАТХАН¹

Замовк хайджі — співець сивоголовий.
Я взяв чатхан у руки на хвилинку.
Де ключ отой позичити чудовий,
Що відчиня цю таємничу скриньку?

Пісень у ній — не полічити зроду:
Сумні є і веселі, й жартівливі.
Живе у ній сама душа народу,
Щоб вилітати в дні його щасливі.

¹ Чатхан — хакаський музичний інструмент.

Торкну струну, неначе нить чарівну,
Що давнину із майбуттям еднає,
І чую то мелодію предивну,
То спів тужливий, що аж серце крає.

Не чую — уявляю. Бо тахпахам¹
У скриньці тісно. Їх силенна-сила.
Їм хочеться шугати, ніби птахам.
Вони чекають, щоб дали їм крила.

Вслухаючись у незнайому мову,
Все думаю про долю тих пісень я.
Хвала хайджі, що скриньку цю чудову
Щоденно відчиня ключем натхнення!

* * *

У хакаського народу —
Пісня, кінь, сідло.
Тільки танцю в нього зроду,
Кажуть, не було.

Може, в нього на розваги
Бракувало дня.
Може, рідко син відваги
Залишав коня.

А можливо, коли вранці
Мчав на сиваші,
В нього яро, як у танці,
Квітло на душі.

¹ Тахпах (хак). — пісня.

* * *

Згадались голодні воєнні роки.
На клапті городу, над Бердою нашою,
Щоліта цвіли де-не-де нагідки
І пахли, їй-право, молочною кашею.

Я думав — те зовсім забулося все.
І ось ми в Сибіру. Йдемо понад трасою.
Ген, м'язами граючи, мчить Єнісей,
Щоб всім розповісти про ранок Хакасії.

І раптом — що бачу? Знайомі квітки!
Такі, як у нас, переконаний твердо я.
Вдихнув аромат. І мені нагідки
Запахли далекою рідною Бердою...

ЖАРКІ

Ще в хустці неба обмаль синьки,
Ще подих од Саян шпаркий,
Та вже розсипались жаринки —
Рожево-сонячні жаркі.

Тремкі, тендітні, златовії,
Тут стали колом, далі — в'ряд.
А із долин вітрець повіє —
Не гаснуть, ще яркіш горять.

Ген покотилася тритонка,
Озався жайвір, бризнув сміх —

І ті жарки дзвенять так тонко,
Що не почує будь-хто їх.

А хто почує — в того в серці
Благоговіння забринить
Перед туманцем на озерці,
Горою, що сягла в блакить,

Перед берізками-свічками,
Що освітили весь огром,
І перед ніжними жарками,
Яких не стрінеш над Дніпром.

ХАКАСЬКІ РУКАВИЦІ

С. Доброву.

Нам здавалося — вийшли із казки
І розсипали пера жар-птиці:
То грайливі красуні-хакаски
Нам у дар піднесли рукавиці.

Кажуть, звичай такий у народу
(В кожному звичаї — мудрості трунок):
В дім повернеться завше з походу,
Хто одержав такий подарунок.

Ми вернулись до хати своєї —
У Дніпра голубе стогоміння.

Рукавиці тепер у музеї
Із-під скла розсипають проміння.

Може, з райдуги ці волоконця?
Аж засліплюють, як поглядіти.
Тут жарки — ніби небожі сонця,
І ромашки — як місяця діти.

О майстерниці, любі сестриці,
Я сказати відверто вам мушу:
Дивовижні у вас рукавиці —
Зігрівають не руки, а душу!

* * *

Ріка у леті, в пориванні,
Бескеття сиве — до небес...
Читаєм вірші в котловані
Саяно-Шушенської ГЕС.

Вдивляюсь пильно в будівничих —
Усмішки. Дружні голоси.
Мов діаманти, на обличчях
Краплини поту чи роси.

Вбираю спраглим серцем все я.
І не виходить з голови:
Це ті, що гордо Єнісею
Сказали: «Ми йдемо на Ви!»

Я вірю: гребля неодмінно
Невдовзі виросте отут,
І хором грянуть марш турбіни,
Й вогні злетять, немов салют.

І зорі стануть тут ясніші,
Лиш не повіряться мені,
Що ми колись читали вірші
На єнісеєвому дні!

БРАТКИ

Рій кольорів! Червоні, жовті, сині —
Аж одсвіти барвисті на траву.
Метелики у травня на гостині
Чи шмат веселки впав на мураву?

Братки! Чи є ніжніші в світі квіти?
Легкі, мов подих муз, тремкі, як мить.
Дивлюсь на них, щоб серцем злагіднити,
І люд не розучитися любити.

Віки по них пройшли, неначе танки,
Та їх краса не в'яне, не згоря.
Росою умивають їх світанки,
Озонністю напоює зоря.

Шал кольорів! Найбільше — золотого.
І прагне ним осінена душа

До таємничих урвищ Ала-Тоо,
До стрімкоплину батька-Іртиша.

Хоч тішить вухо різномовний наспів,
Тривоги в серце стукають мені:
Чи не змілів брунатнохвилий Каспій?
Чи буде урожай на ціліні?

Коли хвилина випаде щаслива,
Не можу безтурботно дуги в ус:
В однім краю три дні лютує злива,
У другім — град, у третім — землетрус...

Братки-браточки, ви смутні й веселі.
Такий, либонь, і в мене нині стан:
Я знудьгувавсь за другом з Агіделі,
Чекаю побратима із Саян.

І вже дорога стелеться далека,
І мчать хмарки за обрій, мов послі...

Хто каже, що приносить нас лелека?
Нас у братках, я думаю, знайшли.

ЗАПОРІЗЬКА ВУЛИЦЯ В АБАКАНІ

Дім до гаю тулиться,
Під вікном — берізка...
Як живеш ти, вулице
Рідна — Запорізька?

Хто сьогодні мешкає
У твоїх будинках?
Стежкою-мережкою
Ніч іде навшпиньках.

Вікна квітнуть мальвами,
Сині силуети:
Муляри і маляри —
Зодчі і поети.

Хай вам легко дишеться!
Вашими руками
Нова пісня пишеться
Міста Абакана.

В пісні стільки ніжності,
В пісні сяє ласка.
Бо і в Запоріжжі є
Вулиця Хакаська,

А над нею в'юняться
Леготи дніпрові,
І єднає вулиці
Райдуга любові!

1973 — 1975

АБХАЗЬКА РАПСОДІЯ

* * *

Доречним здається все мені:
Росяні ці простори,
Це небо в обіймах зелені.
Тільки навіщо... гори?

Тут сонце всюди напхваті —
В квіті, в піснях, у кронах.

Те сонце в дівочім погляді,
У виноградних гронах.

На пальмах воно гойдається,
Плаває у криницях.
У горця, що усміхається,
Грає воно в зіницях.

Воно у прибоїв гомоні.
Кажуть, це море Чорне?
Воно ж не вали, а промені
Ранком на берег горне!

Закоханий з першого разу я
В щедре оце осоння.
А гори твої, Абхазіє, —
То п'єдестал для сонця!

АБХАЗЬКА ЛЕГЕНДА

Коли бог землю роздавав
усім-усім народам
(Цьому — аж півматерика,
лиш острівець — тому),
Посол абхазців запізнивсь
(чому — узнаєм згодом),
Тож не дісталоя землі
ні клаптика йому.

— Нема! — всевишній одрубав, —
Пізніш прийти було б ще! —
Але кавказець за своє:
— А може, щось десь є?
— Проспав? — глузує з нього бог. —
Либонь, забув ти, хлопче:
Хто не облежує боки,
бог лиш тому дає.
— Та я не спав! — крізь сльози той
і слів сказати не може.
— А що, до тебе не дійшла
про цей розподіл вість?
— Та чув я, знав, що землю ти
ділити 'будеш, боже,
Але чи міг з'явитись я,
якщо у хаті — гість?
— Виходить, гостя ти приймав? —
почухав бог під німбом. —
То річ священна, що й казати.
На це не зважить — гріх.
Але земля... де ж взяти її,
щоб ти був теж із хлібом?
Невже оцю тобі віддати,
що я собі беріг?
Ех, — бог зітхнув. — Хотів собі
узяти куток цей райський,
Щоб і сади, й хмарки доквіл —
немов на небесі...
Гаразд, бери, але дивись,
тут порайсь по-хазяйськи,
Щоб на землі твоїй снагу
черпали люди всі.

Хтось поспита: — Яка ж мораль
у цій легенді-казці? —
Не знаю. Лиш одне чомусь
у думці й на вустах:
— Як добре, що тоді спізвивсь
прапрадід ваш, абхазці!
Напевно, був прапрадід мій
у нього у гостях!

УРОК ДОВГОЖИТЕЛЯ

До грудей притискуючи руку,
Присягав столітній Казимбей,
Що в житті одну він знав науку —
Шани і любові до людей.

Змалечку навчав хлопчину тато
(І, звичайно, вірив сам у це),
Що хороших є людей багато,
А поганих — лиш якийсь процент,

Що прощати людям треба вміти,
Бо інакше станеться біда —
Навіть зорі зійдуть із орбіти,
Зрадять і земля нам, і вода.

Я йому дивився в очі вдячно,
Вперше усвідомивши в ту мить:
Поважать сусіда важче значно,
Ніж все людство гаряче любить.

І мені відкрилась в тій розмові
(Я, дідусю, дякую тобі):
Гени довголіття — у любові,
Тільки не в зненависті й злобі.

Всім би нам засвоїть своєчасно
Істини ці мудрі і прості:
Тільки той живе і довго й щасно,
Хто радіє людям у житті!

* * *

Гречний гість із Абхазії, златоуст знаменитий,
Аж хмелів, повідаючи про кавказькі дива.
Він казав, як траплялося десь когось перебити:
— Вибачайте, я золотом ріжу ваші слова. —
А відтак завітали ми до синів Прометея.
Він у сяйві мартенівським, зачудований, став:
— Отакенної кузеньки ще не бачив ніде я!
Ось де проби найвищої чудо-золото — сталь!
Як пульсує-джерелиться! Як іскриться красиво! —
Гість, либонь, ошелешений, сипав, мов з рукава.
А коли перебив когось, усміхнувся шанобливо:
— Вибачайте, я крицею ріжу ваші слова...

* * *

*Хто твою опише вроду,
Край Апсни¹, лиш той поет.
Д. Гуліа.*

Може, десь є звичаї й погані,
Тут же в кожному бачиш мудрий зміст.

¹ Апсни — Абхазія (букв. «Країна душі»).

Не освідчуйсь дівчині в коханні,
Поки ти у неї в домі гість.
Не хвали її, не возвеличуй,
Не складай красі натхненних од.
Отакий, нівроку, дивний звичай
Зберігає Гуліа народ.
Ні, чудовий! Зрозумів я нині:
Щедрість цих людей не знає меж.
Ти ж, либонь, не віриш у гостинність,
Як лестити раптом їм почнеш.
Любі друзі, вибачте, будь ласка:
Коли ми у вас були гістьми,
Так земля нас вразила абхазька,
Що про звичай цей забули ми.
І тому від рання і допізна,
Як птахи у розповні весни,
Славили ходу, і стан, і пісню
Гір і моря донечки — Апсни!

* * *

Абхазький ріг уславлений — то честь тобі велика.
Не думай лиш, товаришу, що в нім — саме вино.
В нім грає і проміниться земля ця сяйнолика,
На почутті братерському настояне воно.

В нім — неба синьозоряність і гір тремка озонність.
І гени довголіття в нім — хіба це дивина?
Від тебе ж вимагається — і тут-таки резон єсть —
Підняти поставець отой і випити до дна.

О дорогі господарі (іще б сто літ вам жити!),
Дозвольте пояснити вам, аби не впасти в гріх:
Не смію сам до дна його, ваш кубок, осушити,
Не поділившись з друзями. Розлийте-но на всіх!

ПАРНАС

Гелгочуть гуси. Шлях повився круто.
Село промінить вікнами на нас.
Не віряться, що це і є Парнас,
А поготів імення в нього — Кутол.
Але я знаю: схожого села
Нема ніде, хоч обійди планету:
Тут майже кожна хата по поету
Абхазії (і світові) дала.
Струмочок полудив гранітне ложе.
Завмер в zenіті сторожко орел...
Взяли снагу й наснагу з цих джерел
Поетів двадцять п'ять, чи й більше, може.
Вони ще змалку чули плуга мову,
З дитинних літ шумів їм виноград,
Манили гори, квітом надив сад...
Але вони пішли служити слову.
Земля така? Чи небо? Чи пісні
Оті, що над колискою лунають?
Чи матері щось надтаїнне знають
І дітям нашептали уві сні?
А що коли поезії тут полюс
Чи звіку проляга весни маршрут?

А може, перетнулися отут
Меридіани мужності і болю?
Що б не було, не відбринять вони,
Не відболять. Ген, бачу я, і нині
Біжать Мушні маленькі по стежині,
Що завтра будуть славити Апсни.
Червлено сяють кетяги в галуззі.
Дівчата йдуть — тернини із-під брів...
Це ті, які народять ще синів
На радість і республіці, і музі.
Повітря п'ю-вдихаю про запас,
Хвилююсь, мов чекаю на спокуту...
З цікавістю вдивляється в нас Кутол.
І віриться, що це і є Парнас.

У МУЗЕЇ Д. ГУЛІА

Це фото в музеї...

Як соняхи, схилені голови.

І він — не в човні, а в тісній домовині пливе.

Остання мандрівка, останнє побачення Гуліа

Із морем, що пасма сивучі у розпачі рве.

Востаннє вітрець,

як дитя, його вусами грається.

І промінь востаннє поклав смаговінь на чоло.

І сонце на гори черствим покотилось окрайцем,

І небо у горі струмками униз потекло.

Перо мов спіткнулось —
і пісня зів'яла неспівана,
І думка нероджена тихо пішла в небуття.
Ми кажем «раптово». Завжди вона, смерть, несподівана,
Тож будьмо готовими вчитатись гранки життя.

Сіріє земля, як чернетка, з досади пожмакана.
Скінчилась поема — три крапки, як рани, саднять.
І муза, як мати, стоїть в узголів'ї заплакана,
І риси Абхазії в ній дуже легко впізнати.

* * *

Ми на горі. Тут німо і урочо.
Струмок десь приска — чути за версту.
Шукаю слів — подякувати хочу
За цю хмільну, мов чача, висоту.

Як поведистись в цій тиші ідеальній?
Читати вірші? Пісню заспівать?
Мов стеля у квартирі комунальній,
Тут небо поруч. Хочеш, то погладь.

Воно над головою, як мембрана.
Відлунює у нім наш кожен крок.
Давайте будем слухати дорана,
Як всесвіт грає в сопілки зірок.

Забудьмо всякі клопоти буденні,
Нехай озонно буде на душі.
Є небо і земля, і ми, натхненні,
Між ними, як ромашки на межі.

Хай осідає темінь, наче сажа.
Зімкнім уста. Вслухаймось в гул сторіч.
Бо все одно із нас ніхто не скаже
І краще, й більше, ніж сказала ніч.

НА ТЮТЮНОВІЙ ПЛАНТАЦІЇ

Все твердимо: отрута — нікотин
(Дивись статті, брошури, дисертації).
А тут летить бджола поміж листин
І дух — як на трояндовій плантації.

Пірнає сонце до зелених дюн,
Щось романтичне їм прибій розкажує.
Можливо, і шкідливий десь тютюн,
Але не цей, що із долонь Абхазії.

Кавказ до нього трунок неба влив,
З землі він соки довголіття всотує.
І я, хоч зроду-віку не палив,
Затягся тут з такою насолодою!

ПОСЛИ

Довгожителю села Джгерди.

На вусах — сніги дев'ятсотого року...
На чолах — смага довоєнного ранку...

Сиваві їх очі відбили, ніроку,
І перший літак, і соху, і тачанку...

Як діти малі, стоїмо перед ними,
І хочеться мовити: — Ваша високість!..
Ключами літа пронеслись вогняними,
Мов гнався за ними розлучений сокіл...

Невже сто сімнадцять цьому чоловіку?
А цей... на п'ять років молодший цей витязь!
Вони ж — мов посли із минулого віку,
Яким доручили на нас подивитись:

Чи здійснимо мрії свої заповітні,
Чи світ осінить побратимства суцвіття,
Чи вистоїм в бурі свинцеві, чи гідні
Ми будем свого золотого століття?

ЛИСТИ

*На могилі відважної борт-
провідниці Надії Курченко ле-
жать листи, в яких люди звер-
таються до неї, як до живої.*

Є у тінистім Сухумі
Місце скорботне оце.
Пальма на бронзу в задумі
Ронить зелене пірце.

Квітом усипана павіть
Сіє, мов свічка, тепло...
Важко повірити навіть,
Що в небесах це було.

Хмарки тремку білосніжність
Враз прохромилла гроза...
Люта жорстокість і — ніжність.
Куля тупа і — сльоза.

Просто до ніг героїні —
Білі, мов чайки, листи.
«Надю, із нами ти нині!»
«Буду хоробра, як ти!»

Сонце їх лагідно гладить,
Пошепки вітер чита...
“В нашому серці ти, Надю!»
«Доню моя золота...»

Синій літак пролітає —
Лине під зорі луна:
«Небо тебе пам'ятає,
Надю, Надієчко, На...»

Звідси не чути прибою,
Гомону моря не чуть —
Хвилі людської любові
Надю в безсмертя несуть.

* * *

Ти не сприйми, Апсни, це як образу,
Що тягне нас домівка, мов магніт,
Що не вклонивсь я кожному абхазу,
Якому вже сягнуло за сто літ.

І кожній річці не сказав «добридень»,
Не привітавсь до кожної гори.
Я просто не хотів тобі набриднуть,
Щоб мати право іншої пори

Іще раз без гучного суєслів'я
Ступити на озорені мости
І під твоє казкове чорнобрів'я
Свою любов і пісню принести.

1975—1977

ТБІЛІСОБА

* * *

Забуду клопоти чи біди,
Приїхавши у край оцей.
Говорять, є якісь флюїди —
Незрима сяйво від людей.

Тут справді світлі навіть тіні,
У поглядах ясних — любов.
У цьому дивному промінні,
Либонь, оновлюється кров.

І вже мені не треба гідів,
Душа хмеліє без вина,
Коли під обстріли флюїдів
Зненацька потрапля вона.

Здається, що прийшов би й пішки,
Щоб знов побачить цей народ,
Цей блиск очей, оці усмішки,
Оцей іскристий хоровод.

Ніщо — догана чи хвороба,
Якась невдача, плітка зла,
Коли ти чуєш « Гамарджоба! »¹ —
Мов клекіт доброго орла.

ГРУЗИНСЬКИМ ДРУЗЯМ

*Класти в колыску сина шматочки
сталі (щоб він ріс дужим і
стійким) — давній грузинський
звичай.*

Чув я, друзі-генацвалі:
Як були ви малюками,
Клали вам шматочки сталі
Прямо в ліжко рідні мами.

¹ Гамарджоба (груз.) — Хай буде з вами перемога!
(Привітання).

Ще були ви в сповиточку
Й чули звечора і зрана:
— Будь незламним, мій синочку,
Іав-нана, іав-нана!¹

Мами, мами! Що й казати,
Їх неважко зрозуміти,
Бо яка ж не хоче мати,
Щоб були міцними діти!

Тож одне прошу я тільки:
Ви віднині у колиску
Ці кладіть ясні платівки —
Чудо-крицю запорізьку.

Майте, друзі, на увазі,
Що за якості у неї:
Міцність, твердість — як в алмазі,
Чистота — як у лілеї.

Ще таке додати треба:
В неї вклали сталевари
Дух землі, озонність неба,
Мрій жагу і пісні чари.

Не платівка, а свічадо:
Тільки глянете у нього —
Вас Дніпро віншує радо,
Вам верба шумить розлого.

¹ Іав-нана — приспів до грузинської народної колискової.

Манить Хортиця в мандрівку
Квітом рясту й тамариску...
Покладіть же цю платівку
Малюкові у колиску.

Буде син ваш дужий, смілий
І прославить край грузинський,
Як земляк мій крицетілий
Олімпієць Жаботинський!

* * *

Данте в кожному хевсурі бачу я...
Г. Леонідзе.

На крилах думки знов лечу,
Здіймаюсь на замшілі мури,
Де служать пісні і мечу
Із діда-прадіда хевсури.

Народ-звитяжець на путі
Здолав найвищі перевали.
Немов перлини, у житті
Його віки відшліфували.

Він гордий — як вершини гір.
Він добрий — мов ручай в долині.
Він ніжний... Чом же до цих пір
Не заховав меча у скрині?

Одвіт — в устах тулумбаші¹,
Цього захмарого Сократа:
— Для друга — пісня від душі,
А гострий меч — для супостата!

Та я зачаєні думки
Читаю в слові Автанділа:
Щоб пісня тут жила віки,
А меч заіржавів — без діла!

* * *

Навіть сонце з високості,
Ніби птиця злотодзьоба,
Сіє квіти, кличе в гості:
— Тбілісоба.

Обнялись міста і села,
Чорний хліб і пишна здоба:
Свято свят у Сакартвело —
Тбілісоба.

Гори й ріки — теж веселі;
Найкоштовніша оздоба
Чудо-краю Руставелі —
Тбілісоба.

Всім народам — честь і ласка,
А батькам, дідам — шаноба! —

¹ Тулумбаші, толумбаш — розпорядник на банкеті (груз.).

Проголошує кавказька
Тбілісоба.

Всякі немочі проходять,
Забувається хвороба.
І столітні — хороводять!
Тбілісоба.

Побратались сукня біла
Й металіста строга роба.
Пісня й труд — твої це крила,
Тбілісоба.

Де іще такі жнива є
Для артиста й винороба?
День танцює і співає —
Тбілісоба!

* * *

Пам'яті Й. Нонешвілі.

День пламенів, золотоокий,
За сакартвельського не гірш.
А на трибуні невисокій
Поет читав свій кращий вірш.

Будівники і сталевари
Настроїли у тон серця.
Навшпиньки явори ставали,
Щоб роздивитися співця.

Пливла за вербами байдарка,
Край парку блискала сага,
І Дніпрогесу диво-арка
Світилася, мов рай-дуга.

За обрій щогли тонкостанні
Несли свою живлющу нить...
Здавалось, « Вепхіс ткаосані»¹
Понад порогами звучить.

Всяк віддавав належне слову.
В нім — шал вогню і смак перги...
«Колись ми цю вже чули мову!» —
Озвались раптом береги.

Махало крилами багаття.
Кружляла креш з усіх сторін.
Казав Сірко: — Грузини, браття,
За дружбу вам — низький уклін!

Мине сто літ, а може, й триста,
Та ми не схилимось в тужбі,
Бо уз, святіших товариства,
Немає в світі, далєбі.

Тож будьмо в славі і здоров'ї,
Плекаймо волю, як зело.

¹«Вепхіс ткаосані» (груз.) — «Витязь у тигровій шкурі»
(поема Ш. Руставелі).

...Це відтоді на Придніпров'ї
Шумить Грузинівка-село.

Замок поет. Жагуче, юно
Цвів день братерства і добра.
А в гомін оплесків столунно
Вливавсь вітальний гук Дніпра.

ТОСТ ВИНОРОБА САНДРО

Двома руками взявши ріг, немов стерно,
Нам винороб Сандро тлумачив при нагоді:
— Я так вважаю, друзі: вірші — як вино,
Без витримки — сама кислятина, та й годі.

Ще вчора тільки слово на папір лягло,
А завтра — вже, дивись, в газеті чи журналі.
Чому ж тоді ми мусим — що б там не було —
Витримувать вино роками у підвалі?

Після чавильні в бочках виноградний сік
Ще довго-довго бродить — жде своєї днини.
А що ж ваш брат-мастак? Ще тільки вірша спік
І вже він читачів гукає на гостини?

Я знав поета: написавши вірша, він
У скриню кидав, потім знову брав в роботу...
Між іншим, майстер цей піднявсь до верховин.
А метод в нього був, як і у нас достоту.

Поета слово — це і меч, і знамено,
А пісня й вічність, як відомо, сестри кровні.
...Оскільки в розі в мене марочне вино,
Мій тост — за істинну поезію, шановні!

* * *

Х. Гагуа.

Хута, пам'ятаєш? В залі — не пройти.
Оплески довкола, мов шумить Славута.
Все тут буде миле, — що б не мовив ти:
Ти в своїй родині.

Пам'ятаєш, Хута?

До твоєї хати — ой стежин-стежин,
А здається — в залі їхній шелест чути.
Свіжість напливає від крутих вершин,
Літепло — від моря.

Пам'ятаєш, Хута?

Залунали вірші. Всі завмерли вмить:
Мова Руставелі, мов із криці кута!
В ній вогонь поетів досі клекотить,
Зігриває душу...

Пам'ятаєш, Хута?

Погляди студенток... Тих очей, либонь,
Отого сузір'я зроду не забути.
Сині, карі, чорні — райдужна любов
Щедро промениться...

Пам'ятаєш, Хута?

Вибігли дівчата з айстрами в руках.
Вечір задухмянів, наче м'ята-рута.

І в усіх нас раптом розцвіли в серцях
Ружі побратимства.

Пам'ятаймо, Хута!

НАПИС НА КНИЗІ

Крилатим будь до старості (по духу)
І вічно прагни злету-висоти.
Дрібницям не дозволяй приборкати душу
І не змалій в полоні суєти.

Та, навіть якщо будеш в алогії,
Про рідну землю згадай раз у раз,
Бо гори — їм ті спираються на неї.
Це виніс я з поїздки на Кавказ.

1979—1980

ЛАТИСЬКІ МОТИВИ

ПІВЕНЬ НАД РИГОЮ

Час його кружляє, ніби дзигу.
Так йому судилось на віку —
День і ніч будить красуню Ригу
Мовчазним своїм «кукуруіку».

Все він бачив — війни, свята, сльози.
Бачив і непроханих гостей:
Де упала тінь од бомбовоза,
Досі і шипшина не росте.

Відгула кривава громовиця,
Даугава сили набира.
І вже лине півник, мов жар-птиця —
Вісниця гараздів і добра.

Влітку сонце щедро засміється —
Над дахи веселка розквіта,
А рижанам іноді здається,
Що то півень розпушив хвоста.

Восени летить пожовкле листя —
Осінь розкошує нескупа,
А здається — пір'я золотисте
Півень на столицю розсипа.

Ось зйма ступає на подвір'я —
Хоровод сніжинок по землі,
А здається: то не сніг, а пір'я —
Чепуриться півень на шпилі.

Пада пух на предковічні плити,
На авто, на сосни, на ріку...
Треба Ригу трішечки любити,
Щоб почуть його «кукуруку»!

* * *

Є у Домськiм соборi орган дивовижний.
Навiть темної ночi не спитьс'я йому.
На одiм з його клавiшiв — напис колишнiй:
«Не чiпайте мене». Не чiпать. А чому?

Оживає орган... Ранок землю купає...
І нараз — під склепінням — реве ураган!
«Не чіпайте мене». І ніхто не чіпає.
Мо, бояться, що вибухне раптом орган?

Чом же, люди, до інших прохань ми байдужі?
Просить коник он (чуєте?): — Не наступи! —
Мальва слізно благає: — Не рви мене, друже! —
— Від осколків нам боляче! — стогнуть степи...

Чути всюди і скрізь — ніби то метроном б'є —
Подорожник шепоче: — Будь ласка, не мни. —
Молить хатка у джунглях: — Не руш мене, бомбо! —
Серце кулю благає: — Мене обмини!

Завмирає орган... А за морем — ракета
Причаїлась, віщуючи небо страшне.
І мені все ввижається: просить планета,
На всіх мовах кричить:

— Не чіпайте мене!

«ДЗІВО»

«Життя» по-латиському «дзіво»,
А «дзіво» як «диво» звучить.
Нівроку, це тричі правдиво,
Хоч вибий на герб чи на щит.
Хіба це не диво — схід сонця?
На вересі — краплі роси?

Дівчисько у рамі віконця?
У соснах — пташок голоси?
Мусянжових дюн переливи?
Мінливі небес вітражі?
Життя — безперечно — це «дзіво»,
Як кажуть брати-латиші.

Хіба це не диво — сміятись,
Надіятись, мріять, зітхать,
Чекати когось, хвилюватись,
Боротись, дерзати, кохать
Чи скликати друзів веселих,
Завершивши труд до пуття,
Й підняти іскристого келих,
У пісні омита чуття,
Крізь будні, що мчать буйногрово,
Розгледіти квіт черемші?
Життя — безперечно — це «дзіво»,
Як кажуть брати-латиші.

А часом буває (буває ж) —
Іде хтось, похнюпивши ніс.
Спитаєш його: — Як ся маєш? —
Аж кривиться: — Хай йому біс! —
Знічев'я він світ проклинає,
А з ним — і життя заодно.
Сердешний, либонь, і не знає,
Яке неповторне воно.
Умій тільки жить нежадливо,
Ділися скарбами душі.

Життя, безперечно, це — «дзіво»,
Як кажуть брати-латиші.

СПОГАД ПРО САЛАСПІЛС

Жбурляє пензля в розпачі художник:
Земля щемить, як рана ножова...
З-під каменя проклюнувся подорожник,
Кульбабі він маха пірцем: — Жива?

А скільки жити їм? Якусь хвилину,
Чи день, чи тиждень, чи предовгий рік?
Тут смерть щодня чигала на людину
І не вела ніколи жертвам лік.

Питався ліс: у чому їх провина?
У тім, що люди? Духом не криві?
У сто раз довше тут жила травина,
Аніж людина. Верес у крові...

Роса на брилі. Чи мені здалося:
Бетон ридає, кришиться від сліз.
Жмут павутиння чи чиєсь волосся?
Плач Моцарта чи зламаних беріз?

Не йди у світ — який жорстокий досвід! —
Там ненависть лютує, мов чума.
...Не віряться сосні: шумить і досі,
Того ж, хто посадив її, нема.

НА МОГИЛІ ЯНА РАЙНІСА

Звідсіль не видно моря голубого,
Що колисало Райніса весь вік.
Лише на чатах сосни стали строго
Та липи зупинились віддалік.

А люди — йдуть. Сплелися різні мови,
Мов квіти у поетовім вінку.
Стоять шахтар, учителька, військовий —
Пліч-о-пліч, ніби літери в рядку.

І думається: світ — безмежна книга.
Мільйони сторінок — мільйони доль.
І є в тій книзі мудрий розділ «Рига»
З епіграфом огнистим «Ave, sol!»¹

А в ньому — мрії, сумніви, надії,
Святе і грішне, радісне й сумне...
Хто прочита, той духом збагатіє,
Й зубожіє, хто все це обміне.

...Юнак з граніту. А, здається, в нього
Пульсує жилка і тремтить рука.
Звідсіль не видно моря голубого,
Зате людський прибій тут не вмовка.

¹ Ave, sol! — Слався, сонце! (Назва поеми Яна Райніса).

* * *

У латиській міфології мистецтвом і коханням «опікується» одна й та ж богиня — Ліго.

Немає й крихти тут естетства,
А мудрості — на сто епох,
Адже в кохання і мистецтва
Один-єдиний зроду бог.

Пісні — плід захвату й страждання,
Любов — усіх дерзань пролог. (
Так, у мистецтва і кохання
Один-єдиний зроду бог.

Любов'ю квітни, раз митець ти, —
Як Моцарт, Райніс чи Ван-Гог.
Бо у кохання і мистецтва
Один-єдиний зроду бог.

Та, покохавши, знай зарання:
Талант потрібен для обох,
Адже в мистецтва і кохання
Один-єдиний зроду бог.

Там, де нездарність чи кокетство, —
Лиш забуття чортополох,
Бо у кохання і мистецтва
Один-єдиний зроду бог.

Ріднись, художника зітхання
І соловейкове «тьох-тьох»,
Адже в мистецтва і кохання
Один-єдиний зроду бог.

* * *

*Пам'яті Героя Радянського Со-
юза Сидора Івановича Срібного,
похованого у братській могилі в
Ризі.*

Берези никнуть у журбі,
Замшілий камінь плаче,
Зітхає вітер... Як тобі
Лежиться тут, земляче?

Не долітає шум тополь
Сюди із України.
В усіх запитують пароль
Суворі дві ялини:

— «Свобода»? «Труд»?
«Ромашка»? «Сталь»? —
А втім, про що тут мова:
Не розумієш ти, на жаль,
По-їхньому ні слова.

Але в ту мить, коли летів,
Як грізний меч розплати,
Ти знав, що це — земля братів,
Що мусиш поспішати.

Хай більше не побудеш ти
На батьківському полі,
Зате оцим ланам цвісти
Під райдугою волі.

Ніхто не зрадить мирну тиш
Ні в свята, ані в будень,
І називать старий латиш
Тебе синочком буде.

І Рига буде говорить,
Немов матуся: «Рідний».
...На стелі золотом горить
Імення «Сидір Срібний».

* * *

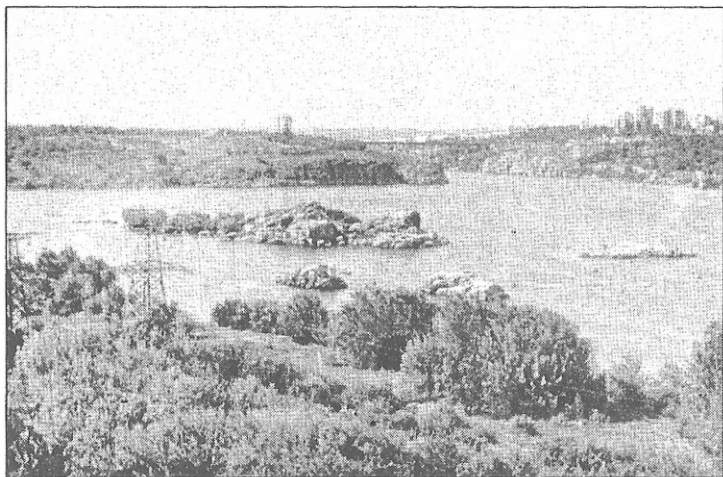
Є в Сигулді давні-предавні печери,
Де камінь завжди, мов трава, у росі.
Ідуть піонери чи пенсіонери —
Лишають на ньому автографи всі.

Тріумф самолюбства: на скелі — імення!
Мовляв, ось тепер забуття обмине.
А я їм не заздрю. Дорожче для мене
Оте, що бентежило щиро мене,

Що був не глухим я й сприймав, як поему,
Цієї землі смарагдовий прибій.
...Лишився навіки на серці моєму
Автограф невидимий, Латвіє, твій.

1980—1982

ХОРТИЦЬКЕ ВІЧЕ

СІЧОВІ ВОРОТА

Там, де скелі вкрила позолота,
Ніби сонце дзвони вічові,
Широко розчинені ворота
Січові.

Ящірка шугнула жовторота,
Коники цвіркочуть у траві.
День, мов чайка, плине у ворота
Січові.

Віриться, в душі не змовкне нота
Про шляхи дідівські горьові,
Бо тече майбутнє крізь ворота
Січові.

Хочеш воювати за добро ти?
Злих думок не маєш в голові?
То проходи! — запрошують ворота
Січові.

А це хто? Підступництво? Підлота?
Зрада із ножем у рукаві?
Відійдіть! Розчавлять вас ворота
Січові.

* * *

Коли надвечір хмари хороводять
І срібний пил спадає на ковил,
Я бачу тіні. То вони виходять,
Січовики, з обрушених могил.

Хто з люлькою (димок аж коле в носі),
Хто з шаблею, а дехто і в сідлі.
Без метушні, без гамору — їх досі
Цікавить доля рідної землі.

Не впала Січ? Не відволочивсь порох?
Прийшов нарешті на Україну мир?
А Хортицю не виталував ворог?
А турки не взяли Дніпро в ясир?

Розвідавши гаразд і розпитавши,
Вертається в свій вічний сон братва
Щасливою, бо є, бо буде завше
Отеччина. Все інше — трин-трава.

* * *

Дід Карпо живе на Хортиці.
Розговіється на празники,
То дивується: — На чорта ці
Заповідники-заказники?

Дві душі хіба ми маємо?
Справді, як могло це статися?
Тут усе охороняємо,
Посилаючись на статуси.

Там — земля струпіє таврами:
Із усім живим воюємо,
Топчем, знищуєм, як варвари, —
Навіть стогону не чуємо.

Тут не їздимо машинами,
Власну добрість афішуючи.
Тут і вепр, і комашиночка
Поживають, розкошуючи.

Там — розводимо болота ми
Чи пустелі, де не підемо, —
Гербіцидами молотимо,
Добиваєм пестицидами.

Віру я одну сповідую,
Раз у раз одне повторюю:
Вся земля є заповідником —
З її фауною й флорою.

Якщо, люди, іще люди ми,
Мусим землю шанувати ми:
Берегти її не будемо,
То й себе навіки втратимо.

Не врятують нас віварії,
Не зарадить гідропоніка,
Якщо ми усі посваримось
Із ромашкою чи коником.

Вся любов із серця витече,
Вразять мрії рахітичністю,
Бо порветься тая ниточка,
Що єднає нас із вічністю.

ОСТРІВ ДОМАХА

Тут теж не раз гуляла костюмаха.
Її коси не уникав ніхто.
І все ж пливе в будучину Домаха,
Гойдаючись на хвилях, мов гніздо.

Поміж дерев ні-ні й майне одіння
Отих, чия ще слава тут сія.

Але даруй! В козацьке володіння
Звідкіль жіноче запливло ім'я?

Трава лягає хвилями єдвабу
І проситься душі платить обрік...
Тут жив козак, що сиву скіфську бабу,
Жартуючи, Домахою нарик.

Козацтву шалапутному на втіху
Він жінкою ту бабу називав
І часом одягав її для сміху,
І хусточку картату напинав.

Казав: — Погибель нападе на ляха,
Коли вона народить ще синків! —
Але байдуже слухала Домаха
Той регіт молодих січовиків.

І відступало лицарство несміло,
Немов була то знахарка якась.
І не в одного серденько щеміло,
Хоча про це ніхто не заїкався.

Тужба волала в погляді Домахи,
Яка прийшла із глибини століть.
А козакам ввижалося: край шляху
Матуся, їх чекаючи, стоїть.

* * *

Назва промовиста і не позичена:
Балка Музичина, балка Музичина.

В'ється в урочище стежечка лисяча.
Й раптом — бандури! Напевно, їх тисяча.

Це озивається сива козаччина,
Тричі освистана, сто раз освячена.

Струни рокочуть, як хвилі Славутича.
Музика бурха, вона на траву тече.

Голосом вивільги, квітом цикорію
День величає і славить історію.

Зводячись вежами, пахнучи порохом,
Друзів віншує, сміється над ворогом.

А щоб дізнатись, вояк чи лакуза ти —
Мовби рентгеном, просвічує музика.

Рани загоює дивна мелодія,
Над ковилою пливе, ніби лодія.

І усвідомлюєш: тільки на Хортиці
Тільки душею почуєш акорди ці.

* * *

Нашу землю ординці вогнем катували і крицею,
І кромсали її, і сікли, й шматували, й топтали.
Та ставали на прю запорожці — дотепники й лицарі —
Й знов до сонця обличчям, мов сонях, її повертали.

Де сьогодні, спитайте, захланні, зажерливі орди ці?
Відпливли в небуття, ніби хмари зловісні за обрій.
А Вкраїні навіки вручила історія Хортицю —
Як медаль «За звитягу,
за вірність, за честь, за хоробрість».

* * *

У дощ, мов човен, Хортиця впливала.
Пікірували в трави блискавки.
Грім шаленів. А іволга — співала,
Мов сипала намисто крізь гілки.

І вірилось — відскаженіє злива,
Безсило упаде вогниста пліть.
І знову буде Хортиця щаслива
Під кроною веселки зеленіть.

Під кручами скидатиметься риба.
Метеликів покличе рогоза.
...Поете, голос твій найбільш потрібен,
Коли негода, буревій, гроза.

ДЕ ДІВСЯ БУЛЬБА?

Залите смогом роздоріжжя
Прадавня вежа стереже...
Чекає Бутьбу Запоріжжя:
Не кінь полковника ірже?

В чеканні острів щебетливий,
На Думній скелі — короґва.

Дніпро красивий, хоч і сивий,
Розкішні вуса розвіва.

Бунчук димів на вітрі має,
Де вив порогів чорторий.
А тільки Бульби все немає.
Де ж забарився кошовий?

В тривозі селище Бабурка
(Хліб-сіль трима на рушнику):
— Чи не натрапив він на турка
Або на засідку яку?

А наш козак з командировки
Летів степами навмання
Й напився з Мокрої Московки
І напоїв свого коня.

Тепер над ним гудуть оленки,
Ковил — мов біле полотно...
Не відав батько, що бульбенки
Ріку отруїли давно.

* * *

На плечі — гітари, немов алебарди,
Човна осіддали і гайда — в похід!..
На острові Байди зібралися барди —
Симпозіум лисин і чорних борід.

Акорди! Неначе скрегочучі танки...
Не віриться острову: сон це чи яв?

Акорди! Тремтять під землею останки
Того, хто й султана в житті не боявся.

Спинити б навалу, рвонувши петарди,
Та скажуть: — Сказився, диви, ретроград!..
На острові Байди зібралися барди —
Здригається небо від їхніх рулад.

Від тиші віків розлетілись осколки.
В диму шашликів задихнувся чебрець.
Дніпро хоче скинути острів із холки:
Несила терпіти, нехай йому грець!

І скелі заклакли, немов леопарди:
Їм, певне, ввижається напад татар...
На острові Байди зібралися барди —
То зойк мікрофонів, то брязкіт гітар.

Живе все припишло: надовго ці зайди?
І тільки зозуленька знає своє:
Відлічує, скільки ще вистоїть Байда.
Вістунка, на жаль, дуже мало кує.

* * *

Про Думну скелю ходить лепська слава,
А про Дурну — лиха. Отут, мовляв,
Чинився суд, чинилася розправа
Над тим, хто за дівчатами зітхав.

І палиці ходили, мов цимбали,
По спині козарлюги-молодця.

Отак любов киями вибивали:
Вона січовику не до лиця.

Та кожен, навіть тричі справедливий,
Не вельми ревно сповнював наказ.
А дехто заздри́в: «Все-таки щасливий:
Він дівчину поцілував хоч раз.

Виходить, що життя прожив не всує:
Йому тепер і кий не дощуля...
Мене ж ворожа куля поцілує,
Мене ж об'їме матінка-земля».

* * *

І рік, і вік пульсує джерело
На Хортиці, що люба нам, як віно.
Куди б не йшов, що б в серці не було, —
Тут припади хоч на одне коліно.

Згадай, колись тут спішувавсь козак,
Щоб зачерпнути диво-прохолоди.
Попий води — і ти відчуєш смак
Щемкої запорозької свободи.

* * *

Мчать сторіччя, гейби на ракеті.
Острів заростає чебрецем.
Та стоїть на хортицькім бeскетті
Жінка із обвітраним лицем.

Як вона регоче смерті в вічі!
Чорні брови блискавками б'ють.

Хто вона? Адже жінкам на Січі
З прадіда не дозволялось бути.

А на цій — кольчуга, наче блуза,
Пояс, як у знатних зброярів.
Здогадались? Запорозька муза —
Матінка незрячих кобзарів.

СІРКО

Не ремствую на доленьку гірку,
Але покута, ніби струм, проймає:
У Франції є пам'ятник Сірку,
А ось у нас, на Хортиці, катмає.

Звичайно, я від серця б'ю чолом
Отому мрійноокому французу,
Який знайшов героя за Дніпром
І поріднив із ним кохану музу.

Ще думка переслідує терпка,
Що я в боргу перед тими руками,
Які вернули з небуття Сірка —
Під ними, бач, ожив правічний камінь.

Були ж у майстра радники свої
(«Тобі що, мало отчої домівки?»),
А в нього в серці мліли солов'ї,
Виспівували півні з Капулівки...

І ось козак питає, мов живий:
— Це як я опинився за Парижем?
Я не гендляр, панове. Кошовий!
Я знудьгувавсь за рідним Запоріжжям.

У грудях кам'яних клекоче крик,
В якому і образа і осмута:
— О де ти, чебрецевий Чортомлик?
Де зранений порогами Славута?

Куди запропастився мій гнідко?
Чом в узголов'ї не шумить раїна? —
Так день і ніч запитує Сірко,
Чекає, що озветься Україна.

Прилине вітер — розкуйовдить чуб,
Прискоче запорозство превеселе,
І завітає сімсотлітній дуб,
Якому стежку Хортиця простеле.

Спахне у небі райдуги рукав,
Хмарки на обрій випливають, мов струги...
Сірко зітхне: — Як вдома побував! —
І всі побачать сльози козарлюги.

* * *

О Хортице, я знаю, на плаву ти ще,
Хоча щодня ідеш на грізний спит.
Сьогодні ти на грудях у Славутича
Виблискуєш, немов крицевий щит.

Хто викував такого велетенського?
Його й віків навала не здола.
В нім досі тільки міст Преображенського
Стримить, немов зазубрена стріла.

Та нині разом з місяцем-напарником,
Здається, й сонце знизилось на мить:
Чи вдасться браконьєрам-господарникам
Цей щит залізним списом прохромить?

А він, мов дзін, рокоче під ударами,
Й над хвилями дніпровими луна:
— Не думав я, що стануть яничарами
Нащадки Кривоноса й Богуна!

Відлуння битви далі й далі котиться.
Уже й столиці нею потрясло.
Та щит не трісне! Буде жити Хортиця —
На радість друзям, недругам на зло.

ПРИГОДА

Козак на Хортицю приїхав —
І впізнає й не впізнає.
Тихенько витяг шаблю з піхов.
— Агов! — гукає. — Хтось тут є?

Він голосніше: — Пугу! Пугу! —
Лиш налякав свого коня,

Та докотилася із Лугу
Якась музична скреготня.

То лобур вискочив із балки
З магнітофоном у руці.
— Це, батю, ти? З самодіялки?
Дай розімнись на жеребці.

— Сідай! — козак попону стеле, —
Скачи туди, повз очерет...
А той на коника — ой леле! —
Сідає задом наперед.

— Бодай би взяв тебе неситий! —
Аж за живіт береться гість. —
Невже не можеш відрізнити,
Де в нього грива, а де хвіст?

Чи ти сліпендя-неборака?
Чи на кебету неврожай?
— Давай! — регоче лобуряка. —
Мотор чимшвидше запускай!

Козак сказав щось до коняки,
Легенько цьвохнув батогом —
І кінь помчав через байраки,
Неначе вітер-бурелом.

А вершник бачить, що запарка,
Кричить уже не жартома:

— Спили! Це незнайома марка!
Я не знаходжу щось гальма!

Рятуйте!!! — став репетувати
І опинився на траві.
Козак сміється: — Будеш знати —
Гальмо в людини в голові!

* * *

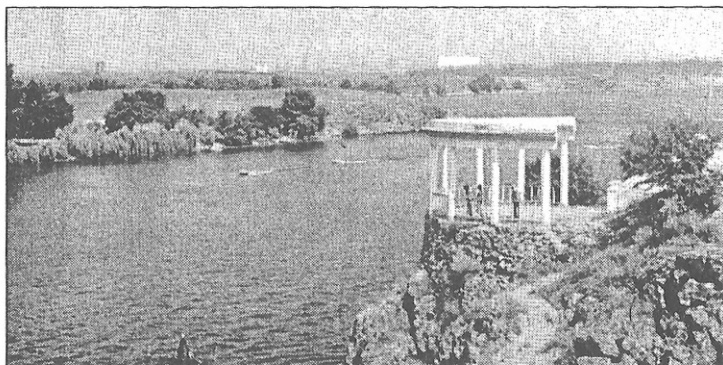
Звідси не втекти мені нікуди:
Серце тут зашкалило моє —
І татарські стріли б'ють у груди,
І козацька кров струмками лє.

Дибки звівся кінь за кілька кроків —
Ліг на шию зашморгом удав...
Через триста років (триста років!)
Бусурман мене в ясир узяв.

Руки, ніби злодію, зв'язавши,
Він мене крізь батоги жене...
Я ж живу надією, як завше:
Побратими визволять мене.

1986—1988

ОСТРІВ БАЙДИ

* * *

Ошпарить погляд лиходія
Чи хтось облає з темноти
Й я мрію (в кожного є мрія)
На острів Байди утекти.

Хоча б на місяць, хоч на три дні:
Там плине вічності ріка,
Не дозволяють клятві злидні
І бюрократ не допіка.

Довкіл — вода. Висока хвиля.
Вітрила скель — на повен зріст.
А на тім боці від безсилля
Кусає лікті шовініст.

Він, як то кажуть, не дрімає,
Одначе казиться дарма,
Адже сюди мостів немає,
Ба навіть кладочки нема.

Сюди плисти бояться зайди,
З нудьги тут лусне рекетир.
Я ж не спішу на острів Байди,
Бо люди скажуть: — Дезертир.

ПАМ'ЯТІ ЗАПОРОЗЬКОГО ДУБА

Я б не журився, я б не плакав
(Ачей мене не взяв би кат),
Але ж дуб жив сімсот із гаком,
А я — якісь там шістдесят.

Йому відомий гнів Батиїв,
Під ним іржав Богданів кінь.
Нерідко і на стольний Київ
Дуб живодайну кидав тінь.

До нього слалися дороги
У морі тирси і в диму.
Сторіччя мирний шум порогів
Був колисковою йому.

Тепер не чути Ненаситця,
А у машин не той мотив.

Чи не тому він став журиться,
Безсило віття опустив?

Кодак, Дзвонецький, вийдіть з піни!
Засяй, Будило, як зоря,
Бо навіть воля України
Не надиха богатиря.

Великий Луже, горда мріє,
Зійди, воскресни хоч на мить —
А раптом дуб зазеленіє
І знову людству зашумить?

ДЕВ'ЯТА СІЧ

Пам'яті Д. Яворницького.

Затлівся схід, пашисть, немов китайка.
Хмар каравела в вирій поспіша.
Кигиче чайка. Може, то не чайка?
То плаче Яворницького душа?

Він знову тут. Примчав, немов на прощу.
Та як угамувати серця щем?
Всихає дуб, що бачив запорожців.
Козацька церква в мареві іще.

Чи дощ, чи сльози котяться солоні?
Хоч всю Малоросійщину пройди —

Нема порогів, одіржали коні,
Асфальт ховає лицарів сліди.

Стрясає плавні шпал клавіатура,
На Хортиці не дзвонить стремено.
Вона в Дніпра на грудях, мов бандура,
В якої струни порвані давно.

Але живе дух волі бунтівницький!
І, дивлячись у далеч з-під руки,
Виходить на могилу Яворницький:
— Гей, пугу, пугу! Чуєте, синки?

І кризь літа, звитяги і нестатки,
Кризь товщу протиріч і просторіч,
Кризь шлейфи диму: — Чую тебе, батьку! —
Йому відповіда дев'ята Січ.

* * *

Звідкіль відвага в козака?
(Сахається від нього ворог).
Коли хрестили малюка,
То підсипали в купіль порох.

А звідки сила в козака?
Либонь, від батечка й від мами.
Он люди кажуть про Сірка,
Що він родився із зубами.

Як богатир, він ріс щодня,
Ще змалку шаблею голився.

Спочатку сів він на коня,
А потім вже ходить навчився.

Такого спробуй побороть,
Якщо йому в бою нерідко
Допомагає сам Господь
(А турки думають, що дідько).

Я не втомлюся повсякчас
Хвалу співають козацьким генам:
Нить, що з Сірком єднає нас,
Не перерізати автогеном.

ОСТРІВ БАЙДИ

Ні, не розкажуть фотослайди,
Не передасть офсетний друк,
Який насправді острів Байди —
Хортиці¹ син, а може, внук.

На сонці вицвіла китайка,
В могилі стлів кріпацький гнів,
А він пливе в віки, мов чайка,
Піднявши стяги яворів.

Гарцює дуб по-молодецьки.
А як поглянеш здалеки —

¹ У часи козаччини слово «Хортиця» мало наголос на другому складі.

Стоїть на скелі Вишневецький,
Зорить в майбутнє з-під руки.

Мовчать шаблі. Не свищуть кулі.
Ростуть ромашки з-під золи.
А злі вістівниці-зозулі
На колискову перейшли.

Полоще вітер диму гриву.
Шумить Дніпро, немов Бродвей.
А тут, як в давнину пресиву,
Співа козацький соловей.

* * *

Лише б отут, на Думній скелі,
Моя гніздилася душа,
Але тут жайворонка трелі
Моторів скрегіт заглуша.

Двобій між тишею і гвалтом,
І грім,що іскри висіка,
Де яничар залив асфальтом
Могили лицарів Сірка.

Невже сюди і на Покрову
Не прийде з перначем курінь?
Невже у брухт здали підкову,
Що загубив козацький кінь?

Зеніт — в диму. А знизу — протяг:
Там Бористен, як Рубікон.
А понад ним шугає потяг,
Немов розлючений дракон.

Не стільки шуму, скільки глуму.
Гуде бескеття, наче мідь.
І Думна скеля дума думу,
Якої нам не зрозуміть.

* * *

Таки стріла догнала козака —
Упав на сивий килим євшан-зілля.
І кров по краплі з серця витіка,
І смерть уже замовила весілля.

В жазурі коник, вірний побратим,
Зронив сльозу на груди козакові...
Чому ж душа болить у мене? З ним,
Із козаком, одна в нас група крові.

* * *

Приємно знати, що чекає в гості,
Піднявши явори, мов бунчуки,
Зеленобровий, солов'їний острів,
Що в спадок залишили козаки.

Опівдні я з'явлюсь чи серед ночі —
Коли б на острів я не завітав —

Мене наскрізь просвітять їхні очі,
Земля погладить пальчиками трав.

Прокинуться у грудях ніжні гами.
І хоч мене не привіта ніхто,
Відчую ґрунт надійний під ногами
Й помолодію зразу літ на сто.

...Спів іволги. У мреві скелі гострі.
Кудись у безвість хвиля поспіша...
У кожного повинен бути острів,
Де зцілюються тіло і душа.

1996—1999

ПОЕМИ

БАТЬКО
ПІСНЯ КАШТАНІВ
ЗОРЕГРАД
КРИЦЯ (Октави)
Я, КОСТЬ ВЕЛИКИЙ...
ДОБРИДЕНЬ, БЕРДО! (Поема в октавах)
ЕНЕЙ У ПЕКЛІ
ЗАГРАВА НАД ХОРТИЦЕЮ
ЗОЗУЛИН ЦВІТ
ПІД СТИНОЮ СМЕРТІ (Поема в сонетах)

Обкладинки книг П. Ребра «Жди солдата»
(Москва, видавництво «Советский писатель», 1972 р.)
і «Дружбоград» («Радянський письменник», 1984 р.)

БАТЬКО

*Пам'яті мого батька Павла
Захаровича.*

1

Є таке чудесне слово — тато,
Що ввібрало в себе все святе:
Ніжну ласку і любов багату,
Гомінке дитинство золоте,

Першу пісню, почуття гарячі,
Рук могутніх батьківських тепло...

Лиш в моєму словнику дитячім
Цього слова "тато" не було.

2

Вернувшись чудом із війни,
Мій батько в двадцять років з лишнім
Вже мав чимало сивини
Іще й здоров'я нікудишнє.

Він перебиту руку мав
І кілька ран тяжких на тілі,
А все, говорять, жартував:
— Ет, головне, що ребра цілі!

Та , як дізнались ми пізніш,
Були і ребра не в порядку:
В однім з боїв кривавий ніж
Загнав германець в спину батьку.

Чи це нам повідала мати,
Чи вимріяв я у думках,
Що батько любив нас тримати
Усіх трьох синів на руках.

А потім з кишені окрайця,
Жартуючи, він діставав.
Казав, що відняв його в зайця —
Ледь-ледь не утік він, мовляв.

Зі сміхом рівненько окраєць
Ділив поміж нас, трьох синів, —
Черствий той шматочок, я знаю,
З нас кожен за ласощі їв.

Нехай в остюках була скиба,
Пісок хрускотів на зубах —
Від того небілого хліба
Росла наша сила в руках.

У нім запах поля вчувався,
Манлива весна степова...
А батько сидів, усміхався,
Про біль своїх ран забував.

І дивну розказував казку
Про села далекі й міста...
Хто знав оту батьківську ласку,
Той вдвічі скоріш виростав.

Вже у колгоспі батько працював,
 А ми були, мов пуп'янки, маленькими,
 Коли в один із днів він руки склав —
 Покинув нас із ненькою...

...Народ у двір збирався, гомонів.
 Я чув, як люди деякі шепталися:
 — Оце його найменший із синів.
 Сиріткою залишився...

Сиріткою? Я зрозуміть не міг —
 Мене хвалили словом тим чи лайали.
 А прапори хилились на поріг
 І мамі серце краляли.

Навіки у пам'яті в мене
 Ота незвичайна весна.
 Зів'ялі червоні знамена
 І віз,
 А на возі труна.

Там бачу я Гришу й Івана,
 Що теж не збагнули ще все.
 Мене на руках тітка Ганна,
 Зітхаючи тяжко, несе.

Куди ми ішли і для чого —
 Не знав я, не відав, не снів...

Пізніше узнав я дорогу
Туди, де мій батько спочив.

Є скромна, маленька могила
Між інших таких же могил.
Там камінь задумавсь похилий
І вітер дрімає без сил.

Шипшина колюча там чахне,
Всиха без води корінець,
Та пахне — ви б знали, як пахне! —
І рідно, і п'ярко чебрець.

Я нині живу і працюю
Далеко від місяця того,
Та тільки чебрець десь почую —
Пригадую батька свого!

6

Віниччя, про тебе хто напише?
Кучеряве, пахнуче, густе...
Ти мені теплом дитинства дишеш,
Ти мені нагадуєш про степ.

А було — у полі десь матуся.
Я ж, погравшись з хлопцями в війну,
В віниччя зелене заберуся,
Там спочину, там же і засну.

Мати прийде. Перший син — із саду,
Другий — із колбуди прибіжить,

Третій, знає, у густім, крислатім,
У зеленім віниччі лежить.

На руках мене внесе до хати
І накришить хліба в молоці.
Починаю за столом куняти,
Засинаю з ложкою в руці...

Дивно це, але й тепер, їй-право,
Мені сниться часом на зорі
Віниччя зелене, кучеряве,
Що, мов ліс, у нашому дворі...

7

Літа проносились шалено,
Міняла вигляд слобода.
Казали люди: — Глянь, Олено,
Ростуть сини, як лобода.

Ростуть... А скільки горя, мамо,
І сліз пізнала ти сама,
Щоб трьох синків зробить синами,
Щоб довести їх до ума!

8

В того вітром поламало сливи,
В іншого — пропали огірки.
Звісно, це безбатченки шкідливі!
Звісно, це Оленині синки.

Та й ідуть до тебе і малечу
Лають, лають — хто найкраще втне.
І скорботно ти схиляєш плечі,
І в сльозах лице твоє смутне.

Мамо рідна, стільки ти стерпіла
Тих докорів, нарікань гірких.
Вір, цього ми зовсім не хотіли,
Вір, не ми зривали огірки...

9

Здрастуй, Бердо, річко моя мила!
Як ти постаріла, обміліла!
Розкажи при зустрічі мені,
Як живуть тут раки, окуні,

Піскарі, ті самі піскарі,
Що ми їх ловили на зорі
Хватками на тісто, на макуху
Та збирали в кепку, а чи в кухоль,
Щоб їх потім мати на останок
Віддала котові на сніданок.

Мила річко, пригадай зі мною,
Як ми греблі ставили юрбою
І тягли сюди дрючки, котки,
Хоч нерідко й лаяли батьки.

Загорілі і голоколінні,
Тут росли ми, в цій купались піні,

Тут ось в воду з берега, з пенька
Із розгону били "сторчака».
У муляці порпались, як... Словом,
Ти була нам другом пречудовим,
І сьогодні я кажу це твердо:
Ти рости нам помагала, Бердо!

10

Ось дитинства мого портрет,
Що з собою в життя я поніс:
Губи шерхлі, облуплений ніс,
Без підкладки, пом'ятий кашкет,

Чуб, розчесаний вранці сяк-так,
Лоб набитий (то пам'ять "війни"),
На колінах протерті штани,
Сорочина червона, як мак,
Та ще очі допитливі ті,
Що мов бісики — хитрі, живі,
З кожним днем відкривають нові
І нові таємниці в житті,

Очі ті недоблюють сліз,
Хочуть глянуть все далі вперед...
Ось дитинства мого портрет,
Що з собою в життя я поніс.

11

Дитинство розхристане, де ти?
Майнуло і зникло в яру...

Про першого пишуть газети,
А другий навча дівчору.

І третій син, бачите, виріс
(Бо третій, найменший, це я)...

За працю, за серце, за щирість —
Спасибі, матусю моя!

Сьогодні до тебе ми в гості
Приїхали з різних кінців.
Спочатку посвариш когось ти
За те, що не пише листів.

А потім захочеш узнати
Про внуків усіх і не раз
Спитаєш, чому не жонатий
І досі найменший між нас?

До столу старого ми сіли, —
Він нам малуватий стає.
Матуся, уже посивіла,
На стіл пиріжки подає.

І рада, і горда, й щаслива,
Вона вже не стримає слів,
Хита головою журливо:
— Побачив би батько синів...

Напевне не міг би впізнати,
А він же так мріяв щодня:

— Ростіть ви, мої ребренята,
Русява моя малишня!..

* * *

Земля моя правди й достатку
Хай вічно не знає війни,
Хай діти завжди мають батька,
Хай будуть у батька сини!

1955

ПІСНЯ КАШТАНІВ

У парку зеленім весною,
Де віти вітрець переплів,
Сиділо на лавці їх двоє,
Мов двійко прудких голубів.

Схилившись близенько до книжки,
Вони — мов забули про всіх
І тільки, підкравшись нишком,
Каштани підслухали їх.

Щороку тепер ту розмову
Із кожним приходом весни
Для молоді знову і знову
Розказують-шепчуть вони.

Можливо, і з вас хтось чував це,
Коли по алеї ходив...

Сиділо їх двоє на лавці,
Мов двійко прудких голубів.

Дівчатко у платті в горошок,
На щоках — веснянок рої,
Немов золотава пороша
Легенько припудрила їх.

Дівча з голубими очима
І стрічкою в косах густих,
А поруч — русявий хлопчина.
Ви часто стрічали таких.

Іще по-дитячому вихор
З чуприни його вигляда,
Іще гостролезого лиха
Не знала його борода;

Ще мати його, як малого,
Готує до школи щодня,
Іще біографії в нього —
Народження дата одна.

І ось у саду весняному
На лавці, між квітів п'янкних,
Сидять вони поруч — і в цьому
Не кожен виправдує їх.

Тим більше, що хлопцю й дівчині
У школу збиратися час,

І мову затіяли нині
Вони не про книги і клас.

Бо, вперше відчувши так близько
Дівочого серця биття,
Сказати наваживсь хлопчисько
Про перше своє почуття.

Про те почуття, що у серце
Зненацька заходить твоє,
Про те почуття що, здається,
Нам крила орлині дає,

Про те почуття, що терзає,
І мучить, і кличе, й болить.
(Я сам пережив це і знаю,
Інакше б не смів говорить).

Юнак, те промовивши слово,
Не знає — сидіти чи йти,
Боїться почути відмову,
Лиш тихо питає:
— А ти?..

— А ти? — повторили каштани.
— А ти? — вітерець підхопив,
Слова ці над парком духмяним
Удалеч поніс, у степи,

Із пригорщі кинув на трави,
На росні масиви ланів,

І жайворон крила розправив —
Заливсь,
затремтів,
задзвенів.

І хмарка розтала остання,
І пісню заграли дроти,
Мов чули нехитре признання,
Ласкаве хлоп'яче: а ти?

Так ось те, омріяне часто
У пісні, у думці, у снах,
Велике, небачене щастя —
Це слово в юнацьких устах!

Обличчя закривши руками,
Не знаючи, що і куди,
Щаслива і рада, в нестямі
Вона лиш сказала: — Іди...

Іди?!
Що ж, це ясно для нього.
Іди — значить геть, відчепись.
Юнак підхопився на ноги
І в очі її не дививсь.

Не йшов, а побіг він додому.
Не знав, що, відкривши лице,
Сиділа вона нерухомо:
Чи правда, чи вигадка це?

Чи правду говорить у очі
Оцей несміливий юнак?

Чи ж правда, що щастя дівоче
Буває близенько отак?..

А потім усе зрозуміла,
Схопилась... Хотіла гукать.
Роздумала... Важко присіла.
Безсило упала рука.

Нагнулась, зірвала лілею —
На квітці сріблилась роса —
І тихо, нечутно на неї
Скотилась дівоча сльоза.

Стріпнулись каштани листвою
Й завмовкли. Завмерли дроти.
І жайворон вниз головою
Упав у жита — і затих...

Здавалось, що маки зав'яли,
Порвалась у вітру струна...
Упала, упала, упала
Горюча сльозинка одна.

Хотілось побігти щосили,
Вернути того юнака,
Щоб рядом закохані сіли,
В руці щоб лежала рука.

Ще в них попереду багато
Розлук і стрічань у путі,
Ще їм доведеться зазнати
І щастя, і лиха в житті.

Ще будуть удачі й невдачі,
Стискатиме горе серця.
А зараз — вернися, юначе,
Дослухай її до кінця.

Відкрийся і повідай їй чесно
Усе, що носив у думках,
Бо щастя твоє величезне
В дівочих маленьких руках.

Та хто ж міг це хлопцю сказати?
Були вони в парку одні.
І тільки каштани крислаті
Стояли в зажурі сумні.

І віти у них шелестіли
Так тоскно, стривожено так...
На лавці вже більш не сиділи
Під ними дівча і юнак.

І тільки про їхню розмову
Каштани з приходом весни
Розказують знову і знову,
Шепочуть листвою вони.

Але не від них я узнав це
Про все, що отут розповів.
...Сиділо їх двоє на лавці...
І хлопець — то я там сидів.

1956

ЗОРЕГРАД

Лірична поема

1

Кохане місто, ти — не білоручка
Й не роботяга безтурботний ти.
В твоїм обличчі, сповненім величчя,
Щось є і від "Мислителя" Родена,
Й від запорожців репінських веселих,
Й від Муромця Іллі — богатиря.
Коли б тобі ми обирали герб,
Напевне, довго не могли б спинитись
На чомусь одному. Скажи, наприклад,
Що помістить на нім?

Дніпровську греблю,
Що на ріці крилом жар-птиці сяє?
Можливо, крани, що підперли сонце?
В'юнкого "запорожця"? Шлюзи? Щогли?

А може, помістить на ньому сталі
Гарячий лист — немов послання наше
До деяких теперішніх султанів?
Чи дюни хліба, у які охоче
Вночі роями сиплються зірки?
А може, треба в герб дубову віть
Вплести як символ вічності і слави?

Іще ж би слід зобразити на ньому
Бунчук козацький — в знак того, що ми
Шануєм предків.

Тільки як — не знаю —
На тім гербі співучість передати
Мого народу? Як розповісти
Про щедрість і крилатість невимовну
Його душі? Як передаць дерзання
Сучасних запорожців?
Дуже важко
Для тебе герб обрати, Запоріжжя!

2

Вночі, коли вогні у вікнах гаснуть,
Лише проспект купається у сяйві
(На сотні ват горять свічки каштанів),
Коли трамваї в парку задрімають,
За цілий день набігавшись уволу,
Віч-на-віч із тобою говорю я,
Мій Зореграде, й тишу тим себе,
Що чуєш ти мене і розумієш.

А мо, ти спиш? У тебе серце б'ється
Напрочуд рівно, просто ідеально —
В турбіннім залі — і живучий струм
В дротах тече, пульсує, ніби кров.

Ти дихаєш — од подиху твого
Полум'яніє над заводом небо
І в голубі ковші дніпровських плес
Зірки зсипає, мов зерно космічне.

Ця ніч — як мить. Була — і вже нема.
Рожевий ранок знов приходить в місто,

Помолоділе, свіже. Уяви,
Я навіть за коротку літню нічку
Скучаю за тобою, наче рік
В розлуці був.

Отак, повір, завжди.
Живу чеканням зустрічі з тобою,
А дочекавшись, говорю: — Добридень,
Столице сталеварів над Дніпром!
Добридень, гребле, дамбо, телевежо!
Добридень, танк на брилі кам'яній!

Тут кожну п'ядь, зігріту нашим серцем,
Готовий я вітати. Й не дивуйся,
Якщо я із мартеном привітаюсь, —
Він теж трудар, він також запорожець,
І в нього в грудях теж горить вогонь
Непогасимий.

На проспект виходжу:
Здається, не асфальт — сувій шовковий,
Із краю в край пробігши, розмотався
І до Дніпра пролігши, поділив
Все місто пополам, немов екватор.

Це — Невський наш. Просторий, широченний —
Видать, були широкої натури
Ті люди, що творили цю красу.
Обабіч нього — клени і каштани
Ідуть рядком — аж на шосе Космічне,
Щоб зустрічати гостей із хлібом-сіллям
(Вони у нас гостинності навчилися).

Палаців стрій... Подивишся, а стіни
Аж очі відбирають. Земляки,
Скажіть, чи не спресованим промінням
Будинки ви оці облицювали?
Чи можна після цього дивуватись,
Що сонце в цих будинках кожен раз
Лишається охоче ночувати,
Що навіть назви вулиць тут для мене
Звучать, немов поезія співуча:
Козача, Миру, Дружби, Сталеварів,
Весела, Променева, Українська...

3

"Запоріжсталь"...

Воістину, не м'язи,
А розум тут господар повновладний.
Привіт тобі, прапорonoсцю слави,
Республіко дерзаючих, сміливих,
Де здавна буйно процвітає культ
Металу!
Розумію, хтось гадає,
Що сталь — це просто так собі залізо,
А нам його нема з чим порівняти,
Бо проти криці — й золото ніщо.
Ви бачили, як, щойно народившись
У полум'ї пекельному мартена
І сяючи, струмує чудо-сталь
В чавунній колиски? Адже в ній —
Вогонь сердець робочих, їх натхнення,
Їх мрія, задушевна їхня пісня
Звучить у сталі. Думаю: коли б,

Коли б ця сталь уміла говорити,
Либонь, давно вже знали б всі про тих,
Хто дав їй кращі якості на світі —
І міць свою, й характер. Зореграде!
Їх імена по праву ти шануєш.
Їм сам завод гучну хвалу співає.
Піднявши в небо димарів трембіти.
Він день і ніч звучить, немов орган, —
Без пісні не народжується криця.
Зайдім в цехи. Немов горюча магма,
Тече в ковші метал — і роєм іскри
Вгорі над сталеварами ширяють,
Сідають їм на плечі, мов джмелі.

А бог вогню і сталі — Дорошенко —
Всміхається, немов сказати хоче:
— Ану знайдись такий сміливець в світі,
Якому сталь ця буде по зубах!..

Тезко мій — Залож. Вперше я із ним
На телецентрі стрівся. Пам'ятаю,
Ніяковів він, червонів, губився.
Коли на нього дружно з усіх боків
Юпітери спрямовували ніжність.
А потім бачив Заложа я там,
Де він себе, як дома, почувает, —
Біля мартена. Та невже це він?
Громохка піч, стрімка, широкоплеча,
Немов дитина, слухає його
І — я помітив — навіть язики
Вогню йому не сміє показати!

А ще я бачив тут не раз, не два
Якименка. Як повелитель сталі,
Йшов обер-майстер цехом неквапливо —
І гуркіт свій притишували печі,
Й вогонь свій норів зразу ж забував.
У другому цеху гудуть рольганги,
Мчать злитки сталі, мов уламки сонця,
Й Григорій Ємельяненко сидить
На пульті управління, мов на троні.
(Я, слово честі, від душі за трони,
Якщо на них трудар наш возсідає).

У третьому — гудуть прокатні стани.
Над стрічкою сталевою чаклує
Бригада вальцювальників. Між ними
Я пізнаю Гусеницю Філата —
У нього сталі є чому повчитись,
На те що молодим робітникам.

А сиза стрічка лється без кінця,
Шугає між валки, несеться далі,
Емульсією білою облита,
І, далєбі, нагадує авто,
Присипані легенько цвітом вишень
Або сніжком лапатим...

Дні і ночі

Тут люди йдуть на герць з вогнем і сталлю —
Про це усім говорять красномовно
Над містом кумачі-протуберанці.
Й тікає темінь далі за лимани,
І на бульвари міста входить день

Посеред ночі. Слава ж дню новому
І людям, що наближують цей день!

4

Ще Славута у кольчuzі криги,
Яку вітри начистили до блиску.
Лиш промінь сонця, як стріла із лука,
Прониже ту кольчугу навесні.
Тоді Дніпром, всі білі, граціозні,
Як лебеді Чайковського, крижини
З Росії, із Смоленщини прилинуть,
Із Білорусі припливуть, щоб тут
На стійбищі зустрітись коло греблі.
Наплававшись по озеру уволю,
Порадяться і вирішать вони
Розтанути, щоб воду всю віддати
Турбінам. А турбінам тільки дай!
Вони ту воду в струм обернуть швидко,
І піде він...

До річі, ви були
Отам, на правім березі, де струм
Одержує путівку? Це містечко
Нагадує предивний виноградник,
Що плодоносить літом і зимою.
Побудьте неодмінно. І погляньте,
Як там дроти, пругкі, немов ліани,
Туди й сюди скрізь тягнуться, і висять
На них казкові грона — чашки білі.
Як в лозах виноградних бродить сік,
Так в цих дротах шалена сила грає,
Чекаючи свого застосування.

Тут мимоволі скажеш: ось де царство
Приборканих навіки блискавиць.
Хай людям служать!

Височенні щогли

Звідсіль ідуть в усі кінці й несуть
Живучі лози на плечах залізних.
На них вогні, коли приходить вечір,
Горять, неначе кетяги янтарні.
Це, люди, вам дарунок від Славути!

О Дніпрогесе мій! Якщо на 'світі
Є сім чудес, то ти — одне із них.
Горджусь, що ми ровесники з тобою.
Горджусь, і кожен раз, коли душа
Краси забagne, я іду до тебе,
Як тисячі щодня до тебе йдуть.

5

Горджусь тобою всюди і завжди.
І де б не був — в столиці чи в станиці,
На традиційне запитання "Звідки?" —
Відповідаю гордо: — З Запоріжжя!
А це було, пригадую, в Стамбулі
(Де я колись туристом мандрував).
Якось в тіні високих мінаретів
Спинився я: куди б направить кроки?
Аж тут до мене турок підступає —
Вельможний, видно, із панків місцевих.
Він огляда мене безцеремонно
І підить запитання: — Сер, скажіть,
З якого міста ви?

(Йому відомо,
Що прибули з Радянського Союзу
Туристи, але він, бач, хоче знати,
З якого міста я).

— Із Запоріжжя! —

Відповідаю з гідністю йому,
І, слово честі, в мить оту здалося —
Війнув вітрець дніпровський ув обличчя,
Залопотів Дубовий гай привітно...
— Сер, певно, чув, — кажу, — про місто це?
А "сер" в одвіт лиш знизує плечима
І кліпає очима: щось шукає
В своїй дірявій пам'яті, як ніби
Йому назвав я хутірець якийсь,
А не тебе, славетне Запоріжжя.

— Ай ду нот ноу, — мимрить по-англійськи
(Мовляв, не знаю) цей панок пихатий. —
Мені ж образа серце опікає:
Як! Він не знає наше Запоріжжя?
Мій Зореград? Мій Дніпрогес крилатий?
Ото вже дійсно турок! Ну, стривай,
Я уточню. Кажу, що я приїхав
Із... Січі Запорозької! — і це
В моїх устах звучить як помста.

О!

Як в той момент пересмикнуло пана.
Неначе струм пройшов йому по тілу!
І турок — тип з бундючністю султана —
Відразу став смішним і жалюгідним...

Мов велетенський теплохід зелений
 (У довжину — дванадцять кілометрів!),
 Пливе Дніпром у море Майбуття
 Наш острів Хортиця. Тут тихо-тихо.
 Замість бекет сторожових за обрій
 Ідуть електрощогли. Вже давно
 Козацькі шанці заросли травою.
 Не б'ють гармати, не дзвенять стремена,
 І довбиші не клеплять у литаври,
 Скликаючи на раду січову.
 Лише дуби щось думають одвічне
 І розливає пахощі чебрець.
 Та не чебрець тому виною, звісно,
 Що люди йдуть сюди весною й літом —
 Тут кожен клаптик отчої землі
 Наш пращур кров'ю оросив у січах,
 Свободу здобуваючи. І славу
 Для поколінь. Чому ж ми не повинні
 Гордитись ним?

Ні, це не личить людям,
 Які самі в ім'я будучини
 Щоденно подвиг звершують високий
 У праці. А як треба — і в бою.
 ...Відомо, що фашисти Дніпрогес
 Хотіли знищити вщент. І вибухівки
 Не шкодували — закладали в греблю
 Десятки тонн. Але знайшовсь боєць,
 Який проник крізь град ворожих куль,
 Через води шалені чорторії
 І смертоносні жили перерізав,

І греблю врятував для нас. А сам
Залишився навек лежать на греблі.

Хто був він, цей звитяжець?

Харків'янин?

Москвич? Алма-атинець? А можливо,
У нашім місті виріс цей герой,
І Дніпрогес ввійшов в його дитинство,
Як рідний дім? А може, це мій брат,
Солдат Лука, якого ждем і досі,
Поліг отут?

Та хто б не був ти, друже,
Віднині став по праву запоріжцем.
Про це усім, усім оповідає
Могила Невідомого солдата —
На ній любов людська полум'яніє
Тюльпанами жаркими.

А вночі,

Коли в будинках лампочки засяють,
Я думаю, що це твоя душа
Так щедро сяє, воїн невідомий.

7

Дубовий гай...

Це придніпровські плавні
Тут підійшли до міста і в дарунок
Йому зелену пісню піднесли.
Це, звісно, так. Але мені здається,
Що хтось його тут вигадав навмисне
Для всіх закоханих і ніжних серцем,

Для всіх твоїх поетів, Зореграде.
А гай шумує, хвалиться здоров'ям,
Запрошує гостинно на алеї,
До себе в тінь доріжки простеляє,
На сині плеса — човник подає...
Дуби ж прадавні злинули угору,
Мов грецького Акрополя колони.
Чи не вони тримають баню неба?
Адже для них, напевно, голубінь
Легенька, мов пушиночка.

Прохаю,
Дубовий гаю, мій зелений світе,
Шуми мені до самого століття
Про щастя весен, юності, кохання.

Шуми!.. А я ніколи не забуду,
Як ми блукали з милою стежками,
Бентежні, зачаровані, красиві.
Вона тут перший раз мені в задумі
Сказала "ти". І з тих часів, признатись,
Алея Ти з'вилася для нас
У цім гаю. Тут соловейки нам
Співали, захлинаючись, і їм
Моя кохана тихо помагала.

Тепер по цій алеї інші ходять.
Тут інший хлопець юнку обіймає,
А соловей, що чув розмови наші,
Напевно, їм розповіда про нас.
(Для нього ж, бач, секретів не існує).

Ходімо ж, люба, в цей казковий світ,
Де музикою лист бринить дубовий,
Де на гілках сидять пісні, як мавки.
І вже давно чекає нас у гості
Алея Ти.

Послухай, Зореграде, —
Я знаю, що моя кохана-лада,
Кирпата наддніпряночка моя —
Це також ти, твоя частинка рідна,
Твій подарунок щедрий, найдорожчий,
І через те ти мусиш пам'ятать:
Якщо я їй цілую руки білі,
Якщо я їй цілую очі милі,
Якщо я їй цілую губи ніжні,
То я й тебе цілую, Зореград!

8

Я — син твій, місто, син, а не племінник.
Мов якір, серце тут моє лежить
І не пускає в плавання далекі.
Тому мене ти явно безпричинно
Ревнуєш до столиці. Признаюсь,
Як в сповіді: для мене ти — столиця,
І центр тяжіння, й одночасно ти —
Мій незамінний кабінет робочий,
Де для натхнення вихідних немає.
То як же, одnodумцю мій, про тебе
Не говорити віршами? Тим паче
Не я, то інші прийдуть ще поети,
Які тебе прославлять у поемах.

І створять пісню, про яку я мріяв,
Та так і не спромігся написати.

Отож прошу: не дорікай мені,
Не дорікай за те, що я в Парижі
Каштанами відверто милувався —
Адже вони так схожі на твої!
Не осуди, що в Африці гарячій
Я біля Нілу зупинявся часом,
Адже я в мріях був тоді далеко —
На берегах Славути.

І якщо
Я задивлявся на Парфенон величний —
В моїх думках було одне: цікаво —
Через роки й століття чи не так
Нащадки на наш красень-Дніпрогес
Дивитись будуть — з трепетом в душі
Й захопленням у зорі?

Кожен раз,
Коли я вирушаю у мандрівку,
Я відчуваю серцем, як струна —
Чутлива, хоч невидима для ока —
Натягується туго. Це вона
Мене з тобою зв'язує з дитинства,
Мій Зореграде. Як вона порветься,
Життя, напевно, стане нецікавим,
Бо я — не Іван без племені і роду,
І ця струна, як вічна пуповина,
Мене з землею рідною єдна.

1962—1963

КРИЦЯ

Октави

1

Земля, де грімно клекотіли січі,
Де пісня Борисфена розцвіла,
Де ще, вважай, в минулому сторіччі,
Мов кінська піна, слалась ковила,
Де нині сталевар Ярилу в вічі
Щодня зорить через шматочки скла, —
Земля ця, гідна і шаноби, й слави,
Сама дзвінка й музична, як октави.

2

Тут, роторам віддавши ласку й лють,
Натруджений Славута котить далі.
А скелі із глибин його встають
Суворі, мов історії скрижалі.
І крилить острів Хортиця в майбутть —
Немов супутник вічний міста сталі.
А щогли, де стриміли сотні пік, —
Як азбука твоя, двадцятий вік.

3

Тут все хвалу співає Прометею.
Снагу черпають ранки звідсіля.
Тут домни імпозантністю своєю
Затьмили кузні Зевса-коваля.

Тут літописець — дуб, чию кирею
Вже не бере й тисячорічна тля.
А Дніпрогес так у вогнях іскриться,
Що поряд з ним ніщо — сама жар-птиця!

4

Ще мліє ніч, ще сонце не встає,
А в Запоріжжі — маково-червоно.
Це значить — криця йде, нуртує, б'є
Сліпучо, повногого, безборонно.
Я певен: дехто місто впізнає
Вже по тобі, ясна його короно,
І співчуваю тим, хто ще, на жаль,
Не бачив, як народжується сталь.

5

Гм, сталевар... Хтось вигадав це слово
Аналогічно слову "кашовар".
Але, щоб сталь дзвеніла малиново,
Була міцна, зоріла, мов янтар,
Співала і сіяла веселково,
Вкладають люди в неї серця жар,
І розум, і насагу на додачу.
Ні, сталь не варять — творять, мій читачу!

6

У металургів є щось від богів
(Це вам відомо, мабуть, і без мене):

Який би смертний так ото зумів
Приборкувати царство прешалене?
Ось він стоїть у відсвітах вогнів —
І мимоволі я прошу: Родене,
Хоч на одну часиночку устань
І на свого "Мислителя" поглянь!

7

В очах — смішинки, помислів горіння,
Високе, в срібних блискітках чоло...
Не дивина, що сталь не зна старіння,
Жива, як нерв, і чиста, наче скло.
Так, це митці: для них сталеваріння —
Мистецтво, аж ніяк не ремесло.
А криця — то для них балада-пісня
І панцирне забрало для Вітчизни.

8

Чим не боги? У захваті вогонь
Їм простеля доріжки полум'яні,
Хоч сивина не омина їх скронь,
І руки в них мозольні, не рум'яні,
Й дружини є сварливі в них, либонь,
І діти часом дуже неслухняні.
Та я це говорю не в докір, ні.
Вони — боги, бо люди. Бо земні.

9

Робітники неквапні, як завжди:
Це в них не перша плавка й не остання.

І лиш один підручний молодий,
Не в змозі приховати хвилювання,
Все нишком погляда туди-сюди:
Чи бачить хто, як варить сталь він, Ваня?
Як котиться на робу перший піт?
Так хочеться, щоб бачив це весь світ!

10

Люблю людей, які по-олімпійськи
Спокійно йдуть щохвилі на борню.
Хай перед ними не вороже військо,
А тільки піч, закута у броню.
Але ж мартен, Везувій запорізький, —
Це кілька тисяч градусів огню.
І все ж, як він не пирха грізно-яро,
Але в полон здається сталевару.

11

Минувшино у славі і крові,
У дзвоні шабель, брязкоті кайданів,
Я знаю: в дні невільні, горьові
Ти мріяла нерідко про титанів.
Знайомся! Нині долі пренові —
Не злитки сталі — сходять з їхніх станів.
А хлопці ж — козарлюги хоч куди.
Без оселедців? В тім нема біди.

12

Я славлю сталь. Її живий потік
Вливається в артерії країни.

Мав рацію поет, який прорік,
Що в сталі чути тьохкіт солов'їний.
А я додаю: в ній чутимем повік
І плеск Дніпра, і шепоти раїни.
Хоч в ній найбільше сяє — не згаса
Людського серця неземна краса.

13

О цар метал! З тобою, що й казати,
Не тільки вдачі — долі в нас одні:
Для нас земля, як і для тебе, мати,
Ми, як і ти, родились у вогні.
Нас ворог сто разів хотів зламати,
Та ми лиш гартувалися в борні.
Тож не дарма сьогодні кажуть всюди,
Що сталевари — це надійні люди.

14

Лиш одержимі тут працюють всмак:
Байдужістю не виплавити сталі.
Вогонь потрібен — відділити шлак
І випалити домішки в металі.
Нам душі очищають (чи не так?)
Смагляві наші будні небувалі,
Дають нам гарт і міцність про запас.
Так, сталевар — це й ти, суремний час.

15

І знов перед очима, як видіння, —
Цвітіння сталі, полум'я хорал.

Від поду печі під саме склепіння
Проміниться-пульсує вогневал.
Панує фаза чистого кипіння —
І, отже, стане крицею метал.
Життя — якщо воно не животіння —
Це теж високе, чистеє кипіння!

1965

Я, КОСТЬ ВЕЛИКИЙ...

Поема-монолог

Пам'яті запорізького юнака, Героя Радянського Союзу Костянтина Великого.

Тиша тисне у вуха. Лиш лемент сполоханих круків.
Контратака скінчилась, вірніше, — одна з контратак.
Уляглась кіптяга. І тут раптом з-за обрію — грюкіт:
Виповзає, мов хмара, смертями начинений танк.

Я погляну ліворуч — де втупилась в небо гармата,
Всі лягли, як один — їх уже не підняти ніяк.
Я погляну праворуч — розчахнута груша крислата,
І на бруствері, поруч, не диха мій друг і земляк.

Ще учора зі мною він мріяв про лан колосистий:
"Більше всього на світі люблю я пшениченьку жать..."

А попереду, осьде, рукою подати — фашисти,
Тільки вже не страшні: в продірявлених касках лежать.

А позаду ж — нікого,
Мов вимерли схили оці.
Лиш тополь журне коло,
Де щойно упали бійці.

Та німа медсестричка,
Бо куля скосила саму,
Та скривавлена річка,
Та Хортиця, вся у диму.

Відступлю — знову ворог
Круті осідла береги.
Запалає, як порох,
Рожеве волоття куги.

Знову нашим під кулі
Іти — штурмувати ріку.
Не одному зозулі
Прокажуть останнє "ку-ку".

Не одному навіки
Забути дівоче "люблю",
Якщо я, Кость Великий,
Сьогодні, в цю мить, відступлю...

Танк ворожий повзе, як пантера плямисто-зелена.
Жаром дихає він, люто траками камінь гризе.

Я боюсь не тому, що він котиться прямо на мене.
Я боюся, що він на окоп побратимів повзе.

Бо у них — ні патрона: ще вранці скінчились набої.
В мене теж диск порожній. Лишилась граната одна.
Постривай же, потворо, зустрінемося ми у двобої.
Не пролізеш, гадюко! Не пройдеш, кривава війна!

А картини недавні
Не ідуть з голови...
Як пішов я у плавні
Накосити трави.

Все буяє у цвіті,
Бджіл веселі рої...
А в густім верховітті
Солов'ї, солов'ї!

Світ п'яніє, нівроку,
Від такої краси...
Взяв я ручку широку —
Аж роса з-під коси!

Аж здіймається пара
Над зеленим валком.
Раптом що це? — Тамара
Очі тре кулаком.

Мне в руках довгу косу
І бліда, як стіна:

— Костю, кинь свою косу, —
І — крізь сльози: "Війна!.."

Хоч не бачу його, що у ранах, як ми, в цю хвилину,
Всім єством відчуваю — він тут, він за островом десь.
Не лише нас усіх — кожну стежечку, кожну билину
Із-за диму щербато освітлює він, Дніпрогес.

В дикім розпачі хвиля у прірву зривається круто.
Наче кров, з арматури іржа на бекеття стіка.
Об замшілі пороги, що знову оцирились люто,
Розбива собі груди й кривавиться густо ріка.

Все одно, Дніпрогесе, в твою перемогу я вірю
І в твою величаву, усміхнену, ніжну зорю.
А тому я не дам проповзти завіснілому звіру,
А тому я і смертю навіки його поборю!

Ой, скільки до мене
Їх тут полягло!..
Іване, Семене,
Жунай, Абдуло!..

Зів'яли гвоздики
Сердець вогняних.
А я, Кость Великий,
Чим кращий від них?

Хай хвилять над нами
Високі хліба.
От тільки нас мами
Забудуть хіба?

— Сини чорноброві,
О де ви, де ви?
— Де шум по діброві,
Де шепіт трави,

Де цвіт ясноликий,
Де сивий чебрець...
І я, Кость Великий,
Такий же боєць.

За плечима — Дніпро. Стугонить і клеоче Славута.
За горбами — сільце Розумівка, що жде нас давно.
А в ста метрах — війна, що у крупівську крицю закута.
Щирить зуби жажні... Я її зупиню все одно!

Дим і сморід навколо. Свист куль і поранених крики.
Вже помітив, либонь, і мене цей арієць-танкіст.
Я, до речі сказати, лиш прізвище маю — Великий,
А насправді я в роті, здається, найменший на зріст.

Не знав ні батько, ні дідусь,
Коли і як це сталось,
Що всім нам прізвище чомусь
Таке гучне дісталось.

Щоправда, був у мене дід
Таким міцним, кремезним,
Що називать би його слід
Ще ліпше — Величезним.

А я зате... Який там бісі!
Усе питав у нььки:

— Чому я пуцвіріньком зріс,
Хоч називай Куценьким?

Учитель, пам'ятаю я,
Мене до дошки кликав:
— Як у царя, в тебе ім'я —
Ич, Костянтин Великий!

Мене аж кидало у жар
Від шанування того.
Сміялись хлопці: — Цар не цар,
А латка царська в нього!

Шість було контратак. Рясно сіллю взялась гамнастьорка.
Впав на землю Анвер. Нерухомо лежить Абдуло.
І мовчить автомат. І в кишені скінчилась махорка.
Так зате ж є граната — напевно, не менш, як кіло!

Танк зловтішно гуде, він святкує свою перемогу.
Він сталевими лапами все на шляху підмина.
Він не вірить, що може йому перетнути дорогу
Цей наївний солдатик, в якого — граната одна.

Окрім гранати,
Ще серце маю.
В нім — біль Гренади
І спів Мамаєв.

В нім — спрага битви
І штурмів гомін,
І гнів — як бритва,
І лють — як племін.

В нім шал-ненависть
І віра-криця.
Для нього навіть
Броня — дрібниця!

Що це? Сонечко сіло на сіру поверхню гранати.
Чистить крильця манюні. Ой дурнику, далі лети,
Бо "татари он їдуть" (і нічим нам їх пригощати),
"Твою мамку заріжуть" (виблискують чорні хрести).

Я легенько дмухнув і піднятись поміг соненятку.
Я сказав: "Ти прямуй отуди, де гармата не б'є".
Полетіло воно. Вже далеко. Лиш бачу я цятку.
Ось і зникло назавше, як зникло дитинство моє.

Пес Кудлай... і турник... на ногах —
нерозлучні "курчата"...
Мандри в плавні, на острів... До школи
найперший дзвінок...
І команда "Не рюмсать!"... Де нині ви,
хлопці й дівчата?
Де Тамара, в якій кучерики, наче вінок?

Голубі голуби
З-за Дубового гаю...
Не люби, розлюби,
Я прошу, я благаю.

Твоє личко сумне,
Не марнуй його в тузі.

Так шкода, що вже ніколи навіть дитинство згадати,
І улюблену школу, і маму, що вбили кати.

Мамо, аж в серці поночі:
Привиди обступили.
Мамо, і досі боляче —
Так вас фашисти били.

Мамо, один допитував:
"Де партизан?" — варнякав.
Мамо, вертів пропитими
Бульками, як собака.

Мамо, а другий рученьки
Ваші ласкаві, любі,
Мамо, крутив-викручував,
Скалячи жовті зуби.

Мамо, а третій вирячивсь —
Тяг вас за косу вгору.
Мамо, матусю, вибачте —
Був я тоді не поруч.

Мамо... Тепер як пісеньку
Мовлю це слово й плачу.
Мамо, за кожну слізоньку
Ворогу я віддачу!

Ні, я плакати не буду. Всі сили зібрати мені треба
Й так ударити танк, щоб цей гріб броньовий —

на шматки...

Перехнябився він, хижє рило здіймає до неба —
Якби міг, він би й сонце узяв на приціл залюбки.

Вже давно я Герой, хоч мені це іще невідомо
(Десь затримавсь Указ — це бувало не раз на війні).
Лиш би взнала про це коли-небудь смаглявочка Тома,
Що найбільше у світі була до вподоби мені.

Та чапаєвці юні —
От би хлопців сюди! —
Не корились фортуні,
Стали проти біди.

Кожну стежечку знали
Ми на острові цім.
Скільки раз ми сигнали
Посилали своїм!

Де в фашиста гармата,
Де його тягачі,
Розгорялось багаття
Аж до неба вночі.

І ракети стрілою
Підіймались до хмар,
Щоб аж там, за рікою.
Бачив їх комісар.

Ті сигнали приймали
Бойові гармаші,

І фашистам давали
"Прикурить" від душі!

О Володю Литяго! Тебе закливали ворони,
Ти в ворожих лабетах загинув, як справжній боєць.
І не знаєш, що з цього журився сам маршал Будионий,
І посмикував вуса, і тихо казав: "Молодець".

Танк злобою пашисть, ближче й ближче підходить, горбатий.
Більше витримки, Костю! Ще мить, ще секунду зажди.
На уроці спитали: "Готовий свій край захищати?"
Я сказав: "Запорожець готовий до цього завжди!"

...Танк поводить жерлом, мов собака, що нюха повітря.
Не втечеш, гітлеряко! Під тобою проломиться твердь!
Я з гранати пиляку легенько пілоткою витру:
Ти ж дивись, не дурій, так, як слід, послужи мені смерть!

Танк повзе. Через мить прасуватиме наші окопи.
Вже я бачу, здається, баньки знахабніло-скляні.
Жаль, що я не побачу, як полум'я "тигра" охопить,
Як завіє від злості, як він застриба на вогні!

Одна лиш мить.
Одна секунда.
А думка мчить,
Прудка, нескута.

Куди? За чим? —
Не знаю й сам я.

Крізь даль, крізь дим
Шугає пам'ять.

Сіда вона
На скелі гострі
І вирина —
Дитинства острів.

Круті стежки,
Яблукопади.
Пісні, книжки,
Олімпіади...

Сурма сурмить,
У високості.
Спливає мить:
— Готовий, Костю?

— Що? Ой руки мої.. Їх фашист перебив мені, мамо!
(Я забув, що, матусю, тебе вже на світі нема).
Руки, руки потрібні!!! В очах моїх — кола і плями...
Танк об камінь скрегоче, неначе регоче. Дарма!

Я примушу його ще й на кутні отут реготати!
Я не можу, не смію програти останню з атак.
Я зубами беру мій смертельний гостинець — гранату.
В мене вистачить сили, щоб кинутись з нею під танк.

Ще б годинку мені,
Хоч єдину хвилину!..
А можливо?.. Ні, ні,
Навіть думку відкину.

Думка тільки одна:
Зупинити потвору,
Бо посуне вона
Аж до рідного двору.

Пронесеться, як смерч,
Звір цей лютий, хрестатий.
Буде сіяти смерть,
Буде чавити хати.

Пропустить його в тил
Ти не смієш, Великий!
Чуєш, шепче ковил:
"Будеш проклят навіки!"

Звідусіль, звідусіль
Ці слова наслухаю...
Руки сковує біль?
Але ж зуби ще маю!

Все таке дороге. Навіть мох на гарячій камінні.
І куці материнки, і навіть колючий курай...
У серпанку блакиті, в рожевім ранковім промінні
Що є краще на світі, ніж ти, мій замріяний край?

Ще малим хлоп'яком я, шукаючи пір'я жар-птиці,
Коли Хортицю щедро обсіли гучні солов'ї,
У якомусь яру нахилився й напився з криниці.
То ж була не вода — то були, певне, чари твої.

О земле отча
В вінку світанку!

Вклонитись хочу
Я наостанку.

Дзвінка, квітчаста,
В росі й любистку,
Велике щастя —
Тебе любити!

Для серця милі
Твої стежини,
Де плескіт хвилі,
Де квіт ожини,

Червоні ружі,
Полиння срібне...
Той тричі дужий,
Кому це — рідне.

Тож нам доземно
Вклонись, нащадок:
Тобі ми землю
Лишили в спадок.

Буде вільний Дніпро, у зірках засія Запоріжжя,
Дніпрогес явить людству сліпучу усмішку свою.
І сади зашумлять, і в полях заколоситься збіжжя,
Якщо я, Кость Великий, сьогодні не схиблю в бою.

Задля щастя людей, задля сонця, бузкового цвіту,
Задля того, щоб чулася трель солов'я з-за куща
(Танк повзе, він реве, він уже затуляє півсвіту!
Ось гусениця, ось!) я пішов... Прощавайте! Проща...

Де хліба синьоросі,
Мов картина в багеті, —
Обеліск при дорозі
І я — на портреті.

Я дивлюсь чесно в очі:
Я здобув перемогу.
І тепер дні і ночі
Я зорю на дорогу.

Вітер дихає свіжо —
То Дніпрові привіти.
Підняло Запоріжжя
Димарі, мов трембіти.

До ясного граніту
Ніжно горнеться хвиля.
Обіймає півсвіту
Дніпрогесу двокрилля.

А як знову на обрій
Тіні ринуть юрбою,
Всіх, хто мужній, хоробрий,
Я покличу до бою.

Будем бити і гнати
Зграї чорні і дикі.
Час би їм уже знати,
Що усі в нас — Великі!

1974

ДОБРИДЕНЬ, БЕРДО!

Поема в октавах

1

Немов зелені, крихітні конверти,
Розклеїлись бруньки: либонь, пече...
Художники, а нум беріть мольберти
І пензлі піднімайте на плече:
Я поведу вас до красуні Берди.
Що кажете? Не бачили іще?
Не чули навіть? Це вже гірша справа,
Адже... На жаль, скінчилася октава.

2

Адже ця Берда — рибка голуба.
Її наш степ в долонечках, як диво,
Повз села, повз могили, повз хліба
Несе до моря, ніжно і дбайливо,
Та ще й усіх запитує: — Хіба
Не гарна Берда наша, не красива?
(Чи то Берда, як запевня УРЕ,
Хоч наголос цей аж язик дере).

3

Художники до слів моїх байдужі.
Ет, кажуть, річка! Чи й не дивина!
І взагалі щось віриться не дуже:
Ми розумієм — Волга, Дон, Десна,

А Берда — чи хоч більша од калюжі?
Говориш, і на карті є вона?
Говориш, простяглась на кілометри?
Ось не мороч ти голову нам, Петре!

4

Ну й диваки! Поставлю вам на карб
(За прямоту даруйте чоловіку) —
Ні хисту вам не вистачить, ні фарб,
Щоб передати цю красу велику.
Її ми в серце беремо, як скарб,
Щоб в нім вона промінилась довіку
І навіть довше. Адже ця краса
Пізніше — в наших дітях — воскресла!

5

Отож нам усміхається мандрівка.
Я радий, що йдете, товариші.
Ба, навіть у пташини є домівка,
І пристань є у кожної душі.
Для мене це — моя Білоцерківка
І Берда, що сховалась в комиші.
Сховалась? Засоромилась? Даремно:
Виходь і привітайся з нами чемно.

6

Хліб-сіль підносить нам сама весна,
Під ноги — оксамиття простеляє.

Гей райдуго-веселочко ясна,
Дай заповолі — ліпшої немає!
Дай, небо, з три сувої полотна,
Адже його у тебе вистачає.
Я хочу, мрію вишити на нім
Свій край в цвітінні п'ярко-запашнім.

7

Добридень вам, лани широкополі
І невгамовний вітерець-гривун!
Степ — наче стіл. Лиш дві чи три тополі
Й скирти соломи, схожі чимсь до дюн.
Тут сумнів вас охопить мимоволі
В тім, що планета кругла, мов кавун.
Зате тут кожен відчува щочасно,
Що білий світ задумано прекрасно.

8

Привіт вам, капловухі лопухи — .
Мого дитинства найдорожчі шати!
(Сноб, може, тут потішиться: хи-хи,
Мовляв, знайшов поет про що писати!
Та й критик, що збира мої гріхи,
Підкреслить тут — "годиться для цитати",
Я ж все одно вухатим лопухам,
І вербам, і ріці чолом віддам!)

9

Йдучи у завтра, подумки я часто
Вертаю у рожевий ясен-світ.

Отут колись у лободу лапасту
Скотилося моє дитинство з віт.
Хотів би я йому сказати "здрастуй",
Але його вже прохолов і слід.
І все ж траву я тихо розгортаю,
Мов не дитинство, а гриби шукаю.

10

Тополя щось лепече вітерцю,
Верба знічев'я аж на воду гнеться...
Хто виріс на Дніпрі, на річку цю
Лише скептично гляне й посміхнеться:
Мовляв, тут по коліна горобцю!
Мовляв, тут і комар не захлинеться!
Я промовчу, хоч нагадать не гріх:
Батьків не вибираємо своїх.

11

Хай над рікою — не буксирів крики,
І чайка не махає тут крилом,
Та я за Берду будь-яку велику
Віддам ріку — як мовиться, з уздром.
(Лиш хай вас не збиває з пантелику
Те, що живу я нині над Дніпром,
Бо це — Дніпро і, як сказать відверто,
Не конкурент для нього навіть Берда).

12

Верба криласта для русалок-муз,
Де вигнулася річка, мов підківка.

Бринить тополі лист. Хміль крутить вус:
Мовляв, росту — аж ген моя верхівка!..
Як я люблю тебе, зелений вуз,
Мій Лувр і Ермітаж — Білоцерківка!
Тут я одержав свій найперший гарт.
Тут мрій моїх наївно-смілих старт.

13

Сюди прийдімо, друзі, рано-рано,
Коли ще видно на траві сліди.
Десь соловей витьохкує піано,
Йде пара від студеної води.
Прошу: для Берди, донечко Оксано,
В своєму серці місце ти знайди.
Запам'ятай лазур оцю над нею —
Йй-бо, багатша будеш ти душею.

14

Ріка до моря проклада маршрут,
А берег смарагдово бризка соком.
Ось борщівник підносить парашут,
Петрів батіг примружив сине око,
Паслін з своїм намистом тут як тут,
На грядці — помідори повнощокі
І перець — вже червоний, як огонь,
Хоч в "Перець" на обкладинку його!

15

Як поетеси, в цім краю зозулі
Усе говорять в риму — лиш на "ку".

Тут довгі сливи, схожі чимсь на кулі,
Із віття прямо сиплються в ріку.
Тут ми іноді, вивалявшись в мулі,
Немов чорти, гасали по садку.
І лаяли батьки нас за безчинство
І — згадували про своє дитинство.

16

Ген на лозинку ластівка сіда.
Листи ув очерету — наче шарфи.
То по корінню жебонить вода
Чи ллються звуки лагідниці-арфи?
Із-за кущів дівчатко вигляда,
А очі чорні, як в сусідки Марфи.
Можливо, це вже донечка її?
Довідайтесь, будь ласка, солов'ї!

17

Знайоме все: і трясогузок танець,
І дятел, що, немов ударник, б'є,
Й хлопчисько... На щоках його рум'янець,
Либонь, од спілих вишень виграє.
Стривай, стривай, та він же, цей поганець,
Дулівки баби Бухалки жує!
Хапайте халамидника за вухо!
(В цей мент я сам ледь не чкурнув щодуху).

18

Зелену жабу бачу не одну —
Сидять поважно, наче бюрократки.

Піскаррики, ви плавайте по дну,
Не бійтесь — я прийшов до вас без хватки,
Уже я не стрибну у глибину
Й не вдарю сторчака у мул із кладки.
Тут інша бешкетує дітвора
І лиш на нас цікаво позира.

19

Мороз вставляв гравюри у віконця —
І нас, малих, на річку знов тягло.
А Берда вся сріблилась проти сонця,
Й ми залюбки її гарили скло.
Бувало, що й купались в ополонці
(Хоч ще "моржів", здається, не було),
Та не хворіли. От хіба що нежить,
Але ж вона "по штату" нам належить.

20

Джерела понад берегом ріки!..
Ваш присмак не забудеться ніколи.
Ми в вас встромляли з огуду дудки
Й пили (так п'ють, наприклад, пепсі-колу!),
І відчували силу хлопчаки,
Й дівчиська їх очима вже кололи...
То, мабуть, не вода — цілющий сік,
Що додавав снаги нам з року в рік.

21

А кольори! Червоні, білі, сині...
Воістину, це репінські мазки!

А гра відтінків, граціозність ліній!
А свіжість фарб, що пломенять віки!
Художники, ви бачили донині
Подібне щось — хоча б віддалеки?
Отож, пишiть. Лиш, принагідно скажем,
Не називайте цю красу пейзажем.

22

Розсипалися пензлі на траві,
Зіп'явся засмальцьований триножник...
О, тут природа й руки трудові —
Найліпший, наймаститіший художник!
Як виписані маки польові!
І хата, і раїна, й подорожник!
А вечір! Вечір покажу я вам —
Мов написав його Куїнджі сам!

23

Та ось і вечір у село з'явився —
Нечутно він ступає по стежках.
Угору з димарів димок повився.
Співає радіола. Борщ запах.
А місяць тільки-тільки народився
І ще лежить у хмарах-пелюшках.
Що світить блідо, в тім біди немає:
Електрика у кожній хаті сяє!

24

Кажан, щоб розім'ятись, виліта.
Війнув од річки пустотливий легіт.

Цвіркун озвавсь. Мелодія проста,
А за живе бере. (О, чую — регіт.
Дарма! Для мене музика ота
Миліша, аніж джазів дикий скрегіт.
І я її, коли б можливість мав,
Йй-право, на пластинки б записав!).

25

У дно дійниці б'є молочна цівка,
Немовби цитра дзенькає сама.
Десь чути: — Що? До клубу? Чи й не дівка!
І лагідне: — Та я ж недовго, ма!
Не швидко ще засне Білоцерківка,
Не швидко наша Берда задріма.
І солов'ї (натхнення виняткове!)
Співатимуть до ранку колискову.

26

О солов'ї! Замріяних гаїв
Капело голосиста, невтомима.
В моїй душі завжди звучить ваш спів,
На нього в мене спрага невтолима.
Я рідний край по трелях солов'їв
Знайду, либонь, з закритими очима,
Для мене їхня пісня голосна,
Здається, навіть в лютому луна!

27

Тут люди і звичайні й незвичайні,
І я до них любові не таю:

У пісні — щирі, в праці — одностайні,
Й хоробрі, як і прадіди, в бою.
Щоднини їхні очі добросяйні
У душу задивляються мою.
Мовляв, хоч ти й пішов служити музі,
Не забувай, що зріс на кукурудзі!

28

Ні, не забуду вас я, земляки,
Засмаглих, сонцеликих і урочих.
Я бачу, як до неба колоски
Здіймаються із ваших рук робочих,
І вже на них спускаються зірки,
Щоб пломеніти на шоломах отчих...
О так, коли б не ваш пахущий хліб,
Про космос ми і мріять не могли б!

29

Забути? Ні. Як віз, що втратив шкворінь,
Розсиплюсь я, забуду це лишень.
Я відчуваю: там, в степах, мій корінь
Між коренів дубів, тополь, вишень.
По ньому в груди йде мені прозорінь
І сік тече, цілющий, як женьшень.
А всохне корінь... Я гадаю, Бердо,
Як жить без нього, то вже ліпше вмерти.

30

Історія є в кожній ріці,
А ти між них не виняток, я знаю.

Хіба не тут десь русичів полки
Степами гнали половецьку зграю?
Пізніше — запорозькі козаки
Жили тут, повернувшись з-за Дунаю.
І часом їм, сумним від самоти,
Славутича нагадувала ти.

31

Біжить на гору, висиха на сонці
Дорога, перейшовши річку вбрід...
Тут — кропива буяє у воронці,
Там, на вербі, ще видно кулі слід...
За тебе, Бердо, наші оборонці
На смерть стояли, забувать не слід.
Якраз про це нам каже знову й знову
Високий обеліск в селі Смирновім.

32

А ще згадай: на берегах твоїх
Дівчатка заплітали куці кіски,
Й дзвенів Поліни Осипенко сміх —
Меткого, неспокійного дівчиська.
Відбилась ти в очах її ясних,
Для неї ти була — немов колиска,
І, певно, й не помітила, коли
В дівчиська горді крила відросли!

33

Ти також не помітила, що в Полі
Був менший брат по імені Іван.

Тут виростав він на твоїм роздоллі,
А мріяв лиш про п'ятий океан...
Палали клятї "месершміти" долі,
Коли здіймався вгору Підтикан.
Він сам згорів з фашистом у двобою,
Щоб небо не горіло над тобою.

34

Ще хочу нагадати я тобі
(Чомусь живе це все в моїй уяві):
За вибалком на кам'янім горбі
Вітряк здійсмає язики криваві —
Аж небеса затлілись, далєбі,
І вицвітають зорі у заграві.
Вже падаючи, покрутивсь вітряк,
Немов подав червоним воям знак...

35

Для багатьох ти, Бердо,ніби неня —
Для тих, чиє дитинство тут сплигло.
Від тебе брали ми благословення,
Коли лишали батьківське село.
З твого русла черпали ми натхнення,
Щоб нам у ділі всякому везло,
Бо починається Вітчизна мила
Там, де нас мати в муках породила.

36

Історія? Її ми на плечах
Несем в будучину, забувши рани.

Поглянь-но, Бердо, вже на берегах
Не журавлі, а підіймальні крани.
Машини мчать по степових шляхах,
Сизіють у хатах телеекрани.
Отож признайся: ти мріяла віки,
Щоб зажили щасливо земляки!

37

Звідсіль не торбу яблук чи горіхів,
Везу у серці повно вражень я.
Ніколи ж не прощай мені огріхів,
Але будь завше, Бердонько моя,
І знай, що де б не був я, де б не їхав, — (
Як із гнізда до сонця ластів'я,
Тягнусь до тебе, під твої тополі,
Тремкі, високі й дорогі до болю.

38

Художники, як справи там у вас?
Заповнили етюдами альбоми?
Беріть красу цю навіть про запас.
Її, як сувеніри, даємо ми.
От тільки вже кінчать мандрівку час.
Тепер уже не хочеться додому?
А хто казав, що їхати не варт?
Я розумію, друзі, — то був жарт.

39

Не встигну я вночі поставити крапку
Й заплющить очі — зразу ж од ріки

Летять у сни прудкі, окаті бабки,
І цвіркуни, і коники, й жуки,
А скромні, звичайнісінькі кульбабки,
Піднявши жовто-білі світлячки,
Так пломенять, що — визнати я мушу —
За сотні кілометрів гріють душу.

40

— Навіщо оди річечці малій?
Я розумію — про Дніпро співати! —
З печаттю "філозопа" на чолі
Якийсь розумник може ще сказати.
О ні, на тілі матері землі
Ця Берда — ніби жилка синювата.
Яка б тонка ця жилка не була,
Вона — носій життєвого тепла!

41

Будь молода ти, річечко, й здорова!
Хай буде повноводим твій потік!
Хай над тобою гомонить діброва,
І птаство хай співає з року в рік!
Хай лагідна твоя, чарівна мова
Людському серцю чується повік.
В майбутть течи крізь верби і отави,
Проста і скромна, як оці октави.

1967

ЕНЕЙ У ПЕКЛІ

Сатирична поема

*Тепер Еней убрався в пекло...
І. Котляревський.*

Тепер Еней убрався в пекло,
Прийшов зовсім на інший світ:
Здається, тут навіки смеркло
Чи сонцю прикрутили гніт.
Тут лиш туман, що зветься смогом
(Од нього очі лізуть рогом),
Та дим, та чад з усіх усюд.
Еней дивився-розглядався,
І торопів, і дивувався,
Що ще не потруївся люд.

Гули довкола магазини,
І бігли — що за чортівня! —
Все лімузини, лімузини
І навіть жодного коня.
Та що коня! Візьми ослиська —
Й того неначе лизень злизькав.
Втім, не забули тут його:
Ослиська панство сподобало
І на гербі намалювало
Як символ розуму свого.

Гай-гай, тут трудовому люду
Ще гірш, ніж в пеклі в сатани.
Тут віддають того до суду,
Хто хоче миру, не війни.

Хто ж підніма ножа й сокиру,
Того беруть у... "корпус миру".
І взагалі, це світ такий,
Що тут порядки підходящі,
В трущобах туляться трудящі,
А в пана — й нужник золотий.

Тут скрізь священний жовтий колір,
А всякий інший — другий сорт.
Тут бог — його пресвітлість долар,
І він же, очевидно, чорт.
Заради нього, зрозуміло,
Тут продають і душу й тіло
(А бог всевишній — ні мур-мур).
Тут на вустах і рано й пізно
Одне лиш слово: "бізнес", "бізнес",
Що означа: дери сім шкур!

Тут демократія у моді,
Вірніше — скрізь про неї крик,
Адже насправді — сміх, та й годі —
Од неї вже zostався пшик.
Бо як не галасуй запекло,
Та пекло, братику, є пекло,
Як демократ не демократ,
Одне ти можеш вибирати:
Із двох панів — товстих, пикатих —
Свій голос одному віддять.

А то пани такі хороші,
Що їх шанують, як чуму:

Все цуплять із народу гроші,
Аби не муляли йому.
Про нього дбають, наче татки,
Та вимагають все податки,
А тих податків тьмуца-тьма:
Місцеві, штатні, федеральні,
Прості, загальні, генеральні
І ще чортзна-яких нема!

Один тут хвастав-вихвалявся,
Що має добрий гаманець.
А другий пузом вихилявся
І прорікав худим кінець.
А третій кликав у дорогу
Комусь подати "допомогу".
Про поміч їхню хто ж не зна?
Адже від тої "допомоги"
Рівненько витягнула ноги
Уже держава не одна.

А ще були тут войовничі,
В яких, либонь, свербів кулак.
— Скорить той світ! — лунали кличі.
Не витерпів Еней-козак.
В повітрі блиснула дамаська.
— Ану, ходи сюди, будь ласка!
Ти воювать зібрався? Стоп!
Ти цілий світ загарбать хочеш?
Та скажеш "гоп!", як перескочиш!
(Як буде чим казати "гоп!").

Тут на Енея налетіли
Пани, неначе коршаки.

Заверещали, заревіли:
— Це він, агент! Рука руки! —
Але Еней не з боязливих,
Крутнувся, мов Рябко у сливах,
Креснув шаблюкою: — Агов!
Як справи, бусурманські душі?
Пани попадали, як груші,
А він спокійно геть пішов.

Він не в таких бував бувальцях
І, як то кажуть, не заслаб.
Пройшов тихесенько на пальцях
І зазирнув у клуб, чи клаб.
А там — юрба, і кожен — в милі,
І кожен дригавсь, як на шилі,
Балушив очі, наче мрець,
Гасав, стрибав, звивався гадом,
Та ще й вихав, даруйте, задом...
Еней аж плюнув: — Хай вам грець!

Заглянув він у інші зали,
А там якісь чудні дівки
Спочатку плаття одягали,
А потім теє... навпаки.
Еней страшенно здивувався,
Адже в житті він роздягався
Не раз, не два, а сотні раз,
Однак наївний був троянець:
Не знав, не відав, що це танець —
Не то стриптиз, не то стриб-в-таз.

А ще були дзеркальні зали,
Де, наче свині у багні,

Русалки в калюжках лежали
У пишнім Євинім вбранні...
Еней побачив тії "клуби" —
І заболіли в нього зуби.
Мерщій до лікаря побіг.
А той не дивиться до рота:
— На бочку — гроші! Що? Голота?
То хай тебе лікує біг.

Еней не знав, що споконвіку
У пеклі лиш лікують тих,
У кого грошків без ліку,
А бідних... Ні, нема дурних.
Для бідних тут одні "пілюлі":
— Гуд бай! — Або ще краще: — Дулі!
Тому, чи свято, а чи піст,
Тут знають і дорослі, й діти:
Вмирай, але не смій хворіти,
Якщо ти не капіталіст.

Опісля буйного сриптизу
І лицезріння панських пик
Сумний, похмурий син Анхіза
Пішов послухати музик.
І що ж? Він витребеньки слуха,
А серце терпне, пухнуть вуха,
І він не втямить: що це — сказ?
Пищать, нявчать, свистять, гогочуть,
Вищать, гарчать, іржуть, сокочуть
І називають все це — джаз.

Відтак на виставку художню
Забрів і думать що — не знав:

Здавалось, там картину кожну
Чорт копитом наквацював.
Ще більш Анхізового сина
Модерна вразила картина,
Що йменувалася "Екстаз":
У рамі — цвяхи, шляпка пані,
Скелет, авто, шкарпетки драні
І, вибачайте, унітаз.

Заглянув наш Еней у книжку —
І з жаху лоб перехрестив:
Один там брав собачку кишку
На ковбасу — й окейно жив;
А другий бізнес мав на тому,
Що, бачте, важив щось із тонну;
А третій тим здобув пошану,
Що мав гарем, неначе шах;
Четвертий — тим, що мав кохану
Макаку-мавпу... Просто жаж!

На телевізор лиш хвилину
Дививсь Еней — там вчений кат
Гундосив, як убить людину
(Є способів сто п'ятдесят).
В цей час три боси дужотілі
Ілюстрували все на ділі...
Текли і кров, і жовч, і піт
З екрана синього потоком.
І називалось це уроком.
А що ж тут дивного? Той світ!

Ще в пеклі з вечора до рання,
А зрання — доки прийде ніч

Тривали всюди й скрізь змагання.
Які? Про це якраз і річ:
Хто більше проковтне лимонів?
Хто швидше з'їсть пуд макаронів?
Хто перший розлама рояль?
Хто дужче покалічить мову?
Хто кулаком уб'є корову?
Чи розгризе зубами сталь?

Турніри там були прекрасні,
Такі, що й розказати гріх, —
Хто довше проживе без лазні,
Хто лобом розіб'є горіх,
Хто голий всидить на морозі,
У кого більше шерсті в носі
Чи найповільніше авто;
Хто там товстіший, хто худіший,
Хто красивіший, хто дурніший,
Рудіший хто й брудкіший хто.

Ще полюбляли там розваги,
Які й не снилися чортам.
Лигать смолу? Ковтати шпаги?
Це примітив — вважають там.
Там дайте витівки непрості —
Такі, щоб аж тріщали кості.
Той балансуює на струні,
Той ближнього руба-лінчує,
Той на стовпі, як сич, ночує
Чи ще дотепніше — в труні.

Там вельми негрів шанували
За те, що чорні, бач вони:

Роботи часто не давали
(Чим безробітні не пани?),
Їм не давали вволю їсти,
Їх не пускали жити в місті —
Мовляв, на лоні хай живуть,
Їм всюди й завше переваги.
Наприклад, білий випив браги,
А в результаті — негра б'ють.

Еней уявлення не мав би,
Коли б не був на світі тім,
Що негри — це звичайні мавпи,
Принаймні панство певне в цім.
Вони — не люди в повній мірі
Уже тому, що чорношкірі.
Їх там бояться, як чуми.
Хай негри трудяться до поту —
Їм менше платять за роботу,
Хоч більше літ дають тюрми.

Оце свобода так свобода!
Нема їй меж — у цьому сіль.
Вбивати президентів — мода.
Убивць виправдувати — стиль.
Там хочеш — бий-смали з-за рогу,
Виходь з кастетом на дорогу,
Підпалюй, ріжся врукопаш,
Казися, вішайся, кусайся,
Топись, отруюйся, стріляйся,
Рубайсь — то й видадуть палаш.

Ще запевняю вас, читачу:
Тому, хто має в портмоне

Мільйон та ще мільярд в придачу,
Це пекло зовсім не страшне.
Якщо він гангстер, чи сенатор,
Чи казнокрад, чи провокатор,
Чи гвалтівник, чи жрець-шахрай,
Бандит, пройдисвіт, кат-убивця,
Хабарник, злодій, кровопивця, —
Йому не пекло там, а рай!

...Еней вщипнув себе щосили —
Еге, виходить, це не сон.
Поки чорти не розкусили
І не взяли його в полон,
Він має швидше утікати
До краю отчого, до хати.
Йому набридли зорі блеклі,
Ввижався рідних вишень цвіт...
Еней гадав, що він у пеклі,
А то був райський "вільний світ"!

1969

P.S. Як я утнув оце — нівроку,
Минуло цілих тридцять літ.
А всі чорти із того боку
До нас пролізли (через пліт),
Розмножились і розплодились
І запишались-загордились.
Я з ними чублюся без страху,
А думка ссе: як плине час!
Писав я про заморські жахи,
Тепер їх вистача і в нас.

1999

ПЕТРО РЕБРО

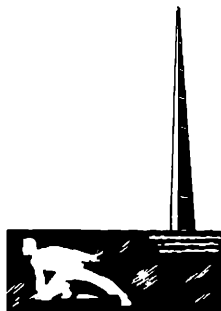
ЗАГРАВА
НАД
ХОРТИЦЕЮ

Обкладинка окремого видання драматичної поеми
«Заграва над Хортицею» (вид. «Молодь», 1980 р.).

ЗАГРАВА НАД ХОРТИЦЕЮ

(Драматична
поема)

ДІЙОВІ ОСОБИ

Володя Литяга.
Оксана.
Христофор (Форка) Ємельянов.
Льоня Панфіловський.
Віля Писаревич
Батальйонний комісар.
Кобзар Живистоліт.
Крукке — оберштурмбанфюрер СС.
Тригуб — перекладач
Мати Володі.

— члени загону
«Юних
чапаєвців».

В епізодах

Телефоніст.
Політрук.
Перший боєць.
Другий боєць.
Командир ополченців.
Літній ополченець.
Молодий ополченець.
Вусатий санітар.

Безвусий санітар.
Вартовий.
Боєць із штабу.
Червоноармійці.
Ополченці.
Хлопці.
Гітлерівці.

Сцена з вистави «Заграва над Хортицею».
Запорізький український музично-драматичний театр. 1977.

Ось вони, «Юні чапаєвці»!

Кружке — В. СЕМЕНЕНКО,
мати Володі — засл. арт. України Т. МІРОШНИЧЕНКО.

У ролях: Христофор — О. ГАПОН (ліворуч),
Віля — М. ПИСАРЕВИЧ.

**Кобзар
Живистоліт —
В. ПРОНІН.**

Пролог

Ще закрита завіса.
Перші музичні акорди.

Піднесений і врочистий голос диктора:

ПЕРЕМОГА, ІМЕННЯ ЯКОЇ МИ БУДЕМО ЗАВЖДИ ПИСАТИ З ВЕЛИКОЇ ЛІТЕРИ, СКЛАДАЛАСЯ З БАГАТЬОХ ПЕРЕМОГ — ГУЧНИХ, ЗНАМЕНИТИХ І СКРОМНИХ, МАЛОВІДОМИХ. ОДНА З НИХ БУЛА ЗДОБУТА НА САМОМУ ПОЧАТКУ ВІЙНИ В ЗАПОРІЖЖІ.

Прямо на завісу — проекція військової карти Запоріжжя і острова Хортиці з червоними і синіми стрілами ударів.

СОРОК П'ЯТЬ ДНІВ І НОЧЕЙ ТРИВАЛА ГЕРОЇЧНА ОБОРОНА МІСТА. НАШИМ ВІЙСЬКАМ І СИЛАМ НАРОДНОГО ОПОЛЧЕННЯ ВДАЛОСЯ НЕ ЛИШЕ ЗУПИНИТИ ВОРОГА, АЛЕ Й ВИБИТИ ЙОГО З ОСТРОВА ХОРТИЦІ, ЩО ДАЛО МОЖЛИВІСТЬ ДЕМОНТУВАТИ І ВИВЕЗТИ В ТИЛ КРАЇНИ ЗАПОРІЗЬКІ ЗАВОДИ-ВЕЛЕТНІ.

ПАЛІЧ-О-ПАЛІЧ З ДОРОСЛИМИ У ЦІЙ ТЯЖКІЙ, КРИ-
ВАВІЙ БИТВІ СТОЯЛА ЮНЬ ЗАПОРІЖЖЯ.

Виття бомб.

Грім вибухів.

Сплески вогню...

ЧЛЕНАМ ЗАПОРІЗЬКОГО ЗАГОНУ РОЗВІДНИКІВ І
ПІДПІЛЬНИКІВ «ЮНІ ЧАПАЄВЦІ» ТА ЇХНІМ РОВЕСНИ-
КАМ — УЧАСНИКАМ ВЕЛИКОЇ ВІТЧИЗНЯНОЇ ВІЙНИ —
ПРИСВЯЧУЄТЬСЯ.

ДІЯ ПЕРША

Картина перша

Острів Хортиця. Горизонт опускається вліво — там Дніпро, про близькість якого неважко здогадатися: віддалік лежить черевом догори недофарбований човен з написом «Гренада». Зловісно-чорний дим над обрієм зливається з темно-кривавими хмарами. Обіч кривулястого шляху, що зникає за горбом, стримлять опалені вибухами кущики тирси. Зяє, як рана, вирва. Зеленіє понівечена осколками каска.

Праворуч, за розлогою яблунею, на якій ще є плоди, видніється причілок хати Литяг. Шибки у вікнах навхрест заклеєні паперовими смужками.

Ліворуч — густі кущі бузини, дуласта дика груша, каміння.

Далекі постріли.

Спиряючись на саморобну милицю, прострибав у бік Дніпра поранений червоноармієць. Квапливо розмотуючи дріт з котушки, пробіг нагору зв'язківець. Притискуючи до грудей дитину і злякано озируючись, пройшла сивокоса жінка.

Знизу, від Дніпра, швидко підіймається загін бійців на чолі з політруком.

Політрук (*у бік Дніпра*)
Човни всі — затопити! І плоти!

Голос від Дніпра
Єсть затопить!

Перший боєць (*озираючись*)
А як же нам пливти
Назад... якщо... ну, доведеться?..

Політрук (*знівно*)
Слухай,
Ти хоч спочатку пороху понюхай!

Другий боєць (*підбігає*)
Гармату витягати? Все одно
Снаряди потонули...

Політрук (*рішуче*)
Теж — на дно!

Третій боєць (*жартома*)
А кухня де?

Політрук (*зиркнув*)
Нам не до жартів нині.
Гей, ширше крок! Ми встигнути повинні...

Йдуть праворуч.
З'являється гурт народних ополченців. Серед них є юнаки, є й люди похилого віку. Всі, крім командира, в цивільному.

Командир ополченців

Не відставать!

Літній ополченець (*молодому*)

Ти тут бував?

Молодий ополченець

Та я ж

І виріс на Дніпрі!.. Тут добрий пляж.

Командир ополченців

Попляжишся сьогодні ти в окопі.

Літній ополченець (*похмуро*)

Гляди, щоб не ошпаривсь, як в окропі.

Виходять.

Сторожно озираючись, крадеться Володя Литяга. На плечах у нього по гвинтівці, а в руках сумка від протигазу, набита патронами. Залишивши зброю в кущах бузини, виходить на шлях.

Володя (*дивлячись у бік Запоріжжя*)

Весь Шостий у диму... І Дніпрогес...

І Вознесенка... Христофор там десь...

Де ж Ляоня й Віля?

(Когось помітивши, ховається за каменем).

З вузликом у руках поспішає зажурена Оксана.

Ти куди так рано?

Оксана

Ой, налякав! Ти, Вовко?

Володя

Я ,Оксано.

Оксана *(здивовано)*

Виходить, залишаєшся?

Володя *(жартуючи)*

Авжеж,

Раз ти мене з собою не береш...

Оксана

Їй-право, ти мене дивуєш, хлопче.

Уже фашистська банда острів топче,

А в тебе смішки в голові.

Володя *(знітився)*

Та я...

Давно не бачив... лиш твоє ім'я

Дзвенить у вухах: дітлахи старанно

Скандують скрізь «Оксано» та «Оксано»...

Оксана (*зітхнула*)

Забудуть скоро. Стихло в дитсадку.
Самі ляльки валяються в піску...
Побите скло... Дивитися несила!

Володя

То, мо, його?.. (*Жест*).

Оксана

Сама б я підпалила,
Та жалко, так, що серце завмира... (

Володя

Куди ж оце?

Оксана

До мосту, до Дніпра.
Не можу вже чекати ні хвилини.
Там наші відступаючі частини...

Ревучи моторами, над самісінькою землею проноситься літак.

Володя (*кричить*)

Оксано, падай!

Тягне її за руку. Обоє падають. Володя встигає закрити дівчину собою. Вибух за кущами. Дзенькнуло скло. Посипалися плоди з дерев. Володя першим підняв голову. Відсунувся від Оксани.

Оксю, ти... жива?

Оксана (*підводить голову*)

Здається...

Володя

Що це в тебе?.. Голова
В крові чи що?.. (*Знімає щось*).
Листочок обгорілий!

Оксана (*вслід літакові*)

Накинувсь, як злодюга знавіснілий!

Володя (*щось помітивши під рукою*)

Ой, подивись, троянда кам'яна!
Росте на голім белебні вона!

Оксана

І справді! Тут землі тієї — жменька.
І ні води, ні затінку... Рідненька...

Володя (*соромлячись*)

А кажуть: хто її побачить цвіт,
Той у коханні буде безліч літ
Щасливим...

Оксана

Бідна кам'яна троянда!
Її ж затопче гітлерівська банда.

Мовби вже захищаючи квітку від ворога, простягла над нею трепетні руки і випадково доторкнулася до рук Володі. Ніби струмом пронизало їх обох від того дотику. Схопилися.

Ой, я піду, щоб пізно не було.

Володя

А нам, ти знаєш, так не повезло.
Ми з хлопцями були у військкоматі.
Ще вилаяли нас — «сидіть у хаті».
Мовляв, малі.

Оксана

Що ж, прощай...
(Побігла).

Володя

Пішла!..
А поруч же, отут, вона була...
Гадав, крізь землю навіть провалюся!
До неї ж я і підійти боюся...
А як було б чудово: руку взять —
«Оксаночко, я... я...» — і все сказати.
Мовляв, про тебе мрію я...
(Опам'ятавшись).

Ой леле!
Що цей Литяга божевільний меле?
Нехай про це ніхто, ніхто не зна!
А що коли... не вернеться вона?
Востаннє, може, бачу я?

(Хоче бігти).

Оксанко!

З двору вийшла мати Володі.

Мати *(з докором)*

Де ходиш із самісінького ранку?
Ось-ось фашисти з'являться у нас.
Душа болить. Знайшов для гульбок час!

Володя *(спинившись)*

Та я до Вілі...

Мати

Жду тебе відколи.
Уже свистять он кулі і осколки.
Ось-ось тут закипить кривавий бій.
Ти чув? Іди у схованку мерщій.

Володя

Я зараз, мамо. Ось хвилину тільки.

Мати йде у двір.

Куди ж сховать патрони і гвинтівки?

(Йде за куці).

Два літніх санітари несуть батальйонного комісара. У нього перев'язана голова — кров сочиться крізь марлю.

Безвусий санітар

Не вберегли...

Вусатий санітар

Такого вбережеш!

Сім раз водив в атаку.

Безвусий санітар

Сім?!

Вусатий санітар

Еге ж.

Він із полком стояв на роздоріжжі.

Коли б не він — фріц був би в Запоріжжі.

Комісар (*марить*)

Заходь у фланг...

Вусатий санітар (*зітхнув*)

Пропав наш комісар! (*До комісара*).

Не треба. Заспокойтесь...

Комісар (*на мить опам'ятавшись*)

Санітар?

Вусатий санітар

Це я — Кузьмич.

Комісар

Не кину я солдатів...

Безвусий санітар

Все марить він.

Вусатий санітар

Багато крові втратив.

Комісар (*підвівся на ліктях*)

Стій!.. Ви куди?

Безвусий санітар

Ми вас... у медсанбат.

Комісар

Ні... Є наказ триматись... Я — солдат!

До медсанбату потім... Після бою...

А ну давайте, медбрати, за мною!

Ставши на ноги, добув із кобури пістолет. Біжить праворуч. Санітари кидають ноші і, знявши з плечей карабіни, біжать услід за ним. Із-за куща виходить Володя, який спостерігав цю сцену.

Володя (*захоплено*)

Оце так командир!.. Живий Чапай!..

Та де ж це наші хлопці?.. Постривай!..

Біжать... В обох на головах пілочки.

Злякалися когось, чи що?

Вбігають Льоня і Віля.

Льоня

Володько,
Фашисти сунуть.

Віля (*переводячи подих*)

Як гадаєш ти,
Можливо, нам на той бік утекти?
Перепливе*м* і...

Володя

А чого ж тікати?
Ти маєш зброю?

Віля

Пістолет. Гранати.

Володя (*до Льоні*)

А ти?

Льоня

Я толу цілий пуд припас.
Отам лежить в крільчатнику у нас —
Горить, як порох! Першокласний толець!

Володя (*до Вілі*)

Я так вважаю: раз ти комсомолець,
Про власну шкуру думати — ганьба!

Віля (*розгублено*)

Я — щоб до фронту ближче...

Льоня

А хіба

Отут не фронт тобі?

Володя

Та як на мене,

Він через кожне серце йде, Вілене!

Чути завивання ворожих літаків. Хлопці помітно хмурніють.

Льоня (*дивиться в бік Запоріжжя*)

Скидають бомби... Місто дим заслав...

А Хортиця двигтить, як пароплав...

Володя (*високо задравши голову*)

Орли вгорі! Їм хоч би що — літають!

Невже їх і снаряди не лякають?

(*До товаришів*).

Якщо ми не тремтітимем в норі,

А будем тишком-нишком німчурі

Ножі у жирну спину заганяти,

То й буде фронт! Ви згодні?

Льоня

Що питати!

Голос матері

Ти скоро, Вовко?

Володя

Зараз, зараз, ма. *(До хлопців)*.
Шкода, що Христофора ще нема.
Віднині не Дніпро — кордон між нами.

Іде, схлипуючи, Оксана.

Оксана

Фашисти там...

Володя

А очі кулаками
Не треба терти.

Віля

Козаки, атас!
Вони уже стріляють і по нас.

Льоня

Аж он вони! Летять як навіжені!

Володя

Розбіглись! Зустрічаємось у мене.

Віля, Льоня й Оксана швидко виходять. Стрілянина дужчає. На шляху з'являється кобзар Живистоліт. За спиною у нього бандура. В руці — костур. Вибух. Володя заточується.

Кобзар (*підхопивши Володю*)

Не падають, хлопче!.. Ось вона, війна.
Тебе вже опалила, навісна.
Осколок, мабуть?.. Де у тебе рана?

(Оглядає)

Та ні, це, видно, хвиля повітряна.
Ти чий же? Не Литяги? Так і є.
Дитинство, брат, скінчилося твоє.
Війна відстрочки не дає нікому.
Полежать треба... Йди, синок, додому.

(Проводжає Володю. Повертається).

І знову закривавивсь білий світ...
Забудь же про свій вік, Живистоліт.
Ідуть, здається? Чую — гамір, лайка.
Реве-деркоче їхня чортопхайка.
Та я не із лякливих — бачить бог.

(Спокійно запалює люльку).

На мотоциклі в'їжджають троє: гітлерівець-мотоцикліст з автоматом на грудях, оберштурмбанфюрер СС Крукке — в колясці — і перекладач Тригуб — на задньому сидінні.

Голоси

Halt! Achtung! Keine Silbe! Hande hoch!¹

¹ Стій! Увага! Ні звуку! Руки вгору! (Нім.)

Кобзар (*набік*)

Белькочуть як! От дійсно заковика:
Гадав, що так лише свиня кувіка.

Тригуб (*зіскочивши з мотоцикла*)

Ей, руки вгору! Й шапку з голови!
Чи зовсім повилазило?

Кобзар

Хто ви?

Тригуб

Це ось пани велоконімці.

Кобзар

Маєш!
Вельможне панство!

Тригуб

Чом їх не вітаєш?
Адже нам волю принесли вони.

Кобзар (*набік*)

Від тої «волі» — боже сохрани!
А сам ти хто?

Тригуб

Тригуб.

Кобзар

Як, тільки губи?

А зуби панство вибило? Рахуба!

Крукке дає знак гітлерівцеві і Тригубові — ті накидаються на кобзаря ззаду.

Тригуб (*тримаючи кобзаря*)

Попавсь?

Кобзар

Попав, як муха та в узвар!

Крукке

Ви... хто?

Кобзар

Хто я? (*Грдо*).

Кобзар!

Крукке (*до Тригуба*)

Вер іст «кобзар»?

Тригуб

Ну...

Крукке

Партизанен?

Тригуб

Гірше партизана!

Крукке

О, шах унд мат! (*Жест*)

Кобзар (*до Тригуба*)

Огузок бусурмана!

Пес нишковий! Коров'ячий кізяк!

Такого б зроду не рубав козак,

Бо не схотів би шаблю закаляти.

Тригуб (*До Крукке*)

Це — більшовик!

Крукке

О, шіссен!

Тригуб

Розстріляти!

Ще надходять гітлерівці, вишиковуються в ряд і спрямовують автомати на кобзаря. Чекають на команду оберштурбанфюрера. Той зірвав з дерева яблуко, старанно витер, нюхає.

Крукке

Абфойєрн!

Тригуб (*нетерпляче*)

Ну, вогонь же!

Кобзар

Бачить світ,
В комедію попав Живистоліт!
Залізні мухи будуть лоскотати!
Боюсь, що сильно буду реготати!
Хоч з матінкою попрощатись дай!

(Ударив по струнах бандури).

Прости мені й прощай, мій отчий край!

(Співає).

Ой, то закрили сонечко не хмари —
То йдуть на нас фашистські яничари.
Ой, то закутав обрій не туман —
То йде на нас проклятий бусурман, гей!

Тригуб (*верещить*)

Вогонь!!!

Крукке (*раптом передумавши*)

Зетц аб!

Тригуб (*здивовано*)

Відставить? Пане Крукке!

Гітлерівці опускають автомати.

Крукке

Убити — то, як кажуть, єсть не штукке.

Кобзар

Тьху, тільки налякали, хай вам грець!

Крукке

Іх цей жебрак унд беттлер... унд співець...
Життя даруйт.

Тригуб

Але навіщо, пане?
За ним же плаче сонце мотузяне!

(Жест — зашморг на шиї).

Крукке сердито зиркнув на Тригуба. Той злякано белькоче.

Гер оберштурмбанфюрер...

Крукке *(до кобзаря)*

Айн момент.
Ви буде тра-ля-ля на... інструмент
Унд славить... міць німецького оруж'є...
Ферштейн?

Тригуб

Тобі все ясно?

Кобзар (*глузливо*)

Навіть дуже.

Крукке

Ми в Запоріжжя ви єсть одпускать.
Ви єсть співай фюр русішен зольдат,
Що єсть капут, що треба єсть здаваться.
Ферштейн?

Кобзар

Хверштейн!

Тригуб (*крізь зуби*)

Та перестань сміятися!

Крукке

За це вам Крукке дарувайт життя.

Тригуб

Вклонися ж, чув?

Кобзар

Не вмію до пуття:
Радикуліт... Не гнеться в мене спина.

Починається артобстріл острова.

Крукке

Капоне?.. Alle Hage!¹

(Впустив яблуко).

Тригуб

Чортовиння!

Кобзар (радісно)

Синочки обізвалися мої!

Ви чуєте їх голос, німчаї?

Вибух снаряда. Гітлерівці кидаються врозтіч. Кобзар навіть не здригнувся.

Ха-ха! Злякались, кляті супостати?

Добрячі у моїх хлоп'ят гармати!

Затемнення

З документів і свідчень очевидців:

Запорізький обласний архів: фонд 102, справа 435 — листівка:

Товариші і друзі!

Фашистським головорізам вдалося тимчасово захопити нашу рідну землю. Вони грабують наше добро, убивають, вішають і розстрілюють мирних жителів — жінок, стариків і дітей...

Але український народ ніколи не буде рабом німецьких поміщиків і капіталістів. Підіймайтесь на боротьбу за свою честь і свободу Батьківщини!

До зброї і нещадної помсти, славні запоріжці!

¹ Гармата?... Прокляття! (Нім.)

Картина друга

Бліндаж на березі Дніпра. Тьмяно блимає саморобна лампа із снарядної гільзи. Час від часу бліндаж здригається від вибухів, і на підлогу осипаються грудочки землі.

У бліндажі — батальйонний комісар (у нього забинтована голова) і телефоніст. Біля входу — вартовий.

Комісар (*дивлячись в оглядову щілину*)

Своя і в той же час чужа земля...
Із Хортиці, неначе з корабля,
Вони прицільно б'ють з гармат по місту.
Як на долоні видно все фашисту.
Щоб вивезти заводи і людей,
Ми мусимо відбити острів цей!

Телефоніст (*у трубку*)

Я — «Ружа». «Едельвейс»? Єсть комісару.

Комісар (*узав трубку*)

Я слухаю. Дають прокляті жару!
Наш Дніпрогес?.. Не плач. Ще прийде час —
І він вогнями привітає нас.
Тримайся, політрук. (*Віддав трубку*).
Іще хлопчина,
А дух який у нього! Молодчина!

(*Підійшов до карти*).

От гад, засів — зубами не вгризеш.

Вчепивсь, як кліщ, за острів. Тільки все ж
Не втримаєшся!

(Вдарив кулаком).

Біля входу з'являється Христофор Ємельянов.

Вартовий *(перепинивши йому шлях)*

Ти, пацан, до кого?

Христофор

Мені — до командира полкового.
Секретне діло, так би мовить...

Вартовий

Ах,
Секретне! Аж напав на мене страх!

Комісар

Впустіть його.

Христофор *(увійшовши)*
Дозвольте?..

Комісар *(суворо)*

Слухай, хлопче.
Ти радий, що у тебе цілий лоб ще?
Сховався б у щілину — й нічирк.

Не всидиш в бліндажі — такий тут цирк.
А ти гасаєш...

Христофор (*знітившись*)

Я сюди на... пузі
Приповз по бур'янах, по кукурудзі.

Комісар

Що трапилось?

Христофор (*вийнявши щось із пазухи*).

Це особисто вам. (*Подає*).
Я присягав, що в руки передам.

Комісар (*розгорнув пакунок*)

Що? Хортиця? Так, схема. Мінне поле.
(*Здивовано*).

Де ти доп'яв цю карту, комсомоле?

Христофор

Там, на городі в нас, боець один...
Такий чорнявий... Схоже, що грузин:
Ім'я у нього — як у Руставелі...
Все жартував, а очі — невеселі...
«Кацо», «кацо»...

Комісар (*нетерпляче*)

Де той мінер тепер?

Христофор

Він, дядю, був поранений... помер...
Чотири рани... Як не рятували!
Ми з мамою його і поховали.
А це, як помирав, просив боєць
Віддати нашим...

Комісар

Що ж, ти молодець.
Ця карта ой як може знадобитись,
Коли ми знов за острів будем битись!
Без неї, знаєш, скільки б полягло?

(До телефоніста).

«Тюльпана» дай.

Телефоніст

Алло! «Тюльпан»? Алло!
Я — «Ружа». (До комісара). Є «Тюльпан».

Комісар *(по телефону)*

У чому справа?
Чекати більше я не маю права.
Так, другий. Я ще вчора вам велів
Послать бійців, що родом з цих країв,
У розвідку на острів... Ну звичайно!
Не повернулись? Ще послать. Негайно!
Послали вже? Хто? Хлопець — перший сорт.

Поранили, коли ще плив? От чорт!
Шкода людей! Але ще більш поляже,
Якщо ми не розвідаєм... Аякже!
Чекаю й дуже!

(Віддав трубку).

Христофор *(благально)*

Дядю комісар,
Повірте, кожна стежка, кожен яр
І кожен кущ знайомі тут для мене.
Пошліть мене на острів.

Телефоніст

От шалене!

Комісар *(розглядаючи схему)*

Там фріци.

Христофор

Ну так що ж?

Телефоніст

Ото дурне!

Христофор

Я ж в розвідку прошу послать мене.
Дніпро перепливти мені — не штука.

Комісар (*не підводячи голови*)
А там якраз фашист тебе й застука.

Христофор

Я плавнями пройду до корешів.

Комісар (*підвівши голову*)

Ти звідки?

Христофор

З Вознесенки. Але жив
На Хортиці. Скажу, хоч не з зухвальців, (
Я острів знаю, як своїх п'ять пальців.
Не тільки я. А Півень, а Чудак,
Литяга, Панфіловський! Всіх друзяк
Я, якщо треба, залучу до діла.
А то братва і відчайдушна, й сміла.
То як же, можна?

Комісар (*лагідніше*)

Хлопче, зрозумій,
Це дуже небезпечно, любий мій.

Христофор

Вовків боятись...

Комісар

Це не та примовка:
Фашисти у сто раз лютіші вовка.

(Прислухається).

Іч, гамселять. Удар. Іще удар.

(До Христофора)

А як уб'ють?

Христофор

Та, дядю комісар,
Я смерті не боюсь!

Комісар

А я — боюся.

Христофор

Ви смієтесь!

Комісар

Нітрохи не сміюся.
Вітчизні не потрібно зайвих втрат:
Їй ми живі потрібніші в стократ.
Між іншим, це нам пам'ятати раєв
Колись Василь Іванович.

Христофор *(вражений)*

Чапаєв?!

Ви бачили його хоч раз?

Комісар

Ого!

Та я служив в дивізії його.

І воду з однієї пив баклаги.

То був не чоловік — сама відвага.

А нас учив не раз: — Хоч круть, хоч верть,

Але ти мушиш обдурити смерть!

Вибух стрясає бліндаж. Комісар дивиться в оглядову щілину.

Реве і стогне, як писав Шевченко.

(До Христофора)

А як тебе хоч звати, козаченко?

Христофор

Я? Форка... Христофор... Таке ім'я... *(Ніяковіє)*

Комісар

Ім'я — що треба, синку. Тільки я...

Грім вибухів.

Боюсь за тебе. Чуєш, як он гатить?

Телефоніст

А наших щось не чуть.

Комісар

Не хочуть тратить
Снаряди: їх не так багато в нас.
Та прийде час!..

Телефоніст

Це вам момент якраз
Хоча б якусь часинку подрімати:
Ви ж третю ніч...

Комісар

Не треба умовляти. *(До Христофора)*.

Ану ходімо, хлопче, далі в кут.
Давай зручненько вмостимось отут —
З годинку подрімаєм на шинелі.
Можливо, сни насняться нам веселі
Під бомб виття й осколків ніжний свист.
А трохи угамується фашист —
Подумаєм, як бути із тобою.
Ну, згоден?

Христофор

Так.

Комісар

Укрийся ось полою
І — на добраніч! *(До телефоніста)*.

Ти ж, браток, гляди:
Як тільки що — буди.

Обидва вмощуються на нарах.
Деякий час тихо, тільки чути далекі постріли і вибухи. Біля
входу в бліндаж з'являється кобзар Живистоліт.

Вартовий

Старий, куди?

Кобзар

Ти сам старий! Мені до кошового.

Телефоніст (*тихо*)

Ей, ви, не галасуйте там.

Вартовий

До кого?

Кобзар

До командира.

Вартовий

Спить наш комісар.

А ви хто, діду?

Кобзар

Я не дід — кобзар

Із Хортиці...

Комісар (*розплющив очі*)
Із Хортиці?

Телефоніст

Казав же,
Розбудять.

Комісар (*підводиться*)
Як дістався?

Кобзар

А як завше:
На дуба сядеш верхи і — пливи!
Для нас це діло звичнее.

Телефоніст

Диви!

Комісар

Ти щось хотів сказати?

Кобзар

Що — казати!
До себе в полк прошу мене узяти.
Я знаю діло воїнське як слід!

Комісар

То спочивай.

Кобзар

Що? Спочивати?
Коли наш острів топчуть супостати?
Спасибі тобі в шапку, комісар.
Я все-таки кобзар, а не шинкар.
І порох є!

Комісар

А як з вогнем, козаче?

Кобзар

Є і вогонь!..

Комісар

Замало його наче...

Кобзар

Позичу в тебе!..

Комісар *(сміється)*

Ох і молодець!

Кобзар

Є люлечка?

Комісар *(дістав лольку й кисет)*

І кріпкий тютюнець!

Кобзар

Виходить, мир?

Комісар

А ми хіба сварились?

Кобзар

Запалимо, щоб дома не журились.

Комісар

Це діло — ніс погріти при вогні.

Запалюють люльки.

Кобзар

То як, береш мене у полк чи ні?

Комісар

Узяв би я з душею дорогою,
Та, певно ж, острів тужить за тобою,
Бо там, де скаженіє лютий кат,
Ти нині необхідніший в стократ.
У тебе зброя дужа, як ні в кого.
Гартуй же дух старого і малого.
З бандури, батьку, по фашистах шпар!

Кобзар

Переконав. Що значить — комісар!
Піду назад, на Хортицю.

Комісар (*проводжає його до виходу*)

Щасливо!

Кобзар виходить.

Христофор схоплюється, протирає кулаками очі.

Христофор

Кобзар Живистоліт! Ну просто диво!

Насправді то було, а чи вві сні?

Здається, стихло.

(До комісара). Чи не час мені

Йти в розвідку?

Комісар (*зітхнув*)

Ну що тобі сказати?

Не хочеться у пекло посилати...

Христофор

Ви не хвилюйтесь...

Комісар

Синку, щоб ти знав,

Я б краще сам Слауту форсував,

І біг в атаку, і жбурляв гранати,

Ніж інших посилати й певно знати,

Що не усім судилося дійти.

Як командир, відповідаєш ти

Не тільки перед кимсь — перед собою.

Я кожен день стаю сто раз до бою,
Стікаю кров'ю і вмираю теж...
До речі, в тебе прізвище яке ж?
Гадаю, не Колумб?

Христофор

Ні, Ємельянов.

Комісар

Пробач, що я не так на тебе глянув,
Коли прийшов ти. Ще й бурчав як дід.

Христофор

Та то нічого. Все було як слід.

Комісар

Що ти не з полохливих — видно зразу.
Отож послухай-но мого наказу.
Насамперед — із хлопцями зв'язок.
Хай інформують нас про кожен крок
Фашистів.

Христофор

А я сам?

Комісар

Із тебе досить,
Що з того світу будеш ти приносить
Відомості до нас. Ну, що ж, пора!

Будь обережним. Знай, війна — не гра.
По-моєму, серйозний ти хлопчина.
Отож щасливо. Жду тебе, як сина.

(Цілує хлопця).

Вітання передай товаришам!

Христофор *(вибігаючи)*

Спасибі! Неодмінно передам!

Комісар *(дивлячись услід Христофорові)*

Чапаєня!

Христофор *(вартовому)*

А ви — «пацан»!

Вартовий

Та, друже,
Я жартома. Ти сердишся?

Христофор

Не дуже!

(Побіг).

Телефоніст

Мале, але таке завзяте!

Комісар (*зітхнув*)

Десь
Такий уже і менший мій — Олесь...
Якщо живий...

Входить боєць із штабу.

Боєць

Пакет.

Комісар

Що? Вибачайте,
Замріявся...

Боєць

Кажу — пакет.

Комісар

Давайте.

Боєць виходить. Комісар розкриває конверт, читає.

«З метою забезпечення робіт...
Так... демонтаж заводів... так... на схід...
Так... форсувати водну перепону...
Очистить острів... Здійснить оборону...
Ретельно готуватись... так... сигнал...
Захистимо Вітчизну... генерал...»

(До телефоніста).

Клич командирів. Всіх. Молодших навіть.
За п'ять хвилин щоб тут. А втім, відставить.
Я зараз обійду окопи сам.
Ліхтарик дай. (Жартує).
Не бійся — я віддам.

Затемнення.

З документів і свідчень очевидців:

Архів Міністерства оборони, фонд Південного фронту,
справа 12 — донесення:

Політуправлінню Південного фронту: в Запоріжжі (для поширення центральних газет, листівок... відділенням широко використовувалася група юних патріотів. У цій групі налічувалось 15 хлоп'ят... Ці юні патріоти не тільки займались поширенням літератури, але й приносили цінні розвідувальні дані для частин Червоної Армії...

Начальник 8-го відділення політвідділу 12-ї армії,
батальйонний комісар Завальний.

Картина третя

У хаті Литяг. Звичайно, скромно обставлена кімната — стіл, плетені стільці, залізне ліжко, етажерка з книжками. Впадає у вічі велика кількість саморобних корабликів — вони на етажерці, на вікнах. На стіні — портрет батька Володі. У кімнаті четверо — Володя, Оксана, Льоня і Віля.

Володя (*обурений*)

Не люди, а якісь... неандертальці!..

Віля

Всіх полонених розстріляли в балці...

Льоня

Повік не простимо різню таку!

Оксана

**А їхній штаб, напевно, в дитсадку.
Там вартові. На всіх горлають грізно.
Чого я не спалила!**

Володя

**Ще не пізно.
Тим паче добрий тол у Льоні є.**

Оксана

**Ти, бачу, знов, Володько, за своє.
Нас четверо всього. Це ж крапля в морі!**

Володя

**Важливо не зігнутися в покорі.
А крапля навіть камінь пробива,
Козачко.**

Льоня

**Пам'ятаєте, братва,
Колись читали ми, іще у школі,**

Як визволила лева із неволі.
Маленька мишка.

Віля

Вірно! А Льонько —
Не мишка, а справжнісінький мишко —
Ведмедик.

Льоня (*удавано сердито*)

Писар, ти заробиш в мене!

Володя

Облишмо жарти, Льоню і Вілене.
Домовимось: якщо застане хтось —
Ми молимося. (*До Льоні*).
На молитовник ось.
Тепер про діло.

Оксана

Ти про що це, Вовко?

Володя

Про те, що час почати підготовку.
Сама ж казала — в дитсадку їх штаб.
Отож засмажимо фашистських жаб!

Оксана

Засмажити? О, це було б чудово!

Віля

А може, тол їм підкладем, братове?

Льоня

Цей отрок пропонує добру річ!
Влаштуєм фріцам карнавальну ніч!

Оксана *(в захопленні)*

Щоб попелу від них лишилась купа!

Володя

Вирішуйте. Нас четверо. Це — група.
Ми мусим зважити...

Швидко заходить мати Володі.

Мати

У вас усе?

Володя

А що там, мамо?

Мати

Фріців чорт несе.

Володя *(до друзів)*

Не дрейфіть! Всі замрїть в смиренній позі
І очі вгору — молимося бозі.
Ну, дружно...

Льоня (*розкривши молитовник*)

«Отче наш, іже еси...»

Всі підхоплюють.

Заходять оберштурмбанфіурер СС Крукке з солдатами і Тригуб

Тригуб

Чого це ви завили, наче пси?

Погибель відчуваєте вже?

Крукке

Труппе?

Liedertafel!¹ Іх збиратись группе

Забороняйт. Іх есть забороняйт

Співайт. Ви мусить тільки працювайт!

Володя

Ми молимося богу.

Тригуб

А якому?

Чи часом не червоному наркому?

Володя

Всевишньому...

¹ Співочий гурток? (Нім.)

Тригуб (*граючись пістолетом*)

Дивися, козачок,
Бо нароблю в макітрі дірочок.
(*Показує на голову*).
Тоді вона варити більш не зможе

Льоня

Забороняєте і слово боже?

Тригуб (*відмахнувся*)

Хоч зовсім не вставайте із колін!
Та знайте, що ваш бог віднині — він!

Тицьнув на Крукке, який переглядає книжки на етажерці і з брідливою міною жбурає їх додолу.

Віля (*смирнено*)

А ви його архангел?

Тригуб

Шкіриш зуби?
Одержуй для знайомства від Тригуба!
(*Б'є його в обличчя*).

Поклони ж бити мусите усі
Йому.

Льоня (*обернувшись до Крукке*)

«Іже єси на небесі...»

Крукке (*визвірився*)

Still!

Тригуб

Пан велить, щоб ви заткнулись! Встати!
Хто комсомолец? Тільки не брехати!

Володя

Та ми ж... як бачте... проти сатани
Ми боремось.

Тригуб

А це вже як пани
Накажуть вам. Тепер вам не совети.
А зброї в вас немає, шпінгалети?
(*Обшукує*)

Віля

Ой, що ви! Ми ту зброю боїмось
І в руки брать...

Тригуб

Дивіться, а то — ось!
(*Показав кулак*).

Крукке (*побачивши під лавою яблука*)

О, Apfel!

Тригуб, ставши на коліно, вибирає і подає йому найбільше яблуко. Крукке старанно витирає його хусточкою і починає їсти.

Eine Ware erstes Gute!¹

Тригуб *(до матері)*

А ти чого, як та сова, надута?
Не рада, що до хати пан зайшов?
Пан Крукке проливав за тебе кров —
Він Україну нам звільняв кохану!
Чому ж не кажеш «на здоров'я» пану?

Мати

Ваш пан і так здоровий, наче бик.

Тригуб

Ти хочеш, щоб я висмикнув язик
Тобі, стара? Повторюю ізнов я:
Припрошуй пана: «Їжте на здоров'я».

Мати мовчить.

Чи бачили? Розприндилась! Мовчить!
Якщо не скажеш панові в цю мить
Ти «на здоров'я», замовчиш навіки!

Мати

На зд... на зд...

¹ О, яблуко!.. Товар вищої якості!.. (Нім.)

Володя

Вона у нас заїка!

Тригуб

Мовчать, бо так тобі я заліплю,
Що теж навик заїкою зроблю!

(До матері).

Лічу до трьох. За третім буде куля.
Лише до трьох кує оця зозуля.

(Підкидає пістолет).

Ну, починаю. Раз...

Мати мовчить.

І два...

Мати — як німа.

І...

За вікном — постріли. Крукке з солдатами швидко виходять.
Тригуб — прожогом за ними.

Мати

Ой!.. *(Хапається за груди
і важко опускається на стілець).*

Володя *(кидається до неї)*

Ма, що із вами? Ви ж такий герой!

Оксана

Як я боялася!..

Мати

І я — так само.

Володя

А я... я вами так пишаюсь, мамо!

Віля

Ми будем брати, тьотю, приклад з вас.

Льоня

А фріцам ми віддячим — прийде час!

Володя

Звичайно. Тільки, мамо, ви, будь ласка,
Ідіть у схованку. Бо ці — у касках —
Ще можуть повернутися.

Мати

А ви
Теж не втрачайте, дітки, голови.
Хитруйте...

Володя (*прислухається*)

Ма, хтось хвіртку відчиняє!

Мати знімає зі стіни портрет і швидко виходить.

Йде в хату!.. Льоню!

Льоня (*відкривши навмання молитовник*)

«Яко ісчезает
Воск от лица огня...»

Всі (*повторюють*)

Лица огня...

Заходить Христофор.

Христофор

Молебень правлять? Що за чертівня?
Чи церква тут? А де ж тоді Литяга?

Володя

Ой, хто прийшов! Оглянься-но, ватаго!

Віля

Як? Форка? Ти?

Льоня (*обіймаючи*)

І паки, й паки рад!

Христофор

Володю, Льоню, що за макарад?

Льоня (*комікуючи*)

Хулиш!

Христофор

Пішли в монахи?

Володя

Перестань ти!

Хіба ти ще не знаєш? Окупанти
Забороняють збори. Ну, так ми...

Христофор

А я вже розгубився, чорт візьми!

Льоня (*басом*)

Тож, друзі, помолімося паки й паки,
Щоб... швидше з'їли Гітлера собаки!

Всі сміються.

Христофор

Які в вас плани?

Володя

Бачиш, в дитсадку
Німецький штаб. На нашому кутку
Гніздо це неабияке. Тож треба
Його підняти вище.

Христофор

Аж на небо?

Володя

Ти догадався.

Христофор

Вибухівка є?

Віля

Нам Льоня всі запаси віддає.

Христофор (*здумується*)

А може...

Льоня

Що?

Христофор

Ризикувати не варто.

Адже там, певно, є надійна варта.

Володя

А ти що пропонуєш?

Христофор (*рішує*)

Отже, так:

Щоб ціль вночі побачив наш літак,
Ви коло штабу розпаліть багаття,
Бомбьожка буде та, повірте, браття!

Володя

Багаття — річ, звичайно, не складна,
Та звідки наш радянський льотчик зна,
Що вогнища ці мають означати?

Христофор

Ти не турбуйся. Льотчик буде знати.

Віля

Ти певен?

Христофор

Сам я передам.

Льоня

Кому?

Христофор

Якщо по правді, передам тому...
Кому потрібно! Ви, будь ласка, знайте:
Хто викаже — він і за морем знайде!

Володя

Про це попереджаєш ти дарма.
Між нами, Форко, зрадників нема.

Христофор

Це я для профілактики, Литяго.

Володя

Я розумію.

Віля (*прислухається*)

Хтось іде! Увага!

Льоня

За мною всім підтягуйте!

Христофор

А я?

Льоня

Теж нам підспівуй трохи.

(*Відкрив молитовник*).

«Во ім'я

отця, і сина, і святого духа».

Заходить Тригуб.

Тригуб

Завили, як вовки на завірюху!

Замовкніть! Знайте, що найбільший гріх

Для вас — панів не поважать своїх.

Забути раджу цю советську звичку.
Я повернувся провчити більшовичку.
А де вона?

Володя

Десь вийшла.

Тригуб

Ну й дурна!
Від мене зроду не втече вона.
Я до кінця завжди доводжу справи.
Затямте це. *(До Оксани)*.
Як звать тебе, русява?

Оксана

Оксаною.

Тригуб

А ти вже той... Ха-ха!
Не нудно тобі жити без гріха
Із оцими... монахами? Оксано!

*(Безцеремонно хапає дівчину за косу.
Та впилася зубами в руку Тригуба).*

У, тигреня!

(Схопився за кобуру пістолета).

Володя

Вона ж дитина, пане!

Тригуб (*передумавши*)
Що ж, хай росте. Я подожду. Ха-ха!
(*Виходить, регочучи*).

Льоня
Ну, бачила, Оксано, жениха?

Оксана
Я очі йому видеру, бандюзі!

Віля
Якийсь він пришелепуватий!

Володя
Друзі,
Послухаємо Форку: пізній час.

Христофор
Я комісару розповів про вас —
На Хортиці, мовляв, є хлопці добрі,
Надійні і, по-моєму, хоробрі.

Льоня
Не з боягузів.

Христофор
Ось нам і наказ:

Обстежити весь острів, ще й не раз.
Вже завтра ми повинні точно знати,
Де в німців танки, де стоять гармати,
Де їхній дзот чи, може, кулемет.
А щоб зробили наші з них «паштет»,
Ми про усе побачене негайно
Доповімо. Так згодні ви?

Всі

Звичайно!

Володя

Нас п'ятеро

Христофор

Чотири.

Володя

В чому річ?

Христофор (*ухильно*)

По-моєму, дівчат не брали в Січ...

Володя

Я можу... поручитись за Оксану.

Льоня

І я.

Христофор

Тоді перечить я не стану.

Володя

Тепер нам, друзі, клятву дати слід.

Христофор

Згадав! Од комісара вам привіт!

Всі

Спасибі!

Христофор

Ось де, друзі, чолов'яга!
З Чапаєвим із однії баклаги
Він воду пив! І сам — немов Чапай!
Не вірите?

Володя

Ей, Форко, зачекай! (*Урочисто*)
Чапаєвці! За матерів сивини...

Льоня

За кров батьків...

Віля

За горе України...

Оксана

За Дніпрогес наш любий...

Христофор

Помстимось

Проклятим окупантам!

Всі

Клянемося!

Христофор (*заспівує тихесенько*)

Хто каже, що вода його накрила?

Що з рук упала шабля золота?

Ген в'ється чорна бурка, наче крила,

То знов на бій Чапаєв виліта.

Всі (*підхоплюють*)

Ген в'ється чорна бурка, наче крила,

То знов на бій Чапаєв виліта!

Завіса.

ДІЯ ДРУГА

Картина четверта

Хортиця. Вечірні сутінки. То тут, то там небо обмацують потужні прожектори. Один із них висвітив ріг дитсадка, в якому розташований штаб гітлерівців.

З-за кущів з'являються з в'язанками хмизу Володя, Оксана і Льоня.

Володя

Як бачите, удався номер з хмизом.
Ось їх кубло. Назад відходим низом.
Найголовніше — тихо. (*Прислухається*).
Літаки!
Вони спочатку пройдуть вздовж ріки.
Дається на відхід нам три хвилини.

Льоня

А потім фріцам будуть тут хрестини!

Володя (*до Оксани*)

Не бійсь, козачко. Буде все гаразд.
Де вартовий?

Льоня

За рік зайшов якраз.

Володя (*до Льоні*)

Пильнуй його!
(*До Оксани*).
Діли на три багаття.
Дай сірники.

Оксана

Ой, спалиш мені плаття!

Володя
Чорт, не горить...

Оксана
Подми.

Володя
Погасло знов.

Оксана
Ще є папір?

Володя
Ось клаптики знайшов.

Оксана
Горить! Горить!

Володя
Ти — що? У тебе сльози?

Оксана
Це не від страху. Чуєш, бомбовози!

Володя
Тут скоро все палатиме кругом!

Льоня (*когось помітивши*)

Кінчай, братва!

Володя

У нас — ажур.

Льоня

Бігом!

Біжать. Багаття розгоряється. Гул наших літаків. Грім вибухів.

Затемнення.

Вдалині, над Дніпром, спалахує, розливаючи блідо-зелене світло, німецьке «панікадило».

Вдзовж паркану, на котрому білють якісь оголошення, пройшов гітлерівець-патрульний з автоматом. Присвітив кишеньковим ліхтариком на годинник, зайшов за ріг. Навшпиньках крадеться Віля. Впевнившись, що гітлерівець далеко, махає комусь рукою. З'являється Христофор.

Віля

Тут прошмигнем. Але тихенько тільки!

Гостинець є?

Христофор

Та ще який! Листівки!

Віля

Які новини?

Христофор

Всі новини — тут,
У пазусі.

Віля

Сьогодні наш маршрут
Інакший буде. Знаєш, через балку
Йти небезпечно.

Христофор (*помітивши оголошення*)

Стій, якусь шпаргалку
Повісили.

Віля

Та їх десятки штук.

Христофор (*розглядає оголошення*)

На кожному крук з хрестом, немов павук.
Про що тут, Писар? От би прочитати.

Віля

А що там? Обіцяють розстріляти
Усіх, хто на коліна не стає.

Христофор

Шкода, вже темно... Вілю, так і є —
Одне лиш слово видно «розстріл»,
«розстріл».

Віля

Та хай вони хоч весь заклеять острів —
Нас не злякають.

Христофор

Вілю, постривай!
А що як «резолуцію»?

Віля (*зрозумівши з півслова*)

Давай!
Ось грудка клею.

Христофор

Хай читають «Вісті»!
(*Виймає з пазухи листівки*)

Віля

Ти скільки їх приніс?

Христофор (*наклеюючи листівку*)

На цей раз — двісті.
Ще пахнуть фарбою вони...

Віля (*нюхає*)

Та це ж
Свободи запах! Воленьки!

Христофор

Але ж
Ми захопились, Вілю.

Віля

Я... кінчаю.

Христофор

Які в них будуть пики — уявляю,
Коли побачать це!..

Віля

Атас, патруль!

Христофор

Біжим, бо цей не пошкодує куль.

Зникають.

Проходить патрульний. Знічев'я спрямовує промінь ліхтарика на паркан і висвітлює заголовок «Вісті Радянської Батьківщини».

Тривога.

Затемнення.

У нічній темряві казковими страховиськами виглядають замасковані гітлерівські машини і гармати.
Повзуть Володя — з ракетницею за поясом — і Оксана.

Оксана

Володю, відпочити трохи можна?
Вже лікті — в кров...

Володя

Для нас хвилина кожна
Тут дорога. Ми маємо прибути
На місце вчасно. Вже, напевно, ждуть
У Запоріжжі нашого сигналу.

Оксана

Гаразд, повзем. Мені вже легше стало.

Володя

Тс, хтось іде...

Оксана

Кобзар Живистоліт!

Володя

Диви! І не боїться бісів дід
Тут швендяти! Навколо скільки варті!
На когось налетить, то будуть жарти!
Давай хоч попередимо його.

З'являється кобзар.

Кобзар

Хто тут?

Володя

Це ми... Литяга я...

Кобзар

Ого,
Від дому ти відбився далеченько.
А ще хто із тобою, козаченько?

Володя

Оксана.

Кобзар

Розумію: я і ти...
Так можна і світ за очі зайти...

Володя (*засоромившись*)

Ви тільки не подумайте, будь ласка.

Кобзар

А що ж тут думать? Це відома казка:
Чи мирна днина, чи гримить війна —
Любов... Ні, не питається вона...

Оксана

Що ви, дідусю!

Кобзар

Не соромсь, онуко!
Я теж був молодим...

Володя

Тут всюди круки.
Ви обережно.

Кобзар

Це я... заблукав.
(Жартує).
Шукав холошу, а попав в рукав.
(Виходить).

Оксана

Як пахне тут! Ти чуєш?

Володя (*вирвав куцик*)

Євшан-зілля.

Оксана (*замріяно*)

Хотіла б я, щоб на моє весілля
Уся земля так пахла... й небо... й світ...
А ти б хотів цього, скажи?

Володя (*засоромившись*)

Привіт!
Ти краще глянь, чи не машин то валка?
По-моєму, це вже Широка балка.

Оксана

Так, це вона. Не помилився ти...

Володя

Тобі, Оксанко, час назад повзти.
Я далі сам...

Оксана

Що... сам?

Володя

Поставлю «свічку».

Оксана

Ти звідки взяв таку хорошу звичку?
Все сам та сам. А я, між іншим, теж
Член групи, як і ти.

Володя

Це так, але ж
Не забувай — тут дуже небезпечно.

Оксана

Я дякую тобі, що ти так гречно
Це нагадав. Але... я не піду.

Володя

Так поповзеш.

Оксана

Ні, Вовко.

Володя

На біду
Собі й мені. Прошу — не будь такою.

Оксана

Я хочу бути поруч із тобою.
Ми зробим все за декілька хвилин.

Володя

Ну а якщо?.. Нехай вже я один.
Але нащо тобі ризикувати?

Оксана

Боюсь за тебе я...

Володя

І відступати
Самому буде легше.

Оксана

А мені
Здавалося — чи то було вві сні? —
Що я для тебе... не чужа...

Володя

Оксанко!..
Я б із тобою... говорив до ранку...

Але... повір... що в серці у моїм...
І за сто років я не розповім...
Іди... я потім...

Оксана

О війна проклята!
Я мить оцю чекала, наче свята.
А ти украла... (Плаче).

Володя

Оксю, ну ж не плач...

Оксана

Гаразд, я йду, Володечко... Пробач...
(Цілує Володю і хутко зникає)

Володя (вражений)

Привиділось? Чи правда — цілувала?
Спасибі, Оксенько!.. Аби ти знала,
Який щасливий я!.. Мов одібрало річ...
Таке почуть!.. Яка чудова ніч!!!
Я зараз буду їй салютувати!
Дозвольте, фріци, вас потурбувати?
Що сниться вам, мерзотники, в цей час?
Вже скоро розпочнеться «вас іст дас»!
Діждавшись зеленої ракети,
Артилеристи зроблять з вас котлети.
Лети ж, ракето, високо, до хмар,
Щоб бачив сам товариш комісар!

(Запускає в небо ракету)

А я боявсь, щоб не була осічка!
Добряча вийшла окупантам «свічка»!
Тепер була, як кажуть, не була.
Лише б Оксанка далі відповзла.

(Зникає).

Затемнення.

3 документів і свідчень очевидців:

Архів Міністерства Оборони, фонд Південного напрямку, оперативний відділ, справа 23:

Командуючому південно-західним напрямом маршалу Радянського Союзу С. М. Будьоному: ...наші частини весь час атакують ворога на острові Хортиці... Велику роботу по організації боїв провели генерал-майор Харитонов і помначпурфронту по комсомолу тов. Мельников. Ними ж у Запоріжжі була організована група молоді, яка називала себе «Юними чапаєвцями». Вони перепливали Дніпро, здійснювали розвідку, розпалювали вогнища як умовний знак для нашої авіації і артилерії. Наслідок їхньої роботи дуже добрий.

Член Військової Ради Південного фронту.
армійський комісар I рангу О. І. Запорожець.

Картина п'ята

Декорації другої картини.

Батальйонний комісар їсть кашу з котелка, одночасно вивчаючи карту. Тут же телефоніст і вартовий — біля входу.

Телефоніст

Товариш комісар.

(Подає трубку).

Комісар

Я. Другий слуха.
Де ж ваш вогонь? Давно попухли вуха.
Ще підсипте їм! Що, вогневі?
Розвідаємо. Хлопці бойові!
Звикаємо. Далеко до домівки.
Б'є цілу ніч. За Бабурки, з Розумівки.
А головне — із острова. На жаль,
Буквально засипа «Запоріжсталь»
Снарядами і мінами... Не чути.
Як в воду впав... На жаль, це може бути.
Та він завжди ходив туди один...
Товариш перший, він мені — як син...
Чапаєнята справжні. Це ми знаєм!
Товариш перший, ми не підкачаєм!
Готуємося. Слухаю. Єсть. Жду.

*(Віддав трубку телефоністові.
Стоїть, замислившись).*

Невже попав мій Форка у біду?

Телефоніст

З СП¹ передали, що вже зустріли.
Весь аж посинів. Ледве одігріли.

Вартовий

Стій, хто іде?

¹ СП — спостережний пункт.

З'являється кобзар Живистоліт.

Кобзар

Не «стійкай», ради бога!

Вартовий *(до комісара)*
До вас Живистоліт.

Комісар

Пустіть старого.

Кобзар *(зайшовши в бліндаж)*
Чолом вам!

Комісар

Добрий вечір!

Кобзар *(квапливо)*

Ой, спішіть,
Що я скажу — швиденько запишіть,
Бо ще забуду — голова ж дірява...

Комісар

Що записати, батьку? В чому справа?

Кобзар *(мов не чує)*

У балці Куцій — їхні тягачі:

І вдень вони деркочуть, і вночі.
В саду радгоспнім також фріців сила.
На скелю Сиву телефонна жила —
Напевно, там сидить спостерігач.
Над школою стримить якийсь рогач —
Либонь, антена. Значить, там начальство.
А в балці Генеральці — не зухвальство! —
В них кухні польові стоть у ряд.
Підкиньте їм «вареничок» — снаряд
Чи бомбу. Щоб їх пранці всіх поїли!
Ви записали?

Комісар (*у захопленні*)

Це, кобзарю, діло!
Чим відплачу за службу цю твою?

Кобзар

А ти гадав, що байдики я б'ю,
Що горобцям даю знічев'я дулі?

Телефоніст (*до комісара*)

Та за такі відомості дідулі
Не вадило б медаль!..

Кобзар

Мені — медаль?

Комісар

А що? Ідея стояща!

Кобзар

На жаль,
Тут не моя, солдатики, заслуга.
У всьому винна, бачите, подруга —
Моя бандура. Лиш торкнуся струн —
До мене суне всяк — і стар, і юн.
А я гав не ловлю. На вус мотаю,
Хто що говорить. Дещо й сам питаю.
Дав штурхана вже не один фашист,
Бо вештаюсь там, де не слід...

Телефоніст

Артист!

Кобзар

А я своє: «Подайте старцю хліба...
Хоч крихітку малесеньку...»

Комісар (*розчулено*)

Спасибі!
Який же ти, кобзарю, молодець!

Кобзар (*скромно*)

Ет, скажеш! Молодець проти овець!

Комісар

Ні, ти — герой, ти наш розвідник бравий.

Кобзар

Ага, а хто казав, що я трухлявий?

Комісар

Я не казав.

Кобзар

Так думав.

Комісар

Був грішок.

Кобзар

Отож! А втім, де він — мій посошок?
Піду назад.

Комісар

Спочив би хоч часинку.

Кобзар

Е ні, спочину на тім світі, синку.

Комісар

То, може, тобі дачь поводиря?

Кобзар

Поводиря? Для мене — кобзаря?

Жартуєш. Ти забув, що я тут — дома!
Мені тут кожна квіточка відома.
Не наступлю на жодну — обмину...

Комісар *(до телефоніста)*

Ну як йому віддячить — не збагну.

(До кобзаря).

Тобі, можливо, батю, хліба дати?

Кобзар

Щоб я та військо взявся об'їдати?
Мене сумління власне загризе.

Телефоніст

То, може, комісарського ен-зе?
(Жест).

Комісар

Тьху, я й забув! Там є на дні у флязі.
Дай я наллю патрончика трудязі.
Чи, може, ти, кобзарю, ні-ні-ні?

Кобзар

Ет, все одно прийдеться у вогні
Горіти в пеклі, хай йому абищо!
Налий, синок, хоч знатиму за віщо.

Комісар (*налив у гільзу, подає*)

Пробач, що це не келих, а патрон.

Кобзар (*випив*)

А що? Ти знаєш — добрий самогон!

Комісар

Це спирт.

Кобзар

Дарма що спирт! На смак — нічого.

Комісар

Можливо, ще?

Кобзар

Та ні, пора в дорогу.

Комісар

Тоді годиться, батю, дишльове.

Кобзар

Ага, а потім дід твій попливе,
Та не на острів, а в Чорняве море!

Телефоніст

Невже такого діда чарка зборє?
Поглянути, так ви — ого козак!

Кобзар

Не в чарці, хлопче, діло. Я — вояк.
По-вашому, так я розвідник вроді.
А козаки, між іншим, у поході
Не брали в рот і краплі.

Телефоніст (*убік*)

Хитрий чорт!

Кобзар (*продвжує*)

Ну, а хто брав, того вони — за борт.
Мовляв, нехай зі щуками пиячить.

Телефоніст

Ну й дисциплінка!

Комісар

Так не хочеш, значить?
Що ж, прощай. Побережи себе,
Живистоліт.

Кобзар

Я не таке цабе,
Щоб берегтись. От зберегти б бандуру,

Щоб фріц якийсь не потрощив іздуру.
Ну, я поплив на Хортицю. Прощай!

Комісар (*обіймаючи кобзаря*)

Ти нас, будь ласка, піснею стрічай.

Кобзар

Я вас такою піснею зустріну,
Що чутимуть її на всю країну!

(*Виходить*)

Комісар (*до телефоніста*)

Ну, чим, скажи, не Тарас Бульба, га?

Телефоніст

Нічого не боїться дідуга!

Комісар (*замріяно*)

О ні, сміливим теж буває страшно.
Та йдуть вони в атаку, врукопашну,
Під танк лягають, падають на дзот...
Безстрашні? Так, бо люблять свій народ!..
Де ж Форка?

Вартовий

Ємельянов, ти?

Комісар

Нарешті!

Вартовий

Я вірив, що, браток, не пропадеш ти!

Христофор вбігає, пригортається до комісара.

Комісар

Живий? Мое ти бісове хлоп'я!

Вже, синку, що не передумав я.

А ти, виходить, справжній молодчага.

Чекай-но, що з тобою?

Христофор *(у відчаї)*

Там... Литяга.

Комісар

Він точно артилерію навів!

Христофор

Його... схопили...

Комісар

Що?! Ох, сто чортів!..

Такого хлопця!..

Христофор

Підпустив їх близько.
Там патрулів десятки...

Комісар

А дівчисько?

Христофор

Оксана? Вовка відіслав її
Завчасно, та прокляті німчаї
Схопили її теж.

Комісар

О, це жахливо!
А втім, ми їх ще визволим, можливо?..

Христофор

Вони чомусь не встигли відійти.

Комісар (*замислився*)

Допомогти... Як їм допомогти?

Христофор

А мо... відпустять Оксю і Володю?

Комісар

Навряд. Ти, брат, не знаєш цю породу
Есесманів. Вже скільки пролилось

І крові, й сліз. Проте... якщо когось
Хтось викаже — на допиті...

Христофор

Хто? Вова?
Оксана? Та не скажуть ані слова!
Їм найстрашніші кари не страшні!
Ні, дядю комісар!.. Ви що?.. Ні, ні!

Комісар

Пробач, синок. Я вірю в вас, хлоп'ята,
Як вірю я у кожного солдата,
Як в себе вірю. Вірою живу. (*Замріяно*).
Колись онуку Вірою назву...
А буде внук — Володею напевно.

Лунають вибухи.

Ач, як вони наш берег люблять речно!
Щоночі б'ють, заснути не дають.
Нічого, і про нашу люту лють
Вони узнають скоро.

Христофор (*зрадівши*)

Наступ скоро?
Скажіть — коли?

Комісар

Мій друже Христофоре,
Не забувай, існують на війні
Військові таємниці. Ти мені...

Телефоніст (*у трубку*)

Єсть! З'єдную негайно. (До комісара)
Перший просить.

Комісар (*взяв трубку*)

Так, я. Прийшов. Так, невеселі досить.
Литягу і Оксану узяли...
А може, вдасться врятувати?.. Коли?
Все ясно. Єсть! (*Віддав трубку*).
Дай ще разок обняти.

(*Цілує Христовофора*).

Це генерал просив поцілувати.

Христовофор (*зрадівши*)

Невже дзвонив товариш перший сам?

Комісар

Вже вдруге він сьогодні дзвонить нам.
Засмучений він звісткою про Вову.
Щоб був ти обережним, просить знову.

Христовофор

Скажіть, хай не турбується про нас.
Який на цей раз буде нам наказ?

Комісар

Я думаю, ви можете гордиться.

Ось штаб прислав. Це — планова таблиця
Взаємодії наших всіх частин:
«Піхота», «Артилерія», «Загін
Чапаєвців»... А ось вам і завдання:
Як і раніше, вкрай потрібні дані,
Синок, для артилерії. Де в них
Побільше війська, точок вогневих...
А як почнеться... головне почнеться,
Вам теж узяти зброю доведеться,
Щоб з нами йти в атаку пліч-о-пліч...

Христофор (*захоплено*)

В атаку?! Поруч з вами? Це вже річ!

Комісар

А поки що залазь в шинель, синашу.
Погрійся, відпочинь... Бери ось кашу!
Та не соромся. (*До телефоніста*).
Ложку дай свою.
Нам каша — теж союзник у бою.

Христофор (*їсть*)

Здалось, що я пливу уже з годину...
Щоб відпочить, перевернусь на спину —
І знову віднесе мене вода.
Що хвиля крижана — то не біда.
А гірше, що судома зводить ноги...
Ну, думаю, я збився із дороги...
Іще натиснув... А вже сил нема...
Пітьма страшна... Берега чортма!..

І раптом... раптом хвиля відступає,
А поруч — хто б ви думали? — Чапаєв!
Встає з води, мов дядько Чорномор!
Говорить: «Не здавайся, Христофор!»
Ви знаєте... мене? — «О, достемено!
Я всіх хоробрих знаю поіменно.
От тільки слабкодухих не терплю
Й рубав би панікерів без жалю». —
Виходить, ви живі? — кажу. — «Аякже!
Хіба хтось говорив тобі інакше?» —
Так. Тільки я не вірив все одно.
Стривайте, а чому ж тоді в кіно
Показують, що ніби ви втонули? —
«Чапай — і утонув? Ото загнули!»
Враз хвилі стали смирні і малі.
І кулі — вже не кулі, а джмелі.
І вітер захлинувся від безсилля.
І в серце прибува наснаги хвиля!
І ось він — берег, рідний материк!

Телефоніст

І що ж Василь Іванович?

Христофор

Він... зник...

Повірите, я не збагну і досі...

Він справді був, чи то... мені здалося...

Комісар (*тихо заспівує*)

Палає сонце стягом малиновим.

Підкови крешуть. Строчить кулемет.
І, наче грім, над степом полиновим
Лунає клич: — Чапаєвці, вперед!

Христофор (*підхоплює*)

І, наче грім, над степом полиновим
Лунає клич: — Чапаєвці, вперед!

Затемнення.

З документів і свідчень очевидців:

Москва, 1977 рік. Говорить колишній командуючий Південним фронтом, генерал армії Іван Володимирович Тюленєв:

За пропозицією начальника політуправління фронту, дивізійного комісара товариша Мамонова і його помічника по комсомолу товариша Мельникова юні розвідники і підпільники Запоріжжя, острова Хортиці і села Вознесенки були об'єднані в загін «Юних чапаєвців», який вписав в історію вітчизняного комсомолу і піонерії яскраву, незабутню сторінку.

Картина шоста

Хортиця. Одна з класних кімнат колишньої 43-ї школи. У кутку — перекинуті парти, коло стіни — дошка. На столі польовий телефон, ваза з яблуками. У кімнаті — оберштурмбанфюрер СС Крукке, Тригуб і кобзар. Крукке підніс кобзарю келих з якимсь напоєм. Він скривився, випив і непомітно плюнув через плече.

Тригуб (*до кобзаря*)

Питають пан, чого ви невеселі.

Кобзар

А що ж радить? Я не з Дурної скелі.

Крукке

Ви плавайте Запоріжжя?

Кобзар

Якже! Був.

Наказа пана Крука не забув.

Тригуб

Не Крук, а Крукке.

Кобзар

Не одна бісяка.

Крукке (*нетерпляче*)

Na, na, mach schon!

Кобзар

Про що він там... балака?

Тригуб

Доповідайте!

¹ Починай нарешті! (*Нім.*)

Кобзар

Значить, як було?
Сів я на дуба, взяв до рук весло...

Тригуб (*перебиває*)

Цікавлять пана Крукке результати.
Які в них сили?

Кобзар

Спробуй пощитати!
Куди не підеш, «Стій! — кричать. — Назад!» ()
Мо, тисяч сто, а мо, й сто п'ятдесят.
Там їх тьма тьмуца, щоб я утопився.

Крукке

Єсть панцер? Танк?

Кобзар

Лічив-лічив і збився.
Тих танок і в п'ять сотень не вбереш.

Крукке

Каноне?

Тригуб

Де гармати їх?

Кобзар

Та де ж?
На кожному кроці — і не пройдеши навіть.

Тригуб (*нагадує*)

Ви мали там німецьку зброю славить.

Кобзар

Аякже — славив.

Тригуб

Ну і що?

Кобзар (*зітхнув*)

Ага!
Дали по шиї! (*Стогне*).
Кажуть: «Дідуга,
Бери бандуру і чухрай на острів,
Якщо ти хочеш мати цілі кості!».

Тригуб

Звичайно, цілі матимеш їх ти,
Якщо нам зможеш дечим допомогти.

Кобзар (*Махнув рукою*)

Ет, з мене помічник!

Тригуб

Це легко досить.

Пан Крукке...

Оберштурмбанфюрер ствердно киває.

Тригуб знову переходить на «ви».

Він наказує вам... просить —

Про це він щойно говорив мені —

Ходіть де хоче, бренькайте пісні

І нишком прислухайтесь до громади:

Можливо, хтось... дає не ті поради,

Можливо, не приховуючи гнів,

Підбурює людей... проти панів, —

Ми просимо це все на вус мотати,

А потім... потім нам доповідати.

Кобзар

Виходить, шпигуном — серед своїх?

Боюсь такий на душу брати гріх...

Тригуб

Який там гріх! Бог теж на нашім боці:

З ним фюрер радиться на кожному кроці.

Кобзар

Та ще чи вийде в мене до пуття?..

Тригуб (*багатозначно*)

Пан Крукке вам подарував життя...

Крукке (в тон)

Іх може передумайт...

Кобзар

Розумію.

Що ж, спробую. От тільки чи зумію?

(*Чухаючи потилицю, виходить*).

По сигналу Крукке в кімнату вводять для допиту Володю.

Тригуб

То як, що-небудь пригадав, герою?

Чи думаєш — жартуєм ми з тобою?

Гляди, а то увірветься терпець

У пана Крукке — і тобі капець.

Так що робив ти у Широкій балці?

Володя

Я хмиз ходив збирати.

Крукке (*роздратовано*)

Alte Walze!¹

Володя

Я випадково аж туди зайшов.

¹ Стара пісня! (*Нім.*)

Тригуб

Е, ти, монаше, взявся брехати знов!

Володя

Я не брешу.

Крукке

Найн, ви брехать єсть в очі:
Варум ходить по хворост поміж ночі?

Володя

Лиш смеркло...

Крукке

Може, ви советам знак
Давать ракета?

Володя

Пане, ви дивак.
Вже хто-зна-де втекли оті совети.
По-моєму, вже їм не до ракети.

Крукке

Дас іст єсть так, більшовикам — капут.
Одначе ви не вірю, шалапут.

Тригуб

Сам поміркуй. Ракета ще горіла,
Коли по балці тій вогонь відкрила
Російська артилерія. Чого?
Бо звідси хтось коригував його.
Це, хлопче, ясно навіть і сліпому.

Володя

Можливо, й так, та, пане, я при чому?

Крукке

Das ist tin Schlag ins Wasser! Я, то єсть, —
Товкать вода у ступа!

Тригуб

Май же честь
І совість! Нумо духу наберися.
Раз ти нашкодив — чесно повинися.
Повинну шию й шабля не руба.

Володя

Нічого я не знаю.

Тригуб

Ну хіба
Учителі учили вас брехати?
Чи, мо, цьому тебе учила мати?

Володя

Не вчила.

Крукке

О, ви боягуз, я, я.

Мужчина мусить вчинок за своя

Відповідайт!

Володя

За що відповідати?

Крукке (*розлючено*)

О найн, Тригуб! So kommen wir nicht weiter!¹

Вже зовсім єсть мій глотка пересох.

Іх майн мінуте. (*Виходить з гітлерівцями*).

Тригуб

*(Щільно причинивши за оберштурмбанфюрером
двері, кидається обіймати і цілувати Володю).*

Ми нарешті вдвох!

Ти — креміль-хлопець! Справжній молодчина!

Про подвиг твій узнає Батьківщина!

Ти — не підпільник! Ти — Крючков — артист!

Від злості ледь не луснув цей фашист —

Так вміло ти водив круг пальця пана!

¹ Так ми далеко не підемо! (*Нім.*)

(Таємниче).

А ти хотів би бачить партизана?
Розвідника?

Володя (насторожено)
Навіщо він мені?

Тригуб

Ти не придурюйся. Хочеш бачить?

Володя (вагаючись)
Н-ні...

Тригуб (з удаваним розчаруванням)

Зв'язавсь я з боягузом жовторотим!
Я думав, маю справу з патріотом!

Володя (рішуче)
А де... розвідник?

Тригуб (тицьнув себе в груди)

Ось де. Тільки — ша!

(Палець до вуст).

А то до біса вилетить душа!

Володя (вражений)
Ви... наш розвідник?!

Тригуб

Так. Але — не бовкай!

Володя (*з гідністю*)

Уміє тайну зберігати Вовка!

Тригуб

Не викажеш, говориш? Молодець!
Інакше і тобі, й мені кінець!

Володя

Мені ви допоможете у втечі?

Тригуб

Аякже! Знав би, хлопче, як до речі
Мені ця зустріч! Розумієш, ти
Мені повинен теж допомогти.

Володя (*здивовано*)

Я, пане? Вам?

Тригуб

Який там «пан»! Товариш!
Один тут каші справжньої не звариш.
Ось я зібрав відомості — й дарма,
Бо нашого зв'язкового нема.

А дані перевірені і свіжі.
Їх ждуть і дні і ночі в Запоріжжі.
А я не смію сам туди піти.

Володя

То чим же можу я допомогти?

Тригуб (*довірчо-таємниче*)

Ти ж знаєш, я кручуся тут, при штабі.
Уже давно така підозра в швабів,
Що десь отут підпільна група є.
Вона про все туди передає,
У Запоріжжя. Богом закликаю,
Скажи, ти знаєш хоч когось?

Володя

Так, знаю!

Тригуб

Ура! Ура! Я в цім кублі не сам!
Тепер я дані нашим передам!
Скажи ж, кого ти знаєш?

Володя мовчить.

Що, забувся?

Володя вагається.

Не довіряєш? Ну чого ж надувся?

Володя

Я...

Тригуб

Не дурій. Кажі швиденько все,
Бо ще чортяка фріца принесе.

Володя

Я... я не можу.

Тригуб

Розумію, друже.
Порушить клятву ти боїшся дуже?
Ти не кажи... На дошці напиши!

(Дає крейду).

А тільки хоч своєму не бреши.

Володя взяв крейду.

Ну що стоїш? Благаю, не барись ти!
Ну, сміливіше, чуєш?

Володя *(тише розмашисто)*

«Смерть фашистам!»

Тригуб *(стираючи напис)*

Що — гасло! Напиши, благаю я,
Хоч одного підпільника ім'я,
Щоб міг я дані нашим передати.

Володя мовчить.

О, ти умієш тайну зберігати!
Що ж, молодець! Про це я також їм
В донесенні своєму доповім.
Хай знають всі, як ти тримався гордо.
Тобі за це я виклопочу орден!
Газети всі писатимуть: «Герой».
Портрет твій надрукують! Чуєш?.. Ой,
Ці балачки нам зараз ні до чого.
Пиши ім'я!

Володя *(рішуче)*

Не знаю я нікого!

Повертається Крукке з гітлерівцями.

Крукке

Трігуп, ви може радувайте мене?

Тригуб

Спектакль не вдавсь! Гадючення трудне!
Але ми ще до нього ключик знайдем —
Mein Herr sich lasse mir den Kopf abschneiden!
Так, голову даю вам на відруб —
І не таких обламавав Тригуб!

(Накидається з кулаками на Володю).

Крукке *(зупиняючи його)*

Цурюк!

Дзвонить шкільним дзвінком. Вводять Оксану.

Володя

Оксано!

Оксана

Вовко!...

Тригуб

Ось ви й стрілись!
Ач, як у неї очі загорілись!
Вже скучила? Так скоро?

Крукке (*зупиняє Тригуба*)

Айн момент.
Ви два життя єсть має сто процент.
Фюр кожен — фюнфціг.

Тригуб

П'ятдесят.

Крукке

Ви ясно?
Зо мною жартовайт — то єсть опасно.
Ракета посилать один із вас:
Ви тільки два там єсть бувайт той час.
Іх вірю мій зольдат.

Володя

Це правда, пане.
Було нас двое. Тобто я й Оксана.

Річ в тім... ми з нею дружимо... любов...
Замріялись і забрели...

Тригуб

Ти знов
Узявсь дурити нас! Вночі нікому —
До ранку — не вилазити із дому.
Ти чув про цей наказ?

Володя

Наказ-то є,
Але ж його... любов не визнає.

Тригуб

Подумаєш, Ромео і Джульєтта!

Крукке

Нічого їх не чути про ракета.
Два розстріляйт вас, одер хто один?

Володя (*виходить наперед*)

Мене.

Оксана (*злякано*)

Ні, пане, це зробив не він!
Ракету запустила я.

Володя

Оксано!

Не смій! (До Крукке).
Напевно, пане, їй погано...
Не вірте ви дівчиську. Це все я...
Вона на себе намовля. Моя,
Моя ракета піднялася в небо!

Оксана (*благально дивиться на Володю*)
Моя!..

Крукке (*регоче*)

Го-го!

Тригуб

Це ще довести треба,
Щоб не прийшлося вас вішати обох.

Володя

Моя ракета!

Оксана

Ні, моя!

Крукке

Майн бог!
Ви обдурити думайт Отто Крукке?

(*Дістав із шухляди ракетницю — до Оксани*)

Сказать, де залишайт ви цей есть штукке?

Оксана

Я... залишила...

Крукке

Говорить, я, я.

Оксана мовчить.

Володя

Це, пане, й є ракетниця моя.

Крукке *(до Володі)*

Де залишай?

Володя

Під каменем, над яром.

Крукке *(до Оксани)*

Ви — сто процентів жить. То єсть не даром:

Ви дуже корошо зіграйт свій роль.

Зер гут! *(До Володі)*.

А ви життя лишаться — ноль!

Оксана *(у відчаї)*

Що він сказав, Володю? Роль я граю?

Не вір! Це — провокація!

Володя

Я знаю.

Оксана

Володечко...

Володя

Оксано, прощавай...

Тягнуть одне до одного руки. Хочуть попроситися,
але гітлерівці брутально розштовхують їх.

Тригуб

Тепер, монах, пошпрехаєм давай.
Хто дав тобі ракетницю?

Володя *(з викладом)*

Хто? Люди!

Тригуб

А де вони, ті люди?

Володя

Де? Повсюди!

Тригуб

Можливо, й тут вони десь є?

Володя

Га? Де?

Я бачу тут шакалів — не людей!

Тригуб (у *зніві*)

Не скажеш, то розчавлю, наче жабу, —

Хто розпалив багаття коло штабу?

Хто кабель перерізав? Хто оці

По острову розкидав папірці?

Володя

Я не продажна шкура.

Тригуб

Дам пораду:

Про шкуру зайвий раз ти не нагадуй,

Бо ми — не дасть мені збрехати пан —

З твоєї шкури зробим барабан,

Щоб нашу перемогу возвістити!

Володя

А я б не радив вам цього робити.

Тригуб

Чому ж це?

Володя

В мене шкіра затонка.

На барабан потрібна не така.
Туди лиш груба шкіра йде, добряча.
От ваша б справді підійшла — собача!

Тригуб (*скаженіючи*)

Що?!

Крукке

(*відсторонивши Тригуба, підсовує вазу з яблуками*)

Апфель! Бітте! Фрукт єсть дуже гут!

Володя (*презирливо*)

Оскома в мене.

Крукке (*стримуючи себе*)

Ви єсть як зовут?

Володя

Припустимо, Володька.

Крукке

О, Владімір!

Ви єсть знайомий корошо... дас ціммер?

Володя (*замріяно*)

Мій клас...

Крукке

Ви єсть жаліть?

Володя

Жалкую.

Крукке

Was?

Володя

Що не відправив на той світ і вас!

Крукке (*обурено*)

Фанатіке!

Тригуб

Так, це фанатик, пане.

Та ще й глузує з нас щеня погане.

(*До Оксани*).

Ти бачила фанатика цього?

І ти не хочеш виручить його?

Та він же дурень! Ти мене не чуєш?

Назви своїх — і ти його врятуєш.

В біді не хочеш хлопцю допомогти?

А я гадав, що любиш його ти

Вірненько, як співається у пісні.

Оксана

Любов і зрада — речі несумісні!

Тригуб

Ха, зрада! Хтось же видумав слівце!
А як, по-твому, назвать оце —
Сей тип свій череп підставля під кулю
І тягне в яму отаку... дівулю!
Йому не жаль такий топтати цвіт?
Йому не жаль твоїх дівочих літ?
Очей цих? Ручок? Отаку лілею
Він хоче, щоб засипали землею
Й хробак тулився до оцих колін?
По-твому, оце не зрадник він?
Не вбивця?

Володя

Ти не слухай їх, Оксано!

Тригуб

Вона збагне чи пізно, а чи рано,
Що в тебе ні любові, на жалю!

Оксана

(боячись, що Володя не витримає)

А хто сказав, що я його... люблю?

Володя *(приголомшений)*

Як?! Ти?..

Оксана

Знайомі, ніде правда діти.
Тобі нема чого мене жаліти.

Володя

(зрозумівши її наївну хитрість)

Це справді так.

Тригуб

Ех ти, молокосос!

Крукке

Послухай, юнош. Айн... один вопрос.
Смерть — дуже гупо... Смерть ніхто не любить!

Володя *(набiк)*

Цей крук іще надіється, що купить!

Крукке *(продовжує)*

Не любить смерті дерево унд... птиця...
Черв'як...

Володя

Зате він любить їсти фріца!

Крукке

Алл лебен вілл... Усе есть любить жить.

Володя (до Тригуба)

Хай він не філозопствує, скажіть.

Крукке

Ви буде жити, як ніхто, щасливий...
Ви буде мати медхен цей красивий...
Ви буде їздить нах Берлін, нах Рим...
Маленький кіндер... Думайт єсть над чим!

Володя мовчить.

Ви зробить айн услуга — мало-мало:
Сказать того, хто групен єсть зібрала,
Хто научить ви, хто ракета дать,
Того, хто на диверсія послать.
Тоді його ми будем брать єсть в руки,
А ви — пускайт.

Володя

Ой, брешеш, пане Крукке.

Крукке

Не вірить? То єсть злово офіцер!

Володя

Тому й брехня.

Тригуб

Дав слово сам пан гер!

Володя

Гаразд, скажу.

Тригуб

От молодець хлопчисько!

Крукке

То де єсть командир?

Володя

О, зовсім близько.

Крукке

Де — говорить!

Володя

Та тут він, командир.

(Мрійливо)

Коли ще на землі був спокій-мир,
Він був зі мною...

(Суворо).

Й нині, в дні неволі,
Коли мене чобіття топче долі,
Коли від люті казяться кати,
Нагадує: не забувай, хто ти,

Чий син, якого племені і роду, —
Він окупантам не корився зроду!
Так, власне серце — командир для нас.
Це я його виконував наказ!
Чого ж скрививсь? Узнав нарешті тайну!

Крукке (скаженіє)

Ду шпассет воль? Ви жартувайт естш швайне?
Иецт хатс гешнапт! Терпіння не хватайт!

(До Тригуба).

Негайно цей бандита розстріляйт!

Володя

А слово, що ти дав? Хіба це чесно?

Крукке

Ах, слово офіцер! То інтересно.
О, ein Gedanke schob mir deurch den Kopf!¹
Іх відпускайт тебе, козявка, клопф!
Іх тільки «командир» арештувати.

(До гітлерівців).

Чий ніж естш гострий? Серц у нього взяти!

Гітлерівці накидаються на хлопця.

Крукке бере з вази яблуко і, старанно витерши, зі смаком їсть.
Кобзарєва «Пісня про Морозенка», що досі звучала десь за вікном, мовби випростує крила:

Вони ж його не стріляли
Й не четвертували.

¹ О, яка думка народилась в моїй голові! (Нім.)

Тільки з нього, молодого,
Живцем серце взяли.

Оксана

*(вириваючись із рук гітлерівців,
щоб прийти на допомогу)*

О нелюди! Невже п'єте ви кров?..

(Нарешті вирвалась.)

Упала до ніг Володі, розін'ятого на класній дошці)

Володю!!! Одцвіла моя любов...

(Ридає)

Завіса.

ДІЯ ТРЕТЯ

Картина сьома

Декорації третьої картини.

У хаті — мати Володі, Оксана і Віля.

Мати *(обводить очима кімнату)*

Зостались лиш кораблики — на горі...

Як мріяв мій синок про синє море,

Пр білі океанські кораблі!..

Лежить мій капітанчик у землі...

Вже не побачить моря голубого...

Віля

Ми, тьотю, всім розкажемо про нього.

Мати

А сю ніч знов привидівся вві сні.
Отак рукою помахав мені,
Всміхнувся ніжно, встав по пояс з ями
І каже: «Я живий! Не плачте, мамо!»
«Не плачте»... Як билинка, я сама...

(Плаче).

Віля

Не треба, тьотю.

Мати

Вже і сліз нема...

Віля

Ви не самі. Із вами друзі Вови.

Мати

Спасибі, дітки...

Віля

Кожен з нас готовий
Володю замінити вам. І я...

Оксана закриває обличчя руками, здригається в риданнях.

Мати

Чого ж ти плачеш, донечко моя?

Оксана

Я, тьотю... із Володею... дружила...

Мати

Я знаю...

Оксана

Я його... його... любила...
А він не знав... Нащо мені життя,
Коли Володя...

Мати

Ти іще дитя.
Ти ще...

Оксана (*рішуче*)

Клянусь нікого не кохати!

Мати (*цілує Оксану*)

Спасибі!.. Тільки йди, бо ще до хати
Заскочить той Тригуб — чекай біди!

Оксана

А ви ж як?

Мати

Ти, Оксаночко, іди.
Як-небудь я собі сама дам раду.
Для мене найстрашніше все позаду.

Оксана

А можна, завтра ще заскочу я?

Мати

Заходь, заходь... невісточко моя...
Заходить Льоня з оберемком дров.

Льоня

Це, тьотю, я.

Мати

Прошу, синок, до хати.

Льоня

Ми будем, тьотю, вам допомагати.
Оце ось трохи нарубали дров...

Мати

Найбільша ваша поміч — це любов
До хлопчика мого. Й про нього пам'ять...

Льоня

Йому ще, тьотю, пам'ятник поставлять
Отут, на схилах острова крутих.

Мати

І що мені від пам'ятників тих?
Хай краще б син вернувсь, моя кровина...
Немає і не буде в мене сина...
Спасибі, що провідали мене,
Бо хата мені пусткою вже тхне.

За дверима — гомін.
Хлопці й Оксана кидаються до виходу, але шлях їм перепиняє
Тригуб. За його спиною — два гітлерівці з автоматами.

Тригуб (зловтішно)

Назад! А що? Я знав, де вас чекати?
Самі прийшли. (До матері).
Кажі, карга патлата,
Це спільники більшовика твого?

Мати (суворо)

То це, виходить, ти убив його?
У, звір кривавий, блазень окупанта,
Будь проклят ти і вся фашистська банда!

Тригуб

Ану помовч! Чи бачили? Ов-ва!

Мати

Ти вбив його?

(Грізна і похмура наступає на Тригуба).

Тригуб *(кричить)*

Стрілятиму! Раз... два...

Хлопці й Оксана заступають матір.

А ви що наїжачились, щенята?
Га? Руки вгору! Так от і ^істояти!

(Глузуючи).

Молитись можна. Хай тепер господь
Вам допоможе страх перебороть,
Щоб розказати вистачило сили
Про те, якому «богу» ви служили.
Чи думаєте ви, що ми дурні
І ні чорта не петраємо? Ні,
Ми не таким вже скручували роги.
А втім, якщо й не скажете нічого,
Вам — хрест. Для цього досить є підстав,
Адже Литяга все нам розказав...

Мати

Неправда це!

Хлопці й Оксана

Брехня!!!

Тригуб

Брехня? Звичайно!

Але виходить, є між вами тайна,

Раз ви так дружно крикнули «брехня»?

Всі мовчать.

Не марно ж ви товклися тут щодня!

Всі мовчать.

Попереджаю: хто мовчить як риба,

Замовкне той...

Голос кобзаря *(за дверима)*

Подайте старцю хліба...

Тригуб *(кричить)*

Проходь, бо ще одержиш кулю в бік!

Мати

Чи ж гоже зустрічати так калік?

Кобзар *(уже на порозі)*

Хоч крихітку...

Тригуб *(до матері)*

Подай глухій тетері

Що-небудь і жени його за двері!

Хоча — стривай! *(До кобзаря)*.
Ти вчасно підоспів.
Тут я застукав зразу трьох дружків —
Червоних шпигунів. Зніми бандуру
Й заграй їм... похоронну увертюру!

Мати бере з мисника шматочок хліба й дає кобзареві.

Кобзар *(хрестячись)*

Спасибі, люди добрі. Хай вас бог...

*(Кладе хліб у торбу і, зненацька вихопивши з неї
гранату, блискавично підносить її над головою)*

Додолю зброю! Швидше! Хенде гох!
Бо тут нам всім капут!

Гітлерівці і Тригуб, мов загіпнотизовані, дивляться на гранату
в руках кобзаря. Кидають зброю і піднімають руки.

Ану, хлоп'ята,
Хапайте зброю! Швидше стать на чатах!
Хлопці беруть зброю.

Льоня *(до Оксани)*

Ти на ворота, Оксю.
Оксана вибігає.

Кобзар *(ущипливо)*

Гм, чомусь
Не чуть Тригуба...

Тригуб

Я програв. Здаюсь.

Кобзар (*глузуючи*)

І все? Гай-гай, пили — то гомоніли,
А як платити треба — помііли?
Чи, може, тобі рот хтось залатав?

Тригуб

Я ж вам кажу, пан... пан кобзар... програв.

Кобзар (*до матері*)

Ти, матінко, іди, будь ласка, з хати,
А ми їх зараз будем сповідати.

Тригуб (*падає на коліна*)

Я більш не буду... Пан кобзар, прости...

Мати

Ач, як злякавсь! Невже це справді ти?
Де й ділася пиха і злість зміїна!

Кобзар (*бридливо*)

Не повзай, бо протреш собі коліна
Чи ненароком ще спадуть штани...

Тригуб

Я... я нічого... То усе — вони...

(Показує на гітлерівців).

Все німці... Я... я теє... українець...

Кобзар

Такий вкраїнець, як і той чужинець!

Тригуб

Вони... вони примусили мене...

Сказали — розстріляють, якщо не...

Мати

Ні, ні, його не можна відпускати!

Це — справжній звір.

Кобзар

Ти не турбуйся, мати.

Іди. Його я добре знаю й сам.

Мати

Помстись, кобзарю, цим проклятим псам

За наші сльози, за мого Володю...

Кобзар

Будь певна, мати.

Мати виходить.

(До Тригуба).

Торгуватись годі.

Тригуб

Як?! Ви мене...

Кобзар

А як же ти гадав?
Ти душу супостатові продав.

Тригуб (*повзає біля ніг кобзаря*)

Молю!..

Кобзар

Не треба ноги цілувати.
Ану ведіть їх, хлопчики, із хати:
Не будемо світлицю ми бруднить.

Тригуб

Так, я — багно, мерзотник, погань, гидь...
І ваша хата буде вік смердіти...

Кобзар

Ото ж бо й є! Ведіть, ведіть їх, діти,
В отой, що поза хатою, байрак.
Та обережно — знаю цих собак.

Льоня (*штурхає Тригуба*)

Давай, не огинайся.

Віля (до гітлерівців)

Шнель, вояки!
Покажемо вам, де зимують раки!

Виходять усі, крім кобзаря.

Кобзар (*поцілувавши гранату*)

Спасибі, виручалочко моя!
Що бог не дасть — кладу у торбу я.

(*Кладе гранату в торбу*).

Чути автоматну чергу.

(*Кобзар виглянув у вікно*).

Казав же: одведіть хоч до байраку.
У бур'яні прикінчили собаку!

Затемнення.

З документів і свідчень очевидців:

Запорізький обласний архів. Матеріал часів окупації. Секретна депеша гітлерівських властей:

Всім комендантам і бургомістрам: при появі сліпого бандуриста — негайно заарештувати і перепроводити в комендатуру. Підстава — наказ гебітскомісара.

Картина восьма

Декорації четвертої картини. Нова деталь — стовп шибениці. Від Дніпра крадеться, на ходу одягаючись, Христофор. Причаївся за кам'яною брилою. З'являються Льоня і Віля.

Христофор (*свистить*)

Сюди, братва!

Льоня і Віля

Здоров, Христос!

Христофор (*ледве попадаючи зубом на зуба*)

П-пр-ривіт!

Льоня

Замерз, як пес?

Христофор

Вода — неначе лід.

Віля (*нетерпляче*)

Отож кажи — коли?..

Христофор

В ніч на четверте.

Віля

Скоріш би! Від чекання можна вмерти!

Льоня

Хай краще буде Гітлеру капут!

Христофор

За вами, як домовились, «салют».
Зробіть, щоб все на острові горіло,
Щоб паніка зчинилась...

Льоня

Зрозуміло.

Віля

Як комісар?

Христофор

Спливе деньків із п'ять —
Його самі ви можете обнять.
А поки що — бувайте. Я подався. (*Зникає*).

Віля (*услід йому*)

Та обережно, чув? Щоб не попався.

Когось помітивши, зникають.
Гітлерівці вводять кобзаря. Тут же Крукке.

Крукке (*показуючи на шибеницю*)

То єсть... так, шлінге... Понімайт?.. Петля!
(*Жест*).

Кобзар (*глянув оцінююче*)

Так, гойдалка чудова! Звідтіля
Побачу я синочків за рікою.

Крукке

Останній шанс... Ви єсть скажайт, якою
Єсть сила у советів проти нас?
Айн-цвай секунд унд їх віддам наказ.

Кобзар (*глузуючи*)

Ще корчить він із себе переможця!
Знай, не родився той, хто запорожця
Примусить запаплюжить власну честь!

Крукке

О, браво! Ви — як Тарас Булба єсть!
Але... ви горе, якщо нас не слуха!

Кобзар (*комікуючи*)

Ой пане, глянь, на тебе сіла муха!
Ну як вона вгадала, що лайно?

Крукке (*стримуючись*)

Послухайт. Єсть життя у нас одно...
(*Замріяно*).

Ви будете поїхать нах Берліне...
Ви буде шпілен — грайт... на мандоліне...

Кобзар (*презирливо*)

І це ти кажеш, бусурман, мені?
Та швидше я сконаю на вогні
Чи в річці буду раків годувати,
Ніж побратимів згоджуся продати!

Крукке

Ви буде мати злото, сребро...

Кобзар

Та краще головою у Дніпро
Чи в зашморгу гойдатись, ніж злочинно
Свій зрадить край, кохану Батьківщину
І ворогу плюгавому служить!

Крукке

Ви єсть, як пан, і їсти буде, й пить.
Вино унд шнапс... горілка унд шампанське...
Ви говорить єсть буде по-германськи!

Кобзар

Чим спокусить надумав козака!
Я краще собі вирву языка
І, наче пень, німим довіку буду,
Ніж рідну мову неньчину забуду!

Крукке

Тоді — петля.

Кобзар

Оце так налякав!
Я кращого од фріца й не чекав!

Крукке (*розлючено*)

Уб'ю!

Кобзар

Ти хочеш вбити козака?
Спочатку спробуй вбити їжака
Тим місцем, що у тебе нижче спини!

Крукке (*істерично*)

Мовчать!!!

Кобзар (*бридливо*)

Ой, ой, хоч не розбризкуй слини,
Бо ще і я сказюся так, як ти,
То будем тоді гризтись, мов хорти.

Крукке (*у відчаї*)

Диявол! (Конвоїрам). Шах унд мат!
Гітлерівці ведуть кобзаря на шибеницю.

Кобзар (*відштовхнувши їх*)

Сказать ще мушу —
Ти тіло убиваєш, а не душу.

Народжена для волі і добра,
Вона — у пісні, в клетоті Дніпра,
У шумі жита, в шелесті калини,
В іменні невмирущій Україні!

(Співач).

Вставайте, люди, січа йде кривава!
Хай надиха вас предків горда слава!
Вставайте, і дорослі і малі,
На захист волі, матінки-землі, гей!

Крукке скаженіє. Зненацька його погляд упав на бандуру.

Крукке

Ви говорить про тіло унд душа?
О найн, гер Крукке тіло єсть лиша —
Ви мусить працювайт на мій держава.
Іх душу задавить ін шлінге! Браво!

Як божевільний, Крукке вириває з рук кобзаря бандуру, накидає їй на гриф мотузок — і ось вона вже загойдалася високо в повітрі.

Гітлерівці регочуть.

Але що це? Дума лише на мить урвалася, мов захлинулася, але потім залунала з новою силою — це вже звучав цілий хор:

Вставайте, і дорослі і малі,
На захист волі, матінки-землі, гей!

В нестями Крукке вихоплює в гітлерівця автомат і розряджає його в груди кобзаря.

Але пісня продовжує звучати...

Затемнення.

З документів і свідчень очевидців:

Згадує колишній заступник начальника штабу Південного фронту генерал-майор Харитонов:

За Хортицю Верховний Головокомандуючий нагородив мене орденом Бойового Червоного прапора. Цей орден мені особливо дорогий, і якщо я його заслужив, то в такій же мірі заслужили його мої юні друзі.

Картина дев'ята

Декорації першої картини.

Ніч. Над Дніпром раз у раз спалахують ракети. Із-за кам'яного бекеття виглядають Оксана і Віля. Вони з гвинтівками і гранатами.

Оксана (*вдивляючись у нітьму*)

Щось довго вже затримавсь Леонід.

Віля

Льонько все звик робити так, як слід.

З'являється Льоня.

Ну що?

Льоня

Наткнувсь на провід телефонний.

Чорненький, а всередені — червоний.

То я його об камінь перебив.

Усе гаразд.

Віля

Я теж усе зробив.

Льоня (*до Оксани*)

А в тебе як?

Оксана (*радісно*)

У мене теж готово.

Віля (*прислухаючись*)

Тихіш, бо ще почують випадково.

Льоня

Один на мене з-за куща — цвіринь!

Віля

А ти йому?

Льоня

По кумполу! Аміні!

(*Дає Оксані автомат*).

Оце — тобі. Бий гансів без промашки.

Пробач, що я дарую не ромашки...

Оксана

Що краще є, ніж подарунок цей!

Льоня

Війна скінчиться — віддаси в музей.

Оксана (*замріяно*)

І знов розсипле Дніпрогес намисто...

Віля

І за старим Дніпром теж буде місто...

Льоня

А Хортиця — мов клумба, зацвіте!..

Оксана

Ех, хлопці, а ви думали про те,
Які тут люди житимуть? Трудяці,
Душевні, чесні...

Віля (*сміється*)

Як і ми.

Оксана

Ні, кращі!
Всі будуть вільні — ось у чому суть!

Віля (*опам'ятавшись*)

Щось комісара нашого не чуть...

Оксана

Я відчуваю, що ось-ось почнеться...

Льоня

Братва, напевно, й Гітлеру гикнеться,
Коли ударять наші гармаші!

Оксана

І все ж чомусь бентежно на душі...
А це що? Мамо! Кам'яна троянда?
Атож, вона! А виросла — поглянь де!
На кам'яному белебні! Росте
Та ще й цвіте, на зло всьому цвіте —
Мов той ліхтарик світить на дорогу!

Віля

Вона віщує нашу перемогу.

Оксана

А кажуть: хто її побачить цвіт,
Той у коханні буде безліч літ
Щасливим... (Зітхнула).
Вже не буде він із нами...

Льоня

Але ж, козачко... очі кулаками
Не три, будь ласка...

Оксана

Вовчині слова.

Віля (захоплено)

Це про таких народ пісні співа!

Страшенної сили вибух. Ще, ще — залп за залпом.
Дрижить острів. Лунають автоматні черги.

Льоня (до Вілі)

За нами слово.

(Біжать у різні боки).

Оксана *(спостерігаючи за боєм)*

Ганси, не до шмиги?

Оце вам, гітлерюги, за бліцкріги!

Це — за Володю й кобзаря удар!

Ого, у Льоні вогнище — до хмар!

У Вілі — теж!

Повертаються Льоня і Віля.

Ви молодці, хлоп'ята!

Льоня

Ага, вже фріци показали п'яти!

Оксана

Он зліва підбираються!

Віля

Атас,

Вони вже повернули проти нас.

Льоня

Оксано, швидше дай нам по гранаті!

(Жбурляє)

Одержуйте, це вам — бички в томаті!

Віля *(кидає гранату)*

А це вам яйки й український шпек!

Оксана *(теж кидає)*

А це вам на закуску млека глек!

Віля

Ой, наші он!

Льоня

З Дубівки гатять танки!

Оксана

Мчать по воді човни, немов тачанки!

Віля

Висаджуються! Б'ються врукопаш!

Оксана

Тікають шваби!

Льоня

Вже цей берег наш!

Віля

Сюди біжать бійці! Заслало димом!

Оксана

Я бачу Форку з хлопцями між ними!

Пробігають червоноармійці, ополченці.

Командир ополченців
(показуючи рукою)

Без нас хтось добре потрудився тут —
Скількох фашистів тут спіткав «капут»!

Молодий ополченець

Лежать, неначе загорають, кляті.

Літній ополченець

Ти ж сам сказав, що пляжі тут багаті!
Біжать далі. З'являється політрук з бійцями.

Перший боєць *(важко дихаючи)*

Передихнем, товариш політрук?

Політрук

Нізащо! Ініціативу з рук
Упустимо. Атакувати з ходу
І скинути бандитів прямо в воду!

Біжать праворуч. Наближається ще група бійців.
Серед них — комісар і Христофор з хлопцями.

Льоня (*кричить*)

Ей, Форко, Форко!

Христофор (*побачивши їх*)

Друзі, почалось!

Ось комісар наш. (*До комісара*).

Подивіться ось,

Які вони — Льонько, Вілен, Оксана.

Комісар (*розчулено*)

Моя ти юнь звитяжна, полум'яна!

Орлята! Ні, справжнісінькі орли!

Якби ви знали, як ви помогли!

Оксана витирає сльози.

Віля

Ти плачеш?

Оксана

Просто... світло очі ріже.

Христофор (*показуючи на хлопців*)

А це ось наші хлопці, з Запоріжжя.

Чапаєвці Вітько, Борис, Василь...

Комісар

Ні куль не побоялися, ні хвиль!

О так, не позичати вам звитяги.

Спасибі!

Оксана

Лиш немає тут Литяги...

Комісар

Володі? Запоріжці, певен я,
Ніколи не забудуть це ім'я.
Литяга й нині з нами наступає!

(Замріяно).

Ех, глянув би оце начдив Чапаєв!

(Обнявши хлопців, заспіває).

Нехай лютують сили осоружні,
Але ти будеш вільним, рідний край,
Бо поки є серця хоробрі й мужні,
Живе і вічно житиме Чапай.

Всі *(підхоплюють)*

Бо поки є серця хоробрі й мужні,
Живе і вічно житиме Чапай!

Комісар *(до бійців)*

Бій не скінчивсь, товариші. Пора!
За Батьківщину, хлопчики! Ура!

Всі з криком «Ура!» біжать в атаку.

Затемнення.

Епілог.

Даленіє гуркіт бою.

Самотня постать жінки з пучком безсмертників у руках.
Скорботна, мовби закам'яніла від горя. Сива, як горличка.
Це — мати Володі.

Піднесений голос диктора:

ПЕРЕМОГА, ІМЕННЯ ЯКОЇ МИ БУДЕМО ЗАВЖДИ
ПИСАТИ З ВЕЛИКОЇ ЛІТЕРИ, БУЛА ЩЕ ДАЛЕКО-ДАЛЕКО...

Плине сумна мелодія.

НА ТЯЖКОМУ ШЛЯХУ ДО НЕЇ ВІДЦВІЛО-ВІДПАЛА-
ЛО НЕ ОДНЕ ЮНЕ СЕРЦЕ — СОТНІ, ТИСЯЧІ...

Промінь висвітлює постаті юних чапаєвців.

Володя Литяга... ПО ЗВІРЯЧОМУ ЗАКАТОВАНИЙ
ГІТАЕРІВЦЯМИ В 1941 РОЦІ НА ОСТРОВІ ХОРТИЦІ.

Віля Писаревич... ЗАГИНУВ У БОЮ ПАРТИЗАНІВ ІЗ
КАРАТЕЛЯМИ В 1942 РОЦІ ПІД МАРГАНЦЕМ.

Христофор Ємельянов... ПОЛІГ СМЕРТЮ ХОРОБРИХ
У 1943 РОЦІ ПРИ ВИЗВОЛЕННІ КИЄВА.

Льоня Панфіловський... ГЕРОЇЧНО ЗАГИНУВ У БОЯХ
ЗА ВИЗВОЛЕННЯ ЧЕХОСЛОВАЧЧИНИ У 1945 РОЦІ.

Наростають урочисті, святкові акорди.
Десь поблизу заливається шкільний дзвоник.
Сурмач грає збір. Лунає команда:

ШИКУЙСЯ! НАШ САЛЮТ — МАТЕРІ КОМАНДИРА
ЮНИХ ГЕРОЇВ ВОЛОДІ ЛИТЯГИ!

Мати Володі хутенько витирає сльози і розгублено шепоче:
«Людоньки добрі, що ж я їм розкажу?..»

Кінець.

ЗОЗУЛИН ЦВІТ

ПОЕМА-СПОГАД

Пам'яті П. Г. Тичини

Приходить ранок той у згадку,
Коли не чути гromовиць...
Зніму піввіку, ніби скатку,
І в хміль дитинства — горілиць!

Штанці на мотузку-підтяжці,
На литках "ціпки" — аж пишцять...
Ой, не пом'яти б вії ромашці!
Мурашці б ніг не відтоптять!

Аж ген пасеться корівчина...
Гортаю книжечку тонку.
Вгорі проміниться "Тичина",
А нижче — райдужно — "Ку-ку".

Спасибі брату за дарунок,
Що листоноша принесла.
— Ку-ку, — читаю, а відлугок
До мене лине з-за села.

Стривай, у нас такі ж зозулі! —
Мене осяяло в ту мить.
У нас також "дерева люлі"
І заєць вистрибом біжить.

Зозулин цвіт лілово блима.
Дзумить, мов бджілка, джерело...
Здається, іншими очима
Я бачу Берду і село.

Вітряк — до хмар, а далі — жито.
Його вінча голубизна...
Усе пронизане-прошите
Промінням сонячним до дна.

Голублю зором, мов художник,
І пил на стежці, і моріг,
І молочай, і подорожник,
Свого тезка — петрів батіг.

Хмаринка ніжна, аж прозора,
І мрево, мов живе срібло...
Невже і вчора й позавчора
Так само хороше було?

Маленька, крихітна книжчина,
А я — немовби іншим став.
(Либонь, не книжка — сам Тичина
В моє дитинство завітав).

І я в ті дні, давно минулі,
Збагнув уперше на віку:
У нас он навіть і зозулі
Римують залюбки: — Ку-ку!

А соловейко? Жайвір? Одуд?
І мимохить задумавсь я:
Чому це "прикладні" відроду
У мене прізвище й ім'я?

І полились із серця рими:
"Поля — земля, пісні — весні".
(Не кепкувала ще над ними
Сувора критика в ті дні).

Слова — співучі, розмаїті —
Злітались, наче на парад.
Мені здавалось, що на світі
Усе римується підряд.

Я ріс із думкою такою:
Сама гармонія навкруг!
Лука співзвучна із рікою,
Із полем — доля, з лугом — плуг...

Та що це? Ворон над байраком.
Зловісне "кра!", квиління куль...
Війна! І я два роки з гаком
Не чув над Бердою зозуль.

Зате крукам було роздолля:
Так лютували скрізь кати,
Що крук в селі і серед поля
Поживу завжди міг знайти.

Та я забув про небезпеку
І про свинцевий дух війни,
Коли сільську бібліотеку
Ущент розбили дикуни.

Вони усі книжки й журнали
Повикидали у вікно.
Відтак, регочучи, втоптали
Їх у калюжі, у багно.

А я без сліз не міг те бачить:
Гуло у мене в голові.
Мені здавалось: книги плачуть.
— Рятуйте! — кличуть, мов живі.

І я — поповз. Все ближче, ближче...
Коли ж патруль зайшов за ріг,
Метнувся я на багновище,
Вхопив дві книжки — і побіг.

Я мчав ярами, цілиною —
Стьобала боляче трава.
Летів, мов гнавсь тоді за мною
Фашистів полк, чи й цілих два.

Той страх, як чесно вам сказати,
Я пам'ятаю ще й тепер...
Прибіг додому.

Шурх до хати.
Заліз під ліжку — і завмер.

Чекав — ось прийдуть гітлеряки,
Мене на розстріл поведуть...
Ні, тихо...

Тільки десь собаки...
Та миші у кутку шкребуть...

Але в душі мені співалось:
Я книги визволив на світ!
То був Тичина (пригадалось)
І добрий "Доктор Айболит".

Нехай сто літ мине, та зроду
Такого не забудь мені:
Поет-титан мого народу
Ділив із нами чорні дні.

А лікар, мабуть, сам не вірив:
Він звірам всім допомагав,
Його ж від цих двоногих звірів
Якийсь хлопчисько врятував!

По суті, з нами в час навали
Були дві книжки на селі.
Як їх читали, як вивчали
Миколи, Марфи, Василі!

І причувалося, бувало:
Крізь далеч,
фронт,
крізь ніч крихку,

Мов з того світу, долинали
До нас зозулене "Ку-ку".

Ку-ку? А може, дзвін курантів?
А може, арії "катюш"?
Голодні ми були, у дранті,
Та мрія не лишала душ.

Адже іскрилось в наших душах,
Полум'яніло, мов скрижаль:
"Ти будь виносливим, як дужа
Аустенітова сталь!"

А я ще тягся до паперу.
Який папір, коли війна?
І бігав вуглик по фанері
Чи по долівці дотемна.

Хоча б газети клаптик. Де там!
На стінах цвяшком дряпав я.
"Ой, горенько із цим поетом!" —
Матуся бідкалась моя.

А потім нищечком від мами
Так звану книжечку святу
Я взяв зі скрині й між рядками
Своє вписав у книжку ту.

В ній славив бога Саваофа
Якийсь екзарх чи патріарх,

А я нашкрябав власні строфи
І охрестив це — "Книга скарг".

(Десь, чув, такі бувають книги).
Нехай життя пісне, блага,
Я мріяв після мамалиги
Про щось високе й дороге.

Писав я буряковим соком,
Як світять нам вночі зірки,
Як льотчик, наш безстрашний сокіл,
Шаткує Гітлера полки.

Звертався до Білоцерківки:
Жди возволителів, мовляв!
Було це схоже на листівки,
Та я тоді цього не знав.

Міг до гестапо втрапить з ходу,
Але, як кажуть, пронесло:
На щастя, зрадниками зроду
Моє не славилось село.

А потім... Скільки літ промчало —
Той кадр із пам'яті не зник:
Село захоплено стрічало
Гінця свободи — броньовик.

Мов з кінофільму, ще німого,
Він залетів у наші дні —
В'юнкий, гарячий весь.

І в нього

Палала зірка на броні!

Я мовби вдруге народився:
Кричав на цілий світ "Ура!",
Коли він раптом зупинився
Напроти нашого двора.

В очах у маминих сіяння,
А сльози котяться, мов град.
Шепоче: — Може, це наш Ваня?
(На фронті був мій старший брат).

Ось відчинилися дверцята —
Боець сміється: — Как вы здесь?
І я впізнав у ньому брата,
Що народивсь далеко десь.

Ні, ми не бачились ніколи,
Він на Оці чи Волзі ріс,
Але крізь кулі та осколки
Свободу він мені приніс.

Облишив я довкруг гасати,
Дивився ніжно на бійця
І так хотілося писати,
Та де ж узяти олівця?

* * *

Спливло літ сім... Білоцерківці
Таке й не снилося моїй:
В столицю їдуть початківці,
І я між ними, сам не свій.

Ви уявіть хоч на хвилинку:
Хіба страшніше що бува —
Читать в письменницькім будинку!
Та ще й Тичина — голова!

Тут навіть Рильському й Малишку
Не раз дісталося в ті дні.
Себе щипаю нишком-тишком:
Це, може, сон? На лихо, ні.

Підвільна, три...¹ Все-все помалу
Зринає в пам'яті чомусь.
Читаю вірші, а на залу
Я навіть глянути боюсь.

А головне — Тичина слуха,
Епохи речник і співець!
Долоня — човником до вуха
(Стримить між пальців олівець),

Здається, ловить кожне слово,
Аби зігрить його в душі.
Хтось кашляне — він хмурить брови.
Мовляв, тихіш, товариші!

І знову — лагідно — до мене:
— Ви прочитайте "Урожай"!..
А в мене все таке хиренне,
Що хоч від сорому втікай.

¹ Тепер — Ярославів вал (прим. авт.)

Слова якісь бліді, холодні,
Немов бурульки на куцах.
Невже, їй-право, до сьогодні
Мені подобалось це? Жах!

Поля... пшениця... косовиця...
Сто раз же писано про те!
Але... чомусь тепліють лиця,
Немов дихнув у залу степ.

Хмарину жайворон колише,
Веселку явір стереже...
Павло Григорович щось пише.
Він усміхається? Невже?

В рядочки вчитується ревно,
Щось помічає, мов бракер...
Так придивляється, напевно,
До зернят селекціонер.

Він їх чукика на долоні
І думу думає таку:
Чи оживуть в земному лоні?
Чи продзвенять у колоску?

А мовить...

Кажучи між нами,
Я записав це, мов сонет:
— Вам видно, друзі? Ген — полями —
Йде-поспіша до нас поет.

Співа... Який у нього голос?
Бас? Тенор? Він і сам не зна.
Співець у рості — мовби колос,
В якому сила життяна.

Але...

Признатися вам чесно,
Я аж подався наперед:
Чень таємниці величезні
Розкриє зараз нам поет!

А він:

— Отут ось рими мляві,
А тут зливаються слова...
Немов казав: у нашій справі
Дрібниць, юначе, не бува.

Строгенька (не роблю секрета)
У нього критика була,
Та докір любого поета
Сприймався ніби похвала.

Теплінням серце наливалося
І тепло, як од висоти.
Коли б ви знали, як бажалося
Учителя не підвести!

* * *

Бентежно з ним було і просто,
Та раптом (мабуть, я аж зблід):
— Чекаю вас до себе в гості.
О другій завтра. На обід.

А ми дивилися побожно
І розгубилися на мент.
Був фронтовик тут, був художник,
Був газетяр і я — студент.

— Але ж... вам клопіт, — ми белькочем
(Той відступа, той шапку мне).
Поет і слухати не хоче:
— Ні, ні, образите мене.

Ось ми й на Репіна. Завмерши,
Чекаємо. Йдемо. Ще крок...
Змагаємось, кому йти першим,
Кому натиснуть на дзвінок.

Я досі відчуваю дрож цей:
В моїй руці — його рука...
— Стрічай, Лідусю, запорожців, —
Павло Григорович гука.

Я осоромитись боюся:
Й фотель для мене — дивина.
А він питає все:
— Петрусю,
Вам зручно тут? Не дме з вікна? —

Тепер для мене це мов казка:
Той голос і слова оті.
В них чулася отецька ласка,
Якої я не знав в житті.

Йшла мова мудра і наївна
Про Запоріжжя, про книжки...
Та раптом Лідія Петрівна:
— Прошу до столу, козаки.

Господар сяє:

— Молодчина!

Це вчасно, Лідочко, ей-ей,
А то ще скажуть, що Тичина
Тут морить голодом гостей!

Я їв сосиски чи сардельки,
Губився (казано, селюк):
Не знав,
якою брать виделку,
Та й ніж два рази випав з рук.

Вже сутеніло. Щиросерда
Точилась мова спроквола.
Мені ж привиділася Берда,
Верба, що в хвилі забрела...

Мене і досі спогад муля:
Годинник цокав у кутку.
Не встигла вискочить зозуля,
А я — назустріч їй:

— Ку-ку!

Сказав неголосно, здається,
Й на друзів, знічений, дивлюсь.

Павло Григорович сміється:
— Це, може, зозуль — не Петрусь?

Конфуз! Я вже не знав, де дітись!
Спасибі, виручив поет:
Розповідать почав про квіти,
Що населяли кабінет.

Поема то була предивна,
Яку ми слухали гуртом.
А потім Лідія Петрівна
Згадала:
— Є у нас альбом!..

Ні, не пісенник дебеленний —
То був із віршами журнал.
А написали їх учений,
Актор, художник, генерал.

Чуття нам лоскотало груди
Щемке, як подих ковили, —
Відомі всій країні люди
В душі поетами були.

Сюди ж ішли неначе в Мекку,
А чи вірніше — на Парнас.
Оглянули бібліотеку
(Сам запросив господар нас).

Не шафи, книгами набиті, —
Налиті медом щільники.

Тут, певне, із усього світу
Були журнали, словники.

В кутку підшивок цілі гори
І теки (вирізки з газет).
— Егеж, тут є і ваші твори, —
Розповідає нам поет.

Відтак бере у руки книжку.
Дивлюсь — надписує мені.
Я знов себе щипаю нишком:
Це, може, сон? На щастя, ні.

...Ми йшли. Земна співала куля.
Котилось сонце у вінку,
Й мені здавалось, що зозуля
Ґука на цілий світ: — Ку-ку!

Зима згортала білі шати,
Мчав квітень, наче криголам:
Сама поезія, як мати,
Виходила назустріч нам!

* * *

Тепер, бува, в Білоцерківці
Чи десь на Хортиці, в гайку,
Немов записане на плівці,
Луна зозулине "Ку-ку",

ПІД СТИНОЮ СМЕРТІ

ПОЕМА В СОНЕТАХ

* * *

...В Освенцімі знищено понад 4 мільйони чоловік.

(З постанови Міжнародного військового трибуналу в Нюрнберзі).

В душі відбувсь нараз болючий злам — (
Мовчить перо. Не йде на ум і пісня.
Це до Освенціма, а це вже після —
Життя своє ділю я пополам.

З ганьбою людства був я сам на сам.
Вона мене четвертувала злісно.
Як борг за те, що народився пізно,
Я серця частку залишив отам.

Знов біг життя розмірений — анданте.
А совість мучить: не мовчи, мовляв.
І я прошу — поїдьте і погляньте:

Не маємо для спокою підстав.
І чую, як у бронзі плаче Данте,
Що так наївно пекло уявляв.

* * *

Я жив, мені здавалося, щасливо,
Принаймні міг і безтурботним быть:
Всміхався вітру, не боявся зливи,
Знічев'я міг до зіроньки моргнути.

Сприймав манюні грицики, мов диво,
І, як хлопчина, вірив у майбутть...
Те відчуття вернути неможливо,
Як неможливо молодість вернути.

Ввижається: ще крок, ще кілька кроків —
І почорніє сонця корогов...
Причина ось — понурий шерег блоків,

На тілі віку смерті вічний шов.
Ловив мене Освенцім сорок років,
Поки я сам до нього не прийшов.

* * *

Біля цієї берези при вході до
концтабору черговий вартовий
перевіряв по списку прибулих. Тут
в'язні востаннє чули своє прізвище:
віднині його заміняв номер...

(З розповіді екскурсовода)

Шал марсельези, схлипи полонеза
Лишилися за тисячі земель...
А тут — блокфюрер. Пика нетвереза.
Бридкий. Цибатий, наче журавель.

Злобливо зирка (очі — ніби леза),
Мов канчуком, шмагає словом "Шнель!"
А біля брами — боже мій! — береза,
Що мов чека на соловейка трель.

Де солов'ї? Вони в саду десь плачуть,
А тут щохвилі автомати кричуть
І кулями прохромлюють серця.

Планета вся зчорніє, ніби сажа,
Якщо про чуте й бачене розкаже
Концтабірна берізонька оця.

* * *

Побудеш тут годину чи добу,
А все життя перелистаєш строго.
Тут радість обертається в журбу,
Неначе п'єш із джерела гіркого.

Освенцім я сприймаю, як мольбу
Не віднімати сонця ані в кого.
Лише на мене він наклав табу:
Забути все, та пам'ятать про нього.

Це він мені заснути не дає,
Велить слова жбурляти, мов гранати,
І, серце не шкодуючи своє,

Катів поріддя люто проклинати:
І на тім світі хай (якщо він є)
Тремтить воно, чекаючи розплати.

* * *

Немовби день і ніч дивлюсь кіно:
Моторів регіт, постріли, облава,
Жіночий зойк, "телятника" тіснява,
Концтабір, нари, голод, тиф, багно...

Хоч як би не кричав я: "Геть, мано!",
Моя не заспокоїться уява.
Сахатися цього не маю права:
Це, ніби хрест, мені нести дано.

І хоч сьогодні вже лежать руїни
Там, де життями грала смерть в лото,
Хіба усі вже вибухнули міни?

Тож думка і довбе, мов долото:
Якщо мене Освенцім опромінив,
Не вилікує вже мене ніхто.

* * *

Б'ючи людей і нацьковуючи на них
собак, гітлерівці заганяли в камеру
до 2000 чоловік. Двері зачинялися і
туди надходив газ "Циклон-Б"...

Здається, тут і небо голубе,
І поле, як на вивісці, зелене —
Все мертве, бездиханне, незціленне,
Отруєне страшним "Циклоном-Б".

Яке ж мене жадання невтоленне
Веде сюди? Чом на душі шкребе?
Можливо, я шукаю тут себе,
Якого ще війна украла в мене?

Вона пограбувала цілий світ,
Понищила народів брунькоцвіт —
Лишилася Освенціма насічка.

Куди б я не пішов — і він вдогонь,
В мені роздмухав жертвенний вогонь,
І ось я день і ніч горю, мов свічка.

* * *

Я співчуваю вам, брати-поляки:
Тут болю вселюдського полюси.
На всьому — катувань криваві знаки,
Не витравить їх час — і не проси.

Були шевці, поети, кожум'яки.
А що лишилось? Може, голоси?
Так, тут кричать рови, дроти, бараки,
Дороги і навколишні ліси.

То спалених прокльони й заповіти
Тому, хто день побачить безгомінний,
До кого усміхнеться вітчина.

Сьогодні чують і дорослі й діти,
Як навіть крематорію руїни
Волають: — Будь ти проклята, війна!

Поруч із крематорієм № 4 є ставок.
До нього від крематоріїв було
прокладено вузькоколіяку. По ній
вивозили людський попіл і зсипали в
ставок...

(З путівника Освенцімського музею)

З народження йдемо між берегами
Життя і смерті (десь вони злились).
А тут як підеш? Всюди під ногами —
Те, що було людиною колись, —

Слова, забиті нагло батогами,
І сльози, що у крем'яхи спеклись,
Надії, перетерті ланцюгами,
І мрії, що не випурхнули ввись.

А з вуст пошерхлих і очей незрячих
Благання — стишить кроки і листок
Прикласти трипутня¹ до ран щемлячих.

Мені ж несила бачити ставок,
Де очерет росте з долонь дитячих,
А серце сходить, наче поплавок.

¹ Трипутень — подорожник (народна назва).

* * *

Що з серця візьмеш, як воно слабе
Й не винайшли для нього дублікати.
Та я, виходить, кепсько знав себе,
Коли просив музей цей показати.

Тут час назад, а не вперед гребе,
І вже давно без стрілок циферблати.
А душу жалість, ніби крук, довбе,
Все більшої випрошуючи плати.

Тепер з її не вирвусь пазурів.
І все ж, хоча звучить це дивно й дико,
Я саме тут, в Освенцімі, прозрів:

Планета наша зовсім не велика,
З усіх боків одкрита для вітрів.
Не даймо, щоб зів'яла, мов гвоздика!

* * *

Тільки у дворі одинадцятого
корпусу біля так званої Стіни смерті
було розстріляно понад двадцять
тисяч в'язнів.

Я теж стояв попід Стіною смерті,
Хоч близько не наваживсь підійти.
Як мари, хмари, жмакані, роздерті,
Аж до землі спадали з висоти.

Довкіл тіла я бачив розпростерті —
Над ними збиткувалися кати —
І чув, як крізь епохи круговерті
Іще летіли кулі з темноти.

Вони питали: "Хто тут ще не мертвий?",
Вони нові й нові шукали жертви —
Від нетерплячки плавився свинець.

Але я знав: вони вже не дошкулять —
Грудьми своїми зупинив ці кулі
Іще у сорок п'ятім наш боєць.

* * *

Монблан сердець отут, на перехресті
Життя і смерті, стерто в порохно.
Фашисти, певно, ще гуляють десь ті —
Сидять в кіно чи, може, в казино.

У Лондоні чи, може, у Трієсті
Із ними хліб хтось ділить і вино...
Я зневажаю сонце, слово честі,
За те, що досі світить їм воно.

Чом не скарає вічними ночами?
Чом не пониже променів мечами?
Чому не спопелить їх взагалі?

Поки вони живуть із нами поряд,
Поки планета терпить їхній сморід,
Не буде щастя людям на землі.

* * *

Починаючи відбір, гітлерівці встановлювали планку на висоті 120 сантиметрів. Всі діти, які могли пройти під цією планкою, відправлялись для знищення у крематорій. Знаючи про це, діти витягувались якомога дужче, піднімали вгору голівку, мріючи потрапити до тих, яких залишать жити..."
(Із свідчень колишнього лікаря концтабору)

Земля ця стільки бачила смертей,
Що вже її нічим не здивувати.
Але згадати мусим про дітей,
Щоб совість наша стала знов на чати.

Для них схололо сонце золоте,
Зів'яли, не розквітнувши, блавати...
Нас доля покара не раз за те,
Що ми не встигли їх порятувати.

Були між ними й генії, либонь.
Та з цим хіба рахується вогонь?
Тепер пече нам груди їхній попіл,

Бо досі не відімщені вони.
Тож хай тремтять апостоли війни
В Європі і не тільки у Європі.

* * *

Так недоречно раптом з висоти
Полився дощ. Ще й райдуга слянула.
Дивуюся: як може він іти,
Де ненависть плювалася із дула,

Де горбляться дерева, мов хрести,
Де тінню досі нипа смерть сутула
І де зола (людська, це знаєш ти),
Мов саваном, півсвіту огорнула?

Дощ не вщуха. Калюжі де-не-де.
Бараки щось говорять безсловесне —
Ачей, когось гукають з небуття.

А може, добре це, що дощ іде?
Нехай хоча б травинкою воскресне
Фашистом перекреслене життя.

* * *

"Вдень вивели 600 єврейських хлопчаків віком від дванадцяти до вісімнадцяти років. Помітивши дим, що вився з димаря, вони зрозуміли, що їх ведуть на смерть. Дітей охопив жах, у відчаї вони бігали, плакали, рвали на собі волосся..."

(Із записки, захованої в бляшанці і закопаної на території Освенціма)

Дарма, чи по-хлоп'ячи скаче дощик,
Чи сіється проміння з висоти,
Не забувай — на цій горбатій площі
Над жертвами знущалися кати.

Немов не на екскурсії — на прощі,
Хвилюючись, по ній ступаєш ти

І в'язнів передсмертні, найдорожчі
Читаєш ненаписані листи.

Вони і на траві, і на бруківці,
І на стовпі, на котрім ворон криче,
І на хмарках, що угорі пливуть.

І в кожній у кожнісінькій листівці —
Рука стареча чи рука дитяча —
Слова полум'яніють: "Не забудь!"

* * *

Ступаю плацом, мовби по ножу,
І серце ние, і пече сльоза вже,
Як ніби я жорстокості межу
Тут віднайшов, утричі старшим ставши.

"В Освенцімі я був" — так не скажу,
Бо був тут, є і залишусь назавше,
Чужу недолю та біду чужу,
Мов естафету, з рук заклакклих взявши.

Довіку не списати їх в архів,
Не обминуть, мов кропиву, обачно,
І не зцілить, мов рани ножові.

Я б закричав, але забракло слів.
І я благаю мертвих: ви пробачте,
Пробаче нам за те, що ми живі.

* * *

Протягом доби в 4-х крематоріях
(кожен — кілька печей) спалювалось
4416 тіл...

(З архівного документа
від 28 червня 1943 р.)

Ще подорож учора, мов наркотик,
Мне п'янила. А тепер, ей-ей,
Страшенно збайдужів я до екзотик,
Уже не вразить навіть Колізей...

Перед очима витонченість готик,
Та бачу я Освенцімський музей
І відчуваю — вже, вважай, на дотик —
Пекельний жар освенцімських печей.

В них апетити, що й казати, добротні:
Дай кожній на добу чотири сотні
Ще теплих тіл... Що я помітив там?

Печей-потвор роззявлені пащеки:
А раптом знову людство недалеко
Відасться на поталу упирям?

* * *

Неначе у безодні на краю,
Під щибет гіда й репліки сорочі
Над зівом крематорію стою,
А бачу сині, чорні, карі очі...

Чиї? З-за товщі літ не впізнаю:
Дитячі? Чоловічі? Чи жіночі?
Ці люди, хоч і впали не в бою,
На себе прийняли удари ночі.

І хоч нема моєї тут вини,
Ця думка раз у раз, мов шашіль, точить:
За що ж тоді загинули вони,

Якщо земля і досі кровоточить?
Щоб ми жили сто років без війни!
(Пишу оце і страх боюсь наврочить).

* * *

У 1944 році загальна кількість
німецьких концтаборів перевищувала
10 000. Найбільшим серед них був
табір Освенцім.

(З довідника)

Тут вся земля кричить, неначе рана,
І кулаки здіймає в небеса.
Зойк у душі то гасне, то скреса,
Розпачливий, мов музика органна.

Тут шабаш свій справляла смерть захланна —
Тупилась раз у раз її коса.
Такого не витримує краса —
Тобі не варт сюди ходити, кохана.

На дереві життя кривавий слід,
Той біль не відболить мільйони літ
І людство буде мучить, як розп'яття.

Того ж, хто війнам розчищає путь,
Іще не раз народи приведуть
Судить до цього кратера прокляття.

* * *

Віками дуб у твердь земну вростає.
У нього пам'ять довга і міцна.
Проте і він, либонь, не пам'ятає,
Як тут гуляла сила навісна.

Лише коріння іноді питає:
Хіба не закінчилася війна?
Бо попів ще людський довкруг літає
Й на трави осіда, мов сивина.

А на гілках, розщедрившись, зозулі
Віщують нам безсмертя про запас.
І різьблені сережки — люлі-люлі —

Запевнюють, що є майбутнє в нас.
Але невже усі фашистські кулі
Перекував у жолуді наш час?

* * *

"...Табір був розбуджений криками багатотисячної юрби... Есесівці виганяли на дорогу циган і їхніх дітей. Їм наказали вишикуватись... і йти в крематорій. Вони опирались, кричали..."
(Із спогадів колишнього начальника концтабору).

Похмує небо, схоже чимсь на склеп,
Всі голоси підсилює, мов деко...

Не пролетить ні дятел, ні лелека,
Лиш крилить крук, немов чорнющий крєп.

Він довгожитель. Той страшний вертеп
Він пам'ята (було це недалеко) —
Як рвав сорочку на собі Алеко
І плакав, рідний згадуючи степ.

Свого коня він кликав на підмогу,
І може б, огир прилетів з-за рогу,
Але фашист натиснув на курок...

Шептали губи цигана схололі:
— Немає в світі щастя, опріч волі!
Ось головний Освенціма урок.

* * *

Уява раз у раз диктує: "Стоп!",
Минувшини викреслюючи обрис.
Мені тут не потрібен телескоп,
Щоб зазирнути за чадливий обрій.

Ген звірствує фашистський мізантроп
(В бою із дітлахами він хоробрий).
А це, гадаєш, телеграфний стовп?
На ньому ж зашморг в'ється, наче кобра.

Не вітер брижить хвильки по воді,
Гне до землі билиночку тремтячу.
То в'язні ходять, мов мерці, бліді.

Їх очі, мов зірки з криниці, бачу...
Ми живемо, по суті, лиш тоді,
Коли їх пам'ятаємо, читачу.

* * *

Я знову бачу: в полум'ї, в диму
Конають новочасні Галілеї.
Якщо свободу вкинуть у тюрму,
Як тріумфують покидьки-пигмеї!

І я людей запитую: чому
Не тут проходять вищі асамблеї,
Де врешті-решт коричневу чуму,
Як падлину, повісили на реї?

Насперечавшись всмак, до хрипоті,
Чому б сюди того не привести,
Хто досі ще сповідує піратство?

Нехай він піч побачить хоч одну
Й збагне, що навіть думать про війну —
Нечуване, жахливе святотатство.

* * *

27 січня 1945 року Освенцім було
звільнено військами 1-го Україн-
ського фронту під командуванням
маршала І. Конєва.

(З розповіді екскурсовода)

В науку всім нащадкам і на подив
Це фото довго житиме, віки:
З воріт найбільшої тюрми народів
Бійці збивають засуви й замки.

До них із-за дротів, немов сноходи,
Оживши, руки тягнуть кістяки
І плачуть, ще не вірячи в свободу,
Але вже не від горя дітваки.

Таке їм не ввижалося і в казці.
Хто ж ці бійці? Сибіряки? Хакаси?
Які в них імена? Чиї сини?

Я буду завше дякувати долі
За те, що визволять людей з неволі
Любили над усе в житті вони.

* * *

А що, як людству вижить не талан?
Їй-право, клопочуся я щодень цим:
Земля мені ввижається суденцем,
Що по ріці скотилось в океан.

На нього вітер наліта шаленцем
І хвилі йдуть, мов гори, на таран.
Та вірю, людство не віддасться в бран,
Якщо воно пережило Освенцім.

Не заховає пильності в чохол
(Щоб ненависть піднятися не сміла),
Ракети демонтує, знищить тол

І візьме братолюбство за вітрила.
Хай світом плине запах матіол,
Але не випар спаленого тіла.

* * *

Після визволення концтабору радянськими військами на його складах було виявлено понад 7 тонн людського волосся, яке гітлерівці не встигли відправити на переробку в Баварію (фірма "Алекс Цинк").
(Із путівника Освенцімського музею)

Цей Еверест із кіс... Він потряса:
Фашисти всю Європу обкарнали?
Либонь, позаздрить можуть сукновали —
Здається, він сягає в небеса.

Йшла в печі найкоштовніша краса —
Очей агати і зубів корали...
Байдуже це кати спостерігали,
Цікавила фашистів лиш коса.

Мовляв, згодиться на рядно для фрау,
Із неї вийдуть валянки на славу
Чи устілки для кирзових чобіт...

Було руде волосся, русе, чорне,
А стало сиве, наче бутафорне.
Так ось від чого весь посивів світ!

* * *

Очима в'язня глянувши на світ,
Я зрозумів, що він недосконалий:
Не весь в мартен пішов колючий дріт
І упирі не всі іще сконали.

Кульбаби, що пробились крізь граніт, —
То мовби нам із небуття сигнали:

Не до елегій тут, не до сюїт,
Де кулі кожне серце розпинали.

Здається, не до речі і сонет,
Що трішки віддає прадавниною.
Якщо ти хоч на крапельку поет,

Гукни, щоб одізвався вік луною:
— Відстороніться, люди, від суєт
І, доки мир, воюйте із війною!

* * *

Перед входом до крематорію, на
місці, де було табірне гестапо, нині
височить шибениця, на якій 16
квітня 1947 року було повішено
коменданта концтабору Р. Гесса.

Хотів би я, щоб цей живий плакат
Щодня ввижавсь убивці й мародеру:
Тут шеф Освенціма, найстарший кат,
У зашморгу скінчив свою кар'єру.

Ах, як його "трудився" комбінат:
Дим од печей злітав у стратосферу!
Гесс — чорта брат, самої смерті сват,
Заткнув за пояс і чуму й холеру.

Відтак він суду белькотів не раз,
Що, бачте, лиш виконував наказ,
Дотримувавсь есесівських "законів".

Ну, що ж, ті, хто накинув без жалю
На шию комендантові петлю,
Виконували теж наказ мільйонів.

* * *

Залежимо усі ми в певній мірі
Від настрою. Та це не дивина.
Бувають будні радісні, не сірі,
А в свято часом сум не промина.

Важливо, щоб в житті, мов на клавирі,
Мелодія читалась головна.
Якщо ж відчуєш раптом, що на лірі
Фальшива озивається струна,

І звуки стали мляві, невиразні,
І фарби мовби вицвіли раптово,
І думка неслухняно вислиза,

Ти уяви: перед тобою в'язні
Освенціма. Звертайсь до них. І слово
Очиститься від фальші, мов сльоза.

* * *

Життя — це подорож.
Сенека

Я вірив у мандрівку, а не в бога, —
Вона нові дарує відкриття.
Душа стає мрійлива і розлога,
Свіжішають думки і почуття.

Заклечана хмаринками дорога —
Ото (був певен) герб мого життя.

Та ця в мені застряла, мов острога, —
Нема мені додому вороття.

До неї я приріс, мов подорожник.
Щодня стаю поляком чи словенцем
І знов переживаю лютий жах.

І чую я, концтабору заложник:
— Ос-вен-цім! — глухо дзвюкає.
— Ос-вен-цім! —
Немов кайдани в мене на ногах.

* * *

З минувшини не вирвусь, мов з тенет,
На спомини не кишну, як на зграю.
Вдивляюся в Бжезинки силует —
Мов домовини віко відкриваю.

— Пиши! — хрипить обвуглений скелет. —
Іще свого не відплатив ти паю!
Новий сонет... Іще один сонет —
Немовби серце на шматочки краю.

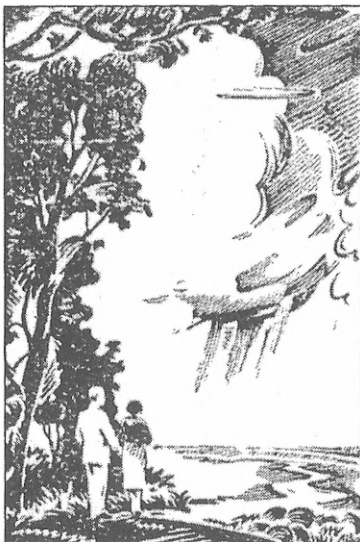
А думка з голови не йде одна:
Що тему цю не вичерпав до дна,
Хоча б і сто життів послала доля.

Яких би не сягли ми верховин,
Нас боляче картатиме полин
Прокляттями засіяного поля.

1987

Обкладинка книги П. Ребра «Острів Байди»
(видавництво «Хортиця», 1999 р.).

ПІСНІ

СТЕЖЕЧКА ВУЗЬКА
ДУМА ПРО ЗАПОРОЗЬКУ СІЧ
ДНІПРЯНОЧКА
ПІСНЯ ПРО ХОРТИЦЮ
ДНІПРОВСЬКІ ЧАЙКИ
ХВИЛИНА МОВЧАННЯ
ДУБОВИЙ ГАЙ
ГЕЙ, ШУМИ, ВЕЛИКИЙ ЛУЖЕ!
ВЕСЕЛА СІЧ
СОЛОВ'ІНА СТОРОНА та ін.

Наприкінці серпня у Чернівцях пройшов Міжнародний пісенний фестиваль "Доля". Серед конкурсантів із Румунії, Канади, Словачії, Росії й України та гостей із Америки й Австралії відзначилися саме запоріжці. Гран-прі фестивалю присуджено пісні Євгена Пасічника на вірші Петра Ребра "Гей, шуми, Великий Луже!"... Пісня у виконанні Сергія Косаренка визнана найкращою в трьох номінаціях — поп-музики, авторської пісні та обробок народних пісень.

Газ. "Запорозька Січ"
(1993 р., 23 вересня)

НЕ ПИТАЙТЕ¹

— Ой, хто ж то квітів грядку
За хатою стоптав?
Хто під вікном трирядку
Про почуття питав?

Хто цілу нічку зорі
Лічив — злічить не міг?
А хто черемхи гори
Накидав на поріг?

— Ой, не питайте, мамо,
Причина тут ясна.
Ви ж чули — з солов'ями,
Прийшла в наш край весна.

Ви ж чули, як на сонці
Шумить вишневий цвіт.
Ви знаєте, що доньці
Вже вісімнадцять літ!

1954

¹ Музика Іова Коновалова.

СТЕЖЕЧКА ВУЗЬКА¹

Колосок до колоска —
Мов стіна навколо.
В'ється стежечка вузька
Між хлібів у поле.

Я по стежечці іду,
В поле поспішаю,
І на щастя чи біду
Дівчину стрічаю.

Я не знаю, як мені
З нею розминуться:
Справа й зліва ячмені
На стежину гнуться.

Щоб колосся не стоптать —
Як тут розминешся?
Довелось мені обнять
Дівчину на стежці.

Чи стоптали колоски
Ми тоді — не знаєм,
Тільки стежечки вузькі
Чомусь поважаєм!

1955

¹ Музика Івана Калугіна (Буріна).

КОЛИ ВИШНЯ ЗАЦВІТЕ¹

Ти сказала раз про те,
Що як вишня зацвіте,
Ми одружимося з тобою.
Коли вишня зацвіте...

Я згадав розмову ту,
Ось і вишня у цвіту.
Чом же згоди не даєш ти,
Адже вишня у цвіту?

Знов говориш: — Подожди,
Як зав'яжуться плоди,
Тоді дам тобі я руку.
Як зав'яжуться плоди...

Нині ягоди висять.
Обважнів плодами сад.
Чом же згоди не даєш ти?
Обважнів плодами сад...

Знов говориш: — Подождем,
Поки вишні ми зберем.
Та й згуляємо весілля.
Коли вишні ми зберем...

1955

¹ Музика Костянтина Георгіаді.

ГАРМОНЬ-ГАРМОНІЯ¹

Є в селі у нас хлопчина.
Не хлопчина, а вогонь.
І не має він дівчини,
Тільки в нього є гармонь.
Ой, гармонь співучая,
Ти мене замучила,
Ти мене, ти мене,
Ти мене замучила.

В гармоніста карі очі
І чуприна золота...
Чи ти чуєш, як дівоче
В грудях серце калата?
Хай гармонь розкажує,
Як терплю образу я,
Як терплю, як терплю,
Як терплю образу я.

Я стою в гурті, зітхаю,
Може, взнає він — чому.
А гармонь-трирядка грає:
Догадайся тут кому.
Ой, гармонь-гармонія,
У твоїм полоні я,
У твоїм, у твоїм,
У твоїм полоні я!

1956

¹ Музика Володимира Ковальова.

ЗАПОРІЖЖЯ¹

Хто побачить тебе хоч на мить,
Запоріжжя,
Той не може тебе не любить,
Запоріжжя,
Ці стрімкі магістралі
І замріяні далі,
Мов скрижалі віків, Запоріжжя.

Твої щогли степами ідуть,
Запоріжжя,
Твої зорі у небі цвітуть,
Запоріжжя,
Твоя сталь добровісна
І весела, і грізна,
Як і вдача твоя, Запоріжжя.

Ти — володар усіх моїх дум,
Запоріжжя,
Я любитиму вічно твій шум,
Запоріжжя,
І вогні Дніпрогесу,
Що відбились у плесі,
Мов медалі за труд, Запоріжжя.

1958

¹ Музика Леоніда Костенка.

ВОГНІ ДНІПРОГЕСУ¹

(Вальс)

Де хвилі Дніпрові
Цілюють бетон і граніт,
На скелі Любові
Не в'яне і в лютому цвіт.

Приспів:

Славутич радіє,
Вітаючи вас.
Славутич молодіє —
Запрошує на вальс.
Кружляють в синім плесі
Вогнів рясні рої,
І знов на Дніпрогесі
Співають солов'ї!

Коли в надвечір'я
Засвітить вогні Дніпрогес,
Здається, сузір'я
Злетілись до міста з небес.

Приспів.

Тут мріять чудово,
Де гребля в обіймах ріки.
Цю щастя підкову
Для нас дарували батьки.

Приспів.

1958

¹ Музика Якова Цегляра.

РАНОК У МІСТІ¹

Хтось на сході підсвічує хмарку,
Десь невидимі птиці ячать...
Виповзають трамваї із парку,
Розганяючи сон, дзеленчать.

На шліфовані смужечки колій
Впали краплі роси, наче ртуть.
А на обрії темні тополі
Пізнi зорі по небу метуть.

Шарудить перший лист під ногою —
Це вже осiнь свій знак подає.
Дніпрогес голубою дугою
Із туману, мов спалах, встає.

Вітер з поля повіяв духмяно,
Хлюпа запахом хліба навстріч...
Прокидайсь, моє місто кохане!
За тобою я скучив за ніч.

1959

¹ Музика Анатолія Сердюка.

ДУМА ПРО ЗАПОРОЗЬКУ СІЧІ

Гребля випростала крила
Сонцеві навстріч.
А колись тут клетотіла
Запорозька Січ,
Запорозька Січ,
Гей, козацька Січ,
І котилася про неї
Слава увсебіч.

То не блискавки удари,
Не порогів річ, —
То б'є турків-яничарів
Запорозька Січ,
Запорозька Січ,
Гей, козацька Січ,
Осоружні бусурмани
Утікають пріч.

Ой, як тільки насувалась
На Україну ніч,
Проти неї підіймалась
Запорозька Січ,
Запорозька Січ,
Гей, козацька Січ,
І летіли вороженьків
Голови із пліч.

1960

¹ Музика Леоніда Усачова.

КОЛИ МИ ВДВОХ¹

(Новорічний вальс)

Засипало снігом стежинки,
Широкі поля і гаї.
Кружляють над нами сніжинки,
А в серці — дзвенять солов'ї.

Приспів:

Тьох-тьох, тьох-тьох!
Сніжок навкруг,
Сріблиться рідна сторона.
Коли ми вдвох
З тобою, друг,
Для нас завжди весна, весна.

Під снігом земля спочиває
І снить про рясні врожаї.
А серце щасливо співає —
У ньому дзвенять солов'ї.

Приспів.

Як радісно, мила, хороша,
Дивитися в очі твої.
За вікнами біла пороша,
А в серці — дзвенять солов'ї.

Приспів.

Закінчиться ніч новорічна,
Погаснуть сузір'їв рої.
Та вічно дзвенітимуть, вічно
У наших серцях солов'ї.

Приспів.

1963

¹ Музика Олега Носика.

НЕ ХВИЛЮЙТЕСЯ, МАМИ¹

(Пісня космонавтів)

Не грім гримить над космодромом —
То мчить ракета у zenit.
Іще ніхто не знає вдома,
Що розпочався наш політ.

Приспів:

Не хвилюйтеся, мами,
Що в розлуці ми знов, —
На орбіті із нами
Ваша ніжна любов!

Ніколи ми не забуваєм
Коханий батьківський поріг,
І рій хмарок над нашим краєм,
І шум берізок край доріг.

Приспів.

З усіх планет найкраща в світі —
В серпанку синьому земля.
Як добре знать, що ви щомиті
За нами стежите здаля.

Приспів.

Ось-ось нам в очі зелень бризне,
Як милий погляд із-під брів.
Руками вашими Вітчизна
Обійме нас, немов синів.

Приспів.

1965

¹ Музика Євгена Фріша.

ЗАПОРІЖЦІ¹

Ми із краю, де живуть запоріжці.
Хліб і сталь вони дають, запоріжці.
Рій сузір'їв, мов намисто,
Прикраша село і місто —
То приборкали Дніпро запоріжці.

Серцем щирі, молоді запоріжці.
І невтомні у труді запоріжці.
Вміють пісню заспівати,
А як підуть танцювати,
То аж Хортиця гуде, — запоріжці.

Вірні в дружбі козаки — запоріжці.
Як полюблять — на віки: запоріжці.
А хто в гості завітає,
Добре той запам'ятає,
Як уміють частувать запоріжці.

З роду мирного вони, запоріжці.
Проти розбрату, війни запоріжці.
Та якщо полізе ворог —
В них сухий, як завжди, порох,
Бо на те ж вони і є запоріжці!

1967

¹ Музика Леоніда Костенка.

ЛЮБИСТОК¹

Вальс

Вже місяця сляво перлисте
Над хатами ніч розлива,
І пахне, і пахне любисток,
Аж кругом іде голова.

Приспів:

Любисток, любисток —
Повторю я.
Для мене це слово —
Як юнки ім'я.
Любисток, любисток,
Бентежиш ти кров.
Любисток — від слова
Любов!

Ой вийди, ой вийди, дівчино,
Тобі "Добрий вечір" скажу.
Духмяний любисток твій винен,
Що я тут щоночі ходжу.

Приспів.

Я вірю, у відповідь, мила,
Ти лагідно глянеш з-під брів:
Для того ти квіти й садила,
Щоб я від кохання п'янів.

Приспів.

1967

¹ Музика Костянтина Єржаківського.

ДНІПРЯНОЧКА¹

Вечором тихим, замріяним
Сяють дніпровські вогні...
Може, побачу, зустріну я
Ту, що судилась мені.

Приспів:

Буду ходить до світаночку,
Спать не дадуть солов'ї...
Ой, незнайома дніпряночко,
Бачу я очі твої.

Ще не зустрів тебе й разу я: (
Мабуть, мені не щастить.
Серце ж про тебе розкажує,
Серце до тебе летить.

Приспів.

Мрію про перше побачення,
Вірю — знайду тебе я.
Тільки для тебе призначена
Пісня ця щира моя.

Приспів.

1968

¹ Музика Якова Іщенка.

ВЕЧІРНЄ ЗАПОРІЖЖЯ¹

Красне сонце урочисто
Опустилось вдалині.
Над проспектом, як намисто,
Загораються вогні.
А заграва нам на плечі
Перші відблиски кладе.
Добрий вечір, добрий вечір,
Запоріжжя молоде!

Де пороги лютували
І гули, немов щити,
Чудо-кобзами заграли
Дніпрогесівські дроти.
Соловей в гаю щєбече —
Не сховаєшся ніде...
Добрий вечір, добрий вечір,
Запоріжжя молоде!

Знов сія вогнями острів,
Промені небокрай.
Кличе Хортиця у гості,
Кличе нас Дубовий гай.
Пісня наша молодеча
Так і летється із грудей:
Добрий вечір, добрий вечір,
Запоріжжя молоде!

1968

¹ Музика Віктора Зюзіна.

А СТЕЖЕЧКА В'ЄТЬСЯ...¹

Місяця срібну сережку
Небо землі піднесло...
Мовчки виходим на стежку,
Мовчки йдемо за село.

Приспів:

А стежечка в'ється і в'ється
Мимо зелених дібров —
Прямо у царство, що зветься
Любов, любов, любов.

Навіть далека хмарина
Чує, як б'ються серця...
Хай же ця наша стежина
Вічно не має кінця.

Приспів.

Шепчеться даль колоскова,
Дихає хвиля Дніпра.
Ще не сказав я ні слова,
Та відчуваю — пора.

Приспів.

В очі заглянувши карі,
Тихо скажу я: — Люблю...
В парі, кохана, у парі
Знайдемо стежку свою.

Приспів.

1969

¹ Музика Олега Носика.

ОДА ЕЛІСТІ¹

Еліста, ти — вимрія степів.
Еліста, ти — в листі вітру спів.
Ти — пелюстка квіту на уста,
Еліста.

Еліста, ти — лепет ручая.
Еліста, ти — дівчини ім'я,
Пісня, що із серця пророста, —
Еліста.

Еліста, ти — зірка із-за хмар,
Холод долину й тюльпанів жар.
Ти — любов, що вік не відцвіта,
Еліста.

Еліста, ти — добра новина.
Еліста, ти — ластівка-весна,
Що до мене в гості приліта, —
Еліста.

Еліста, ти — радість і жура,
Запоріжжя лагідна сестра,
Щирого братання висота, —
Еліста.

1971

¹ Музика Віктора Зюзіна.

БАЛАДА¹

На землі запорізькій, де пшениці роздолля
І де гребля, мов чайка, із води вирина,
Зажурилися тяжко українська тополя,
І російська береза, й білоруська сосна.

Бій ішов за Славу. Де вода, а де суша?
Мов земля в лихоманці з чорним небом злилась.
Ой упали навіки із Росії Ванюша,
З Білорусії — Янка, з України — Івась.

Юнаків поховали край широкого поля,
А щоб легше звикати їм до вічного сну,
Посадили солдати українську тополю,
І російську березу, й білоруську сосну.

Гнівом серце палало, лютували "катюші",
Наша помста священна, мов на крилах, неслась.
На рейхстазі хтось вивів: "Із Росії — Ванюша,
З Білорусії — Янка, з України — Івась".

На землі запорізькій, де пшениці роздолля
І де гребля, мов чайка, із води вирина,
Дні і ночі сумують українська тополя,
І російська береза, й білоруська сосна.

1973

¹ Музика Наталі Боевої.

ДУБОВИЙ ГАЙ¹

(Вальс)

Хороший замріяний вечір
Алеями парку іде.
Тополям, як юнкам, на плечі
Коштовне намисто кладе.
Навколо пісні солов'їні —
Я спрагло їх серцем ловлю.
Для мене в цім парку ще й нині
Є рідна алея "Люблю".

Приспів:

Кохана! Коханий!
Для нас ніби рай —
Зелений духмяний
Дубовий наш гай!

Чимало вже літ пролетіло,
Та я не забуду повік:
Уперше отут я несміло
Те трепетне слово прорік.
Сьогодні алеєю тою
Ідуть наші доньки й сини.
Нехай же, як ми із тобою,
Щасливими будуть вони!

Приспів.

1974

¹ Музика Геннадія Подельського.

ХВИЛИНА МОВЧАННЯ¹

Хвилина мовчання... Хвилина мовчання...
Прислухайсь і серцем почувеш в цей час:
Як гомін струмка, як чайне ячання,
Здаля голоси долітають до нас.

— Отам, край села, між світильників-маків,
Де нині вітри свій притишують біг,
Удосвіта роту підняв я в атаку,
Та впав і вже більше звестися не міг...

— Отам, де вусатий красується колос,
Де жайворон хмарку гойдає крилом,
Щоб небо над вами повік не кололо,
Я вибухнув разом з своїм літаком...

— Отам, над Дніпром, де заграва постала
Червона, як цвіт бойових прапорів,
Щоб рідна земля у вогні не палала,
Я темної ночі у танку згорів...

Ця мить — не прощання, а вічне стрічання
Із тими, кого вже не стрінемо ми.
Коли наступає хвилина мовчання,
У пам'яті нашій клеочуть громи.

1975

¹ Музика Олександра Білаша.

МЕДСЕСТРИЧКА¹

Юн-юна, ще зовсім дівчисько,
Йшла із нами в атаки вона.
Нам здавалось: якщо вона близько,
То ніяка війна не страшна.

З-під пілотки русява косичка,
Очі, повні тепла, доброти...
Ой сестричко моя, медсестричко,
Відгукнися, будь ласка, де ти?

Скільки раз ти виносила з бою,
Всі для тебе були ми брати.
Нас від куль затуляла собою,
А себе не змогла вберегти.

Бачу болем спотворене личко,
Почорнілі від крові бинти...
Ой сестричко моя, медсестричко,
Відгукнися, будь ласка, де ти?

Всі в полку — командири й солдати —
Зажурилися гірко в ту мить,
Тільки нас лікарі з медсанбату
Запевняли, що будеш ти жить.

Нині знову сердець перекличка,
І кричу я крізь далі-фронти:
— Ой сестричко моя, медсестричко,
Відгукнися, будь ласка, де ти?

1975

¹ Музика Віктора Зюзіна.

ПІСНЯ ПРО ХОРТИЦЮ¹

Там, де Дніпро від греблі котиться
Й русло надвоє розділя,
Лежить в його обіймах Хортиця —
Співуча, радісна земля.

Приспів:

Хортиця! — бринять дроти.
Хортиця! — дзвенять мости.
Хортиця! — шумлять дуби. —
Ти — горда пісня боротьби.

Сюди щоразу серце проситься,
Де чути думу день і ніч,
Як колисала волю Хортиця,
Як вирувала грізна Січ.

Приспів.

Тут на коліна стати хочеться,
Де маки густо розцвіли, —
Тут наші люди кров за Хортицю
Не раз у битвах пролили.

Приспів.

До круч високих хвиля горнеться,
На них віки лишили слід.
І плине в завтра острів Хортиця,
Неначе слави теплохід.

1975

¹ Музика Олега Носика.

КОХАНІ ОЧІ¹

У пам'яті довіку, як відлунок,
Ті вечори, ті росяні стежини,
І перший несміливий поцілунок,
І ніжне "так" майбутньої дружини.

Приспів:

Спасибі долі, спасибі світу
За те, що в душу і дні і ночі,
Неначе зорі, чарівно світять
Кохані очі, кохані очі.

Всього буває в цім життєвськїм морі —
То штиль, то шторм лютує щохвилини,
Але завжди, у радості і в горі,
Ми ідемо до вірної дружини.

Приспів.

Міняються і мода, і природа,
Сивинами вкриваються чуприни,
Але для нас найкраща нагорода —
Ласкавий погляд вірної дружини.

Приспів.

Нехай тобі найбільше діло вдасться,
Скоряться і глибини, і вершини,
Не говори, що знаєш справжнє щастя,
Якщо не маєш вірної дружини.

Приспів.

1980

¹ Музика Віктора Зюзіна.

ДНІПРОВСЬКІ ЧАЙКИ¹

Стою на хортицькому схилі,
Від щастя серце завмира:
Над плесом чайки легкокрилі —
Одвічні вісники добра.

Приспів:

Де б я не був — мене ви зустрічайте,
Куди б не йшов — покажуйте стежки,
Дніпровські чайки, гей, дніпровські чайки —
Козацькі душі, послані в віки.

Були літа важкі й суворі,
Стогнав і плакав водограй,
Та ви ні в радості, ні в горі
Не залишали рідний край.

Приспів.

У вас на крилах — клапті піни,
В очах — Славутича блакить.
Ви — наче пісня України,
Що над порогами звучить.

Приспів.

Хай буде час до нас нещирий,
Хай буря виє і шмага —
Ви не відправитесь у вирій,
Земля вам отча дорога.

Приспів.

1982

¹ Музика Олега Носика.

ЗАПРОШЕННЯ¹

В Запоріжжя до нас
Просимо гостинно.
Тут сія Дніпрогес —
Сонце України.
В нас, як море, шумить
У полях пшениця,
А спечем коровай —
Весь народ гордиться!

В Запоріжжя до нас
Просимо ласкаво.
Вже давно про наш край
Лине добра слава.
В нас виспіває сталь
Про нащадків Січі,
Про їх розум ясний,
Руки трудівничі.

В Запоріжжя до нас
Просим завітати.
Ми хороших гостей
Вміє зустрічати.
Ми і хліб вам і сіль
Піднесем від серця,
А до них додамо
Отії, що з перцем!

1985

¹ Музика Леоніда Костенка.

ПІСНЯ ПРО ОДЕСУ¹

(До 200-річчя міста)

Вічну гавань має слава,
В щастя є адреса:
Це весела, величава,
Сонячна Одеса.

Приспів:

В двісті років юна-юна,
Радісна на вроду,
Задивилася красуня
В чорноморську воду.
Рада мати-Україна
Шле вітання доні.
Гей Одесо, ти — перлина
У її короні!

Завжди місто на орбіті,
Бо уміють жити
Найдотепніші у світі
Люди — одесити.

Приспів.

Мріє в морі бригантина,
Хвилі мчать на волі.
Без Одеси Україна —
Наче хліб без солі.

Приспів.

Свіжий вітер налітає,
В кожне серце стука.
Море зорі вигортає
До підніжжя Дюка.

Приспів.

1988

¹ Музика Віктора Зюзіна.

КИРПАТЕ СОНЕЧКО¹

Щось є у тебе від світила:
Ти — сонця й місяця дитя.
Твоя усмішка освятила
Мою судьбу, моє життя.

Приспів:

Я буду дякувати Богу,
Що берегиня в мене є,
Ти ж осявай мені дорогу,
Кирпате сонечко моє!

Моє життя було буденне,
Як плин осіннього Дніпра.
Ти ж запалила в серці в мене
Свічу надії і добра.

Приспів.

Я знову дужий, як Микула,
Не зупиняюся в путі.
Мені ти молодість вернула,
А з нею — мрії золоті.

Приспів.

Я ладен з рання і до рання
Тобі молитись крадькома.
Хто знає, що таке кохання,
Живе на світі не дарма.

Приспів.

1988

¹ Музика Віктора Зюзіна.

ГЕЙ, ШУМИ, ВЕЛИКИЙ ЛУЖЕ¹

Гей, шуми, Великий Луже!
Мати-Хортице, співай!
Запорожців плем'я дуже
Повернулось в рідний край.
То не вітер лине з поля
В придніпровській стороні —
То летить козацька воля
На буланому коні.

Приспів:

Наша мова солов'їна
Піде з нами у віки.
Доти буде Україна,
Доки будуть козаки!

Сходить сонце, золотиться,
Мов козацька булава.
Ще не висохла криниця,
Запорозька Січ жива.
Щоб воскресли наша слава,
Наша пісня і душа,
Земляки, ставайте в лави
Запорізького коша!

Приспів.

1992

¹ Музика Євгена Пасічника.

ДО МАМИ¹

Кину справи важливі й не дуже,
Кину клопоти — гріш їм ціна.
Обпекло й розтривожило душу,
Бо наснилась матуся сумна.

Приспів.

Мамо, бачу я вас на порозі!
Хай вам серце підкаже в цей час:
Я в дорозі, в дорозі, в дорозі,
Мов на крилах, лечу я до вас!

Вибачайте за довгі розлуки,
І хати, і стежки, і сади.
Поцілую матусині руки.
Мов нап'юся живої води.

Приспів.

Поспішаю, спізнитись боюся,
Хоча в грудях нуртує весна,
Бо кого виглядає матуся,
Того лихо завжди обмина!

Приспів.

Поклонюся вербі і тополі,
Де живе ще дитинство моє,
І від серця подякую долі,
Що ти в мене, матусенько, є!

Приспів.

1993

¹ Музика Олександра Кардашевського.

ТАВРІЙСЬКА ДУМА¹

Уклін тобі, таврійський степе!
Я — твій син.
Я все життя востаю в тебе,
Мов полин.
Село моє вишневе,
Дитинство споришеве,
Поле жовте й небо сине —
Царство солов'їне!

Вкраїна-матінка над нами,
Як зоря.
У душу лється нам рядками
Кобзаря:
Чужому научайтесь,
Та свого не цурайтесь,
Бо в житті основ основа
Материнська мова!

Де пестить прадідів могили
Сон-трава,
У серце і снаги і сили
Прибува.
Краяни, всі на віче!
Козацький дух нас кличе!
Поле жовте й небо сине —
Царство солов'їне!

1993

¹ Музика Олександра Кардашевського.

МОЛИТВА ДО ДУШІ¹

Хтось не почув сигнал тривоги
Чи відмахнувся від жебрака —
І не помітив, як у нього
Душа зробилася мілка.
А потім скривдив сиву неньку
Або кохану розлюбив —
Отак потроху, потихеньку
Він власну душу загубив.

Приспів:

Душа моя, мов віть калини,
Тебе життя шмага і гне,
Але прошу: ні на хвилину
Не залишай, душа, мене!

Як добре знати в дні турботи,
Що є на світі доброта.
Бо без душі, людино, хто ти?
Ти птах, що зроду не літа.
Ти і безкрила, і порожня,
Тобі добро й любов чужі.
Всього-всього позбутись можна.
Несила жити без душі.

Приспів.

І що б із нами не стряслося —
Хай співчуття нас прикраша.
Життя тоді розпочалося,
Коли у світ прийшла душа.
Вона нас кличе на вершини,
Чарує піснею Дніпра...
А той, кого душа покине,
Іще до смерті помира.

Приспів.

1994

¹ Музика Анатолія Сердюка.

ГУЛЯЙ, ДУША!¹

Над Січчю сіються зірки,
І лине пісня в простір.
Прийшли з походу козаки —
Шинок їх кличе в гості.

Приспів:

Сам Бог
Нам зичить перемог.
У нас із чортом спілка.
Гуляй, душа,
Без кунтуша,
Поки ще є горілка!

Частенько дід казав мій так:
"Якби не та сивуха,
Давно загинув би козак,
Як на морозі муха".

Приспів.

В полон мене не взяв чужак,
Я в морі не втопився.
Не даром кажуть, що козак
В сорочці народився.

Приспів.

А завтра знову у похід.
Забудемо про чарку.
За те, щоб жив козацький рід,
Налий іще, шинкарко!

Приспів.

1994

¹ Музика Юрія Бакума.

ТОПОЛИНА УКРАЇНА¹

Над Дніпром зійшла зірниця
Горда, величава.
Засіяла, мов Жар-птиця,
Молода держава.

Приспів:

Будь щаслива і єдина,
Щедра та багата,
Тополина Україно,
Наша рідна мати!

Над землею вітер віє,
Нас до згоди кличе
Дух священної Софії
Й козацької Січі.

Приспів.

Хай не сікається ворог —
Воля нездоланна.
Та й сухим тримають порох
Правнуки Богдана.

Приспів.

Тож за працю, браття й сестри!
Гаяться негоже.
Ми звелися. Ми воскресли.
Помагай нам, Боже!

Приспів.

1995

¹ Музика Євгена Пасічника.

ВЕСЕЛА СІЧ¹

Козацький стяг летить, немов на крилах.
Повітря волі Україна п'є.
Козацька кров тече у наших жилах
І сумувать ніколи не дає.

Приспів:

Козацький сміх —
Це свято для усіх.
Жартує і танцює Придніпров'я.
"Весела Січ" —
Це усмішка сторіч.
То ж смійтесь, запоріжці, на здоров'я!

Не боїмось новітніх бусурманів:
У нас при боці — шабля золота.
Якщо ж якийсь озветься із султанів,
Гуртом йому ушкваримо листа!

Приспів.

Понад Дніпром не гаснуть зоряниці.
Козацькі чайки линуть у віки.
Ще порох є у нас в порохівниці,
Не личить нам журитись, земляки!

Приспів.

Нас обминуть і лиха, і напасті.
За це і чарку вихилить не гріх.
Споконвіків живуть і мир, і щастя
У домі тім, де не змовкає сміх.

Приспів.

1995

¹ Музика Євгена Пасічника.

СОЛОВ'ІНА СТОРОНА¹

Де козацька горда слава
Осінила нас крилом,
Там засяяла держава,
Мов зірниця, над Дніпром.
І тепер блакитне небо,
Наші ниви золоті
Ніжно горнутья до тебе,
Найдорожча у житті.

Приспів.

В цілім світі ти єдина,
Неповторна, як весна,
Україно, Україно —
Солов'їна сторона!

Ми пишаємось тобою,
Як пишались козаки.
І з любов'ю, і з журбою
Ми з тобою на віки.
Сяйвом праведним Софія
Освітила нам серця.
Щирий усміх, чиста мрія
Батьківщині до лиця.

Приспів.

Гряньте, хори і оркестри,
В нас сьогодні — свято свят.
Ми усі — брати і сестри
Від Донбасу до Карпат.
Щоб міцніла Україна,
Молоділа знов і знов,
Відамо їй до краплини
Нашу працю і любов.

Приспів.

1998

¹ Музика Євгена Пасічника.

ЯРОСЛАВНА¹

На високім причалі
На осіннім Дніпрі
У глибокій печалі
Ти стоїш на зорі.
Хвиля котиться плавно,
І шепоче ріка:
— Не сумуй, Ярославно,
І чекай моряка!

Я в далекім поході
На підводнім човні.
У матросів у моді
Лиш веселі пісні.
А у мене віддавна
У душі не змовка:
"Не сумуй, Ярославно,
І чекай моряка".

Вечорами дивлюся
Я на фото твоє.
Я з походу вернуся,
Якщо ти в мене є.
Ніжна, лагідна, славна
України дочка.
Не сумуй, Ярославно,
І чекай моряка!

1999

¹ Музика Якова Іщенка.

ДРУЖБОГРАД¹

(Приморський вальс)

Там, де чвалом промчали віки
І де прадід наш пас вороних,
Там, де падають в хвилі зірки
І виходять красунями з них,
Там, де море із небом злилось,
Посадили ми сонячний сад.
Називається місто "Приморськ",
А насправді це — наш Дружбоград.

Грай, бандуро, дутар і комуз,
Хай ваш спів надиха і втіша.
На веселому святі всіх муз
Молодіє народів душа.
Тут ми мові братерства вчимось,
Друг, братушка, сябер, комарад.
Називається місто "Приморськ",
А насправді це — наш Дружбоград.

Заспіваймо, земляче, про те,
Що ці вруна не знищить зима.
В Україні багато дітей,
Та нерідних між ними нема.
Завтра знову ми тут зберемось,
Щоб плекати чарівний наш сад.
Називається місто "Приморськ",
А насправді це — наш Дружбоград.

2000

¹ Музика Євгена Медовара.

ЗАПОРІЗЬКА СІНЕРАМА¹

Дивний вечір на помості —
Сіє зорі Дніпрогес.
Нас Довженко кличе в гості
В край небачених чудес.
Мов у казці, оживає
Біле-біле полотно.
Серце тьохкає-співає:
Починається кіно!

Приспів:

Це комедія і драма,
Це і сльози, це і сміх.
Запорізька сінерама
Полонила нас усіх.
Сінерама, сінерама
Полонила нас усіх!

Нумо візьмемось за руки,
І школяр, і ветеран.
Тут діди, батьки і внуки —
Всіх об'єднує екран.
Я б дивився пізно й рано
В це чарівнее вікно.
Я люблю тебе, кохана,
Та ще більш люблю кіно!

Приспів.

2000

¹ Музика Вячеслава Тодики.

З М І С Т

До читачів. *Владислав Ярошенко*..... 5

Ц И К Л И

УРОЖАЙ

Моє поле.....	11
Дощ.....	12
"Після дощів травневих...".....	13
Колоскова колоскова.....	13
"А ось ми й серед поля...".....	14
"Час прийшов...".....	15
"На всіх шляхах — узори-шини...".....	15
"Стоїть, аж у небо уперсь головою...".....	16
Колгоспні артисти.....	16
"На пахучі скиби крає...".....	17

ІЗ СОЛДАТСЬКОГО ЗОШИТА

"Не в пишнім, яснім кабінеті...".....	18
"Коли по учбовій тривозі...".....	18
Сапун-гора.....	19
Солдатський привіт.....	20
"Я їхав в армію служити...".....	20
Сурмач.....	21
На навчанні.....	22
"В село йдемо...".....	23
Земляки.....	23
"Хвалились хлопці...".....	24
"Ракети на галявині я бачу...".....	24
"Вві сні солдати — не солдати...".....	24

"Не дивуйтеся нітрішки..."	25
"Любов не передбачена в уставі..."	25
"Солдат на вогневому рубежі..."	26
"Знаю: добре це — сонце нести на погонах..."	26
Висотка 222,2	27
"Гарматні залпи відзвучали..."	28
"Хлопці! Пошта!"	28
Ода пілотці	29
"Дарма, що ти весь промок..."	30
Лісосмуга	30
"Наказ — окопатись..."	31
"Мовчимо. Час летить дуже швидко..."	31
"Найкращий, далєбі, жених..."	32
"Знов дали пілотки нам..."	32
"Я солдатську адресу змінив..."	33
Сосна	34
"Наче гуси — намети в ліску..."	35
"Сто контрольних на столі лежить..."	35
Перекур	36
Чоботи кирзові	36
"Вже травою стежка заросла..."	37
"ЗІС глухо гальмами ляснув..."	38

У СУСІДІВ ПО ПЛАНЕТИ

"Коли я зійшов на Акрополь..."	39
Турецькому безробітному	40
"Мечетей — море..."	41
Олеандри	42
"Не секрет — тут красиві види..."	43
"Над річкую Бердою хиляться верби..."	44
Сені	45
На могилі Поля Елюара	46

"Промінням усмішок облитий..."	46
"У центрі Антверпена пам'ятник є..."	47
"В будинку, що втопає в вітті..."	49
"Ми зустрічали, правда, зрідка..."	50

ДНІПРО З ТАРАСОМ РОЗМОВЛЯ (Сонети)

"Вночі, коли навкруг заснуть поля..."	51
"Козацький край? Але ж не може бути!"	52
"Високий лоб, задумливе чоло..."	52
"На камені потрісканім, прадавнім..."	53
"Будь славен час..."	54
"Це мрія? Ні..."	54
"Кипіли в нім моря любові й туги..."	55

МІЙ СЛАВУТИЧ

"Щодня по щедрість, по добро..."	56
"Я певен, що пісні Славути..."	57
"В яку ж його поставить рубрику?"	57
"Вже по хвилях Дніпра..."	58
"Дніпро не спить ані хвилини..."	59
"У дні війни, як щит країни..."	59
"І тут Дніпро!..."	60
"Нам до душі Дніпра свобода..."	60
"Нехай же всі про те почують..."	61
"Лежить у лоні синіх плес..."	62
"Зі сходу ворог суне, а чи з заходу..."	63

ЛИСТИ ДО ЗЕМЛЯКІВ (Ліричні портрети)

"Ось ви в фуфайці з краплями мазуту..."	64
"Іване Яковичу, здрастуйте!"	66

Сімейний екіпаж.....	67
"Як голуб, ранок сів на підвіконні..."	68
Косогорове поле.....	69
"Як Бог, вірніш богиня на Олімпі..."	70
"Сталь кипить, все навкру розузорює..."	71
Найземніша з поетес.....	74
"Де сяє цех од сонця і усмішок..."	75
Михайлівські паляниці.....	76
"Доброго вечора, Ольго Петрівно!".....	77
"Зелений моріжок ягнята хрумали..."	78
"Ця вість у світ полинула дротами..."	79
Краса.....	81
"Привіт, Миколо Львовичу, привіт..."	82

ВУЛИЦЯ ТОКТОГУЛА

"Сонце тут із гірських верхів"їв..."	84
Комуз.....	85
"Місток, береги і табличка..."	86
На Нарині.....	87
Розмова з Іссик-Кулем.....	88
"Миронівка, Гаврилівка, Полтавка..."	89
"Поети тут не дуже спритні в слові..."	90
"Дзьоб, голова, огруддя, шмат крила..."	90
"Зорі пустопаш в небі..."	91
"Де гори височать кременночолі..."	92
Балада про мак.....	93

НА ЛАД БАЛАД

Броньовик.....	96
Балада про хлопця з Волгограда.....	98
На Піскарівському кладовищі.....	10

Мамаїв курган.....	101
Воронеж.....	102
"Води веселка з Дону набира..."	103
На Чорній річці.....	104
Зустріч з поетом.....	105
Україна не підведе!.....	106

МЕРИДІАН МУЖНОСТІ

"Є просто вірші..."	108
Білорусь.....	110
Сніг у Хатині.....	111
Мати.....	111
Хортиця.....	113
Сліпий дощ.....	114
"Я згадую про тебе, Білорусь..."	115
Криця дружби.....	116
"Всміхалися будинки з-за парканів..."	117
Мінські ночі.....	118
На ювілеї Аркадзя Куляшова.....	119
"Все містечко принишло..."	121
Миколі Аврамчику.....	121
Слуцький мотив.....	123

НА ЗЕМЛІ ДЖАНГАРА

"Калмицький степ — немов роман..."	124
Черешня.....	125
"Тут мене вражало все з незвички..."	126
"А ще в краю Джангара..."	127
Чичердик.....	128
Пушкін.....	129
"Настроюсь на ліричний лад..."	130
"Заніколилось..."	131

"Де піски, а не масний чорнозем...".....	132
"Літачком летіли низько-низько ми...".....	132

КЛИЧ АГІДЕЛІ

"Із задрістю не чорною, а щирою...".....	134
"В краю, де наслухали Агідель ми...".....	136
Сабантуй.....	136
Землячка.....	138
Дьома.....	140
Кумис.....	141
Біля пам'ятника Мажиту Гафурі.....	142
Жартівливе послання.....	143
Невигадана балада.....	144
Добрий богатир.....	146
Лист на листку раїни.....	147
"З журавлями, що вертали з вирію...".....	148

ТЕПЛО ХАКАСІЇ

Чатхан.....	150
"У хакаського народу...".....	151
"Згадались голодні військові роки".....	152
Жарки.....	152
Хакаські рукавиці.....	153
"Ріка у леті, в пориванні...".....	154
Братки.....	155
Запорізька вулиця в Абакані.....	156

АБХАЗЬКА РАПСОДІЯ

"Доречним здається все мені...".....	158
Абхазька легенда.....	159

Урок довгожителю.....	161
"Гречний гість із Абхазії..."	162
"Може, десь є звичаї й погані..."	162
"Абхазький рік ушавлений..."	163
Парнас.....	164
У музеї Д. Гуліа.....	165
"Ми на горі..."	166
На тютюновій плантації.....	167
Посли.....	167
Листи.....	168
"Ти не сприйми, Апсни, це як образу..."	170

ТБІЛІСОБА

"Забуду клопоти чи біди..."	171
Грузинським друзям.....	172
"На крилах думки знов лечу..."	174
"Навіть сонце з високості..."	175
"День пламенів, золотоокий..."	176
Тост винороба Сандро.....	178
"Хута, пам'ятаєш?"	179
Напис на книзі.....	180

ЛАТИСЬКІ МОТИВИ

Півень над Ригою.....	181
"Є у Домськiм соборі орган дивовижний..."	182
"Дзiво"	183
Спогад про Саласпілс.....	185
На могилі Яна Райніса.....	186
"Немає й крихти тут естетства..."	187
"Берези никнуть у журбі..."	188
"Є в Сигулді давні-предавні печери..."	189

ХОРТИЦЬКЕ ВІЧЕ

Січові ворота.....	190
"Коли надвечір хмари хороводять...".....	191
"Дід Карпо живе на Хортиці...".....	192
Острів Домаха.....	193
"Назва промовиста і не позичена...".....	194
"Нашу землю не раз шматували ординці...".....	195
"У дощ, мов човен, Хортиця впливала...".....	196
Де дівся Бульба?.....	196
"На плечі — гітари, немов алебарди...".....	197
"Про Думну скелю ходить лепська слава...".....	198
"І рік, і вік пульсує джерело...".....	199
"Мчать сторіччя, гейби на ракеті...".....	199
Сірко.....	200
"О Хортице, я знаю, на плаву ти ще...".....	201
Пригода.....	202
"Звідси не втекти мені нікуди...".....	204

ОСТРІВ БАЙДИ

"Ошпарить погляд лиходія...".....	205
Пам'яті Запорозького дуба.....	206
Дев'ята Січ.....	207
"Звідкіль відвага в козака?".....	208
Острів Байди.....	209
"Лише б отут, на Думній скелі...".....	210
"Таки стріла догнала козака...".....	211
"Приємно знати...".....	212

ПОЕМИ

Батько.....	215

Пісня каштанів.....	223
Зореград.....	229
Криця (октави).....	243
Я, Кость Великий.....	248
Добрідень, Бердо! (Поема в октавах).....	263
Еней у пеклі.....	277
Заграва над Хортицею (Драматична поема).....	287
Зозулин цвіт.....	432
Під стіною смерті (Поема в сонетах).....	449

ПІСНІ

Не питайте.....	473
Стежечка вузька.....	474
Коли вишня зацвіте.....	475
Гармонь-гармонія.....	476
Запоріжжя.....	477
Вогні Дніпрогесу (вальс).....	478
Ранок у місті.....	479
Дума про Запорозьку Січ.....	480
Коли ми вдвох (новорічний вальс).....	481
Не хвилюйтеся, мами!.....	482
Запоріжці.....	483
Любисток (вальс).....	484
Дніпряночка.....	485
Вечірнє Запоріжжя.....	486
А стежечка в'ється.....	487
Ода Елісті.....	488
Балада.....	489
Дубовий гай (вальс).....	490
Хвилина мовчання.....	491
Медсестричка.....	492
Пісня про Хортицю.....	493

Кохані очі.....	494
Дніпровські чайки.....	495
Запрошення.....	496
Пісня про Одесу.....	497
Кирпате сонечко.....	498
Гей, шуми, Великий Луже!.....	499
До мами.....	500
Таврійська дума.....	501
Молитва до душі.....	502
Гуляй, душа!.....	504
Тополина Україна.....	505
Весела Січ.....	506
Солов'їна сторона.....	507
Ярославна.....	508
Дружбоград.....	509
Запорізька сінерама.....	510

Здано до набору 23.09.2000 р.
Підписано до друку 25.01.2001 р.
Формат 84x108 ¹/₃₂. Папір офсетний. Друк офсетний.
Гарнітура MysiCTT. Обл.-вид. арк. 25.
Зам. № 168. Тираж 1000 прим.

Запорізька міська державна комунальна друкарня
«Дніпровський металург».
69057, м. Запоріжжя, вул. Антенна, 4.